

DRUŠTVENI ODGOVOR
Beograd, Šafarikova broj 2

Izdavač: Centar za stratešku analizu Beograd

Za izdavača: Darko Obradović

Glavni i odgovorni urednik: doc. dr Ratomir Antonović

Zamenik glavnog i odgovornog urednika: doc. dr Ilija Životić

Tehnički urednik: Radenko Mičić

Sekretar: Biljana Šahrimanjan Obradović

Kontakt: redakcija@czsa.org; +381 65 2881 495

Redakcija: doc. dr Ratomir Antonović, glavni i odgovorni urednik, doc. dr Ilija Životić, zamenik glavnog i odgovornog urednika, Biljana Šahrimanjan Obradović, sekretar, prof. dr Kristijan Ristić, prof. dr Milan Stanković, prof. dr Eldar Šaljić, prof. dr Duško Tomić, prof. dr Nikola Smatlik, dr Saša Milutinović, dr Predrag Poleksić, prof. dr Vasko Stamevski, prof. dr Rastko Jović, prof. dr Dragomir Sando, prof. dr Miroslav Baljak, prof. dr Vanda Božić, prof. dr Vladan Tatalović, Ivan Pekić

Štamparija: Skripta Internacional

ISSN: 2955-9049

Beograd, 2023. godine

S A D R Ž A J

PREDGOVOR: NAUČNA DIPLOMATIJA

Ratomir Antonović	5

BEZBEDNOSNA PROCENA UGROŽENOSTI INSTITUTA ZA NUKLEARNE NAUKE „VINČA“,

Slaviša Krstić	6

SOCIJALNI ASPEKTI UPRAVLJANJA OTPADOM

Vanda Božić	36

ISTORIJSKI OSVRT NA KRIVIČNOPRAVNU ZAŠTITU DECE U OBLASTI SEKSUALNIH ODNOSA DO 19. VEKA

Marko Milović	56

FRONTEX DEO SISTEM BEZBEDNOSTI SPOLJNIH GRANICA EU

Kristijan Šebešćan	68

SUDSKI POSTUPCI U VEZI OBJAVLJIVANJA LIČNIH I NEISTINITIH PODATAKA NA DRUŠTVENIM MREŽAMA U REPUBLICI SRPSKOJ

Milomir Čodo	82

KORPORACIJE I BEZBEDNOST

Jovo Vučković

..... 106

**ODNOS UNUTRAŠNJIH I SPOLJNIH POLITIČKIH AKTERA
PREMA VISOKOM PREDSTAVNIKU U BOSNI I HERCEGOVINI**

Petar Đukić

..... 134

NARKOMANIJA – PROBLEM SAVREMENOG DOBA

Teodora Živadinović

..... 150

UPUTSTVO ZA AUTORE

..... 168

P R E D G O V O R

NAUČNA DIPLOMATIJA

Nema društvenog progressa koji nije pratio progres na naučnom planu. Jedno društvo vredi onoliko koliko ima obrazovanih i stručno osposobljenih školovanih građana. Podizanje nivoa obrazovanja mora biti imperativ svakom ozbiljnom društvu i sistemu.

Ako posmatramo sa aspekta društvene korisnosti, jedan školovan pojedinac može mnogo da da i doprinese generalnom društvenom boljitku jedne zemlje i sistema. Kao pozitivan primer treba navesti uspehe srpskih sportista, koji su našu zemlju u proteklih nekoliko decenija na najbolji mogući način reprezentovali u celom svetu. Isti je slučaj i sa naučnim radnicima. Jedan naučni radnik, koji je vrhunski u svom radu i prednjači sa svojim znanjima, sposobnostima i profesionalnim kvalitetima, svojim naučnim radovima, dostignućima i pronalascima u međunarodnom svetlu može na najbolji mogući način da predstavi svoju zemlju porekla i prikaže je u svetlu zemlje školovanih ljudi sa dobrim obrazovnim potencijalom.

U navedenom kontekstu, izgradnja novih, kvalitetnih kadrova u obrazovanju, stvaranje intelektualne elite i podsticaj mladim naučnim radnicima, mora biti državni interes, integrisan u svim strateškim dokumentima i planovima. Časopis DRUŠTVENI ODGOVOR radi na ostvarivanju ovog značajnog društvenog cilja jer daje prostor mladim naučnim radnicima da, zajedno sa iskusnim i iskusnijim kolegama, objavljuju svoje radove. Time DRUŠTVENI ODGOVOR pomaže stvaranje budućih naučnih diplomata sa jedne strane i daje vetar već postojećim naučnim radnicima za nova naučna dostignuća.

U Beogradu, mart 2023. godine

Doc. dr Ratomir Antonović

Glavni i odgovorni urednik

P R E F A C E

SCIENTIFIC DIPLOMACY

There is no social progress that has not been accompanied by scientific progress. A society is worth as much as it has educated and professionally trained citizens. Raising the level of education must be imperative for any serious society and system.

If we look from the aspect of social utility, one educated individual can give and contribute a lot to the general social betterment of a country and system. As a positive example, we should cite the successes of Serbian athletes, who have represented our country in the best possible way throughout the world in the past few decades. The same is the case with scientific workers. A scientific worker, who is excellent in his work and leads the way with his knowledge, abilities and professional qualities, his scientific works, achievements and inventions in the international light can present his country of origin in the best possible way and present it in the light of the country of educated people with good educational potential.

In the aforementioned context, building new, quality personnel in education, creating an intellectual elite and encouraging young scientists must be a national interest, integrated in all strategic documents and plans. The journal **SOCIAL RESPONSE** works to achieve this important social goal because it gives space to young scientists to publish their work together with experienced and more experienced colleagues. Thus, **SOCIAL RESPONSE** helps create future scientific diplomats on the one hand and gives wind to existing scientific workers for new scientific achievements.

In Belgrade, March 2023

Asst. Dr. Ratomir Antonović

Editor in chief

BEZBEDNOSNA PROCENA UGROŽENOSTI INSTITUTA ZA NUKLEARNE NAUKE „VINČA“

Apstrakt

Institut za nuklearne nauke „Vinča“ ima status instituta od nacionalnog značaja za Republiku Srbiju, pa samim tim spada u grupu posebno obezbeđenih objekata. Radi utvrđivanja optimalnih mera fizičko-tehničkog i drugog načina obezbeđenja zaposlenih lica u Institutu, kao i njegove imovine i poslovanja, neophodno je uraditi bezbednosnu procenu ugroženost vitalnih vrednosti Instituta. S obzirom da Institut za vlastite potrebe, u procesu rada i u komercijalne svrhe, koristi radioaktivne izvore, bezbednosna procena ugroženosti se zasniva na identifikaciji i analizi rizika na osnovu pravnih propisa Republike Srbije, uz uvažavanje pravila i preporuka Međunarodne agencije za atomsku energiju.

Pored uvoda i zaključka, rad se sastoji od tri poglavlja. Prvo poglavlje se odnosi na preliminarnu procenu ugroženosti bezbednosti Instituta i ukazuje na bezbednosno interesantne podatke do kojih se može doći putem javno objavljenih izvora. Drugo poglavlje se odnosi na procenu rizika koji mogu dovesti do ugrožavanja vitalnih interesa Instituta. U ovom poglavlju naveden je način izrade procene rizika na osnovu nacionalnog standarda „Bezbednost i otpornost društva – Procena rizika“, kao i na osnovu bezbednosnih pravila Međunarodne agencije za atomsku energiju. U trećem delu, na osnovu procene rizika, dat je model fizičko-tehničkog obezbeđenja Instituta.

Ključne reči: bezbednost, procena ugroženosti, rizik, fizičko-tehničko obezbeđenje.

---

¹Doc. dr Slaviša Krstić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet “Union Nikola Tesla“ u Beogradu, slavishakrstic@gmail.com,

1. UVOD

Institut za nuklearne nauke „Vinča“ je osnovan 1948. godine kao naučni centar Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije za istraživanje najsavremenijih tema u osnovnim naukama – fizici, hemiji i biologiji. Ubrzo nakon toga, Institutu je bila namenjena realizacija državnog nuklearnog programa istraživanja, koji je okončan 1968. godine. Od te godine Institut nastavlja istraživanja u okviru mešovitog (ne samo nuklearnog) koncepta.

Institut je Odlukom Odbora za akreditaciju naučnoistraživačkih organizacija Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja² akreditovan kao institut od nacionalnog značaja za Republiku Srbiju u skladu sa Zakonom o naučno istraživačkoj delatnosti i obavlja naučnoistraživačku delatnost od opšteg interesa, a organizovan je u skladu sa Zakonom o javnim službama. Na osnovu pozitivne odluke o akreditaciji, a na predlog Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Vlada Republike Srbije je donela odluku kojom je Institutu za nuklearne nauke „Vinča“ potvrđeno da ima status instituta od nacionalnog značaja. Takođe, Institut je Odlukom Saveta Univerziteta u Beogradu³ primljen u sastav Univerziteta u Beogradu.⁴

Institut „Vinča“ spada u naučne ustanove čiju delatnost čine osnovna istraživanja, a zatim primenjena istraživanja, koja su u funkciji valorizacije rezultata osnovnih istraživanja od opšteg nacionalnog, odnosno strateškog značaja za Republiku. Jedinствен je po multidisciplinarnosti svojih naučnih kapaciteta, sa jedinstvenom infrastrukturom za najambicioznije istraživačke projekte. Institut je od svog osnivanja doprineo da se Jugoslavija, zajedno sa Srbijom, uvrsti u prvih pet nuklearnih sila po znanju i naučnim dostignućima. Osnovna delatnost Instituta je naučnoistraživačka delatnost. Ona se ostvaruje, pre svega posebnošću multidisciplinarnih uslova u Institutu: osnovnim, primenjenim i razvojnim istraživanjima i osposobljavanjem kadra za naučnoistraživački rad, u oblasti prirodno-matematičkih,

---

²Odluka broj 660-01-00003/5 od 12.06.2018. godine.

³Odluka Saveta Univerziteta u Beogradu 02 Br. 612-813/6-07 od 10. jula 2007. godine.

⁴Preuzeto iz Statuta Instituta za nuklearne nauke „Vinča“, delovodni broj: 010-4/2020-000 od 15.05.2020. godine.

tehničkotehnoloških, medicinskih i biotehničkih nauka, kroz sledeće grane nauke: fizika, hemija, matematika i mehanika, biologija, medicina, biotehnologija, energetika, nanonauke, nauka sa akceleratorima, nauka o materijalima i zaštita od zračenja i zaštita životne sredine.

Organizacione jedinice Instituta „Vinča“ su naučnoistraživačke laboratorije i centri za primenjena istraživanja, popularizaciju nauke, obrazovanje i komercijalni nastup. U Institutu su organizovane sledeće naučnoistraživačke laboratorije: Laboratorija za fiziku; Laboratorija za nuklearnu i plazma fiziku; Laboratorija za teorijsku fiziku i fiziku kondenzovane materije; Laboratorija za radijacionu hemiju i fiziku; Laboratorija za atomsku fiziku, Laboratorija za fizičku hemiju; Laboratorija za hemijsku dinamiku i permanentno obrazovanje; Laboratorija za radioizotope; Laboratorija za radiobiologiju i molekularnu genetiku; Laboratorija za molekularnu biologiju i endokrinologiju; Laboratorija za zaštitu od zračenja i zaštitu životne sredine; Laboratorija za termotehniku i energetiku; Laboratorija za materijale i Laboratorija za bioinformatiku i računarsku hemiju.

U Institutu su za potrebe realizacije primenjenih istraživanja, popularizaciju nauke, obrazovanje i komercijalni nastup, organizovane sledeće organizacione jedinice i unutrašnje organizacione celine: Centar za permanentno obrazovanje; Zavod za zdravstvenu zaštitu radnika; Spoljnotrgovinski promet; Centar zajedničke službe Instituta; Centar operativa; Centar za transfer tehnologija i Telo za ocenjivanje usaglašenosti. Pravilnikom o organizaciji i sistematizaciji poslova preciznije se definišu način rada i rukovođenja u organizacionim jedinicama kao i kadrovski zahtevi za pojedinačna radna mesta.⁵Danas, Institut za nuklearne nauke „Vinča“ predstavlja multidisciplinarni naučni institut koji pokriva veliki broj naučnih i tehničko-tehnoloških disciplina, kao deo Univerziteta u Beogradu. Nekoliko stotina doktora nauka i doktoranata svakodnevno radi na brojnim nacionalnim i međunarodnim projektima, dajući veliki doprinos državnom naučnom i diplomatskom ugledu.

2. PRELIMINARNA PROCENA UGROŽENOSTI

Institut za nuklearne nauke „Vinča“ predstavlja unikatnu organizaciju koja se bavi različitim iztraživanjima iz brojnih naučnih oblasti. Njeni

---

⁵Više o organizaciji Instituta za nuklearne nauke „Vinča“ videti na sajtu: <https://www.vin.bg.ac.rs>.

naučnici učestvuju na mnogim domaćim i međunarodnim istraživačkim projektima, a takođe, postoje i brojne laboratorije koje nisu samo naučno, već i tržišno orjentisane. Imajući sve navedeno u vidu, ne može se reći da Institut ima pravu konkurenciju i da postoji posebno veliki rizik po njegovu opšte poslovanje, jer ne postoji druga institucija na teritoriji naše zemlje koja se na tako sveobuhvatan način bavi nuklearnom naukom.

Kompleks Instituta za nuklearne nauke „Vinča“ prostire se na površini od oko 56 hektara. U neposrednom okruženju se nalaze uglavnom obradive površine i privatne kuće, kao i fudbalski klub i nekoliko maloprodajnih objekata. U daljem okruženju je reka Dunav, arheološko nalazište, nekoliko ugostiteljskih objekata, kao i deponija Grada Beograda. S obzirom na veličinu kompleksa, broj zaposlenih i posetilaca, kao i na samu delatnost Instituta, gotovo je izvesno da može doći do ispoljavanja nekog vida štetnih događaja.

U kompleksu u okviru kojeg je smešten Institut „Vinča“ nalazi se oko 90 objekata različitih namena. Približno polovinu ovih objekata koristi drugo pravno lice, Javno preduzeće „Nuklearni objekti Srbije“, a postoji još nekoliko nezavisnih pravnih lica koja posluju u kompleksu. Prema nameni objekata mogu se izdvojiti laboratorije, upravne zgrade, magacini, majstorske radionice, garaže, pumpu za gorivo i drugi objekti.

Na osnovu analize javno dostupnih podataka o geografskom položaju, specifičnostima mikrolokacije, poslovnih rezultata rada i do sada ispoljenih neželjenih događaja, moguće je izvršiti preliminarnu identifikacije rizika koji mogu dovesti do ugrožavanja bezbednosti poslovanja, imovine i lica u Institutu za nuklearne nauke „Vinča“, a posredno i stanovništva i drugih vrednosti Republike Srbije. Ovi rizici se odnose na potencijalne a) tehničko-tehnološka nesreće, b) zemljotrese i v) požare.

Tehničko-tehnološka nesreća je mogući iznenadni i nekontrolisani događaj ili niz događaja koji je izmakao kontroli prilikom upravljanja određenim sredstvima za rad i prilikom postupanja sa opasnim materijama u proizvodnji, upotrebi, transportu, prometu, preradi, skladištenju i odlaganju radioaktivnog i nuklearnog materijala, a čije posledice ugrožavaju bezbednost i živote ljudi, materijalnih dobara i životnu sredinu. Institut „Vinča“ ima stalni poslovni proces proizvodnje radio-farmaceutika i u svom radu koristi opasne materije (energente i laboratorijske hemikalije) i izvore jonizujućih zračenja. Privremeno odlaže islužene izvore jonizujućih zračenja i drugi radioaktivni otpad.

Posledice seizmičkih pojava vezanih za nagle, kratkotrajne pokrete i poremećaje u zemljinoj kori su zemljotresi koji se mogu definisati kao nagli, jači ili slabiji kratkotrajni pokreti. Oni se javljaju u vidu vertikalnih udara ili talasastog pomeranja topografske površine.

Prema kartama seizmičkog hazarda Republičkog seizmičkog zavoda Srbije, područje Gradske opštine Grocka (na kojoj se nalazi Institut „Vinča“) je u zoni sa makroseizmičkim intenzitetom VI-VII, prema Evropskoj makroseizmičkoj skali (EMS-98),⁶ za povratni period od 95 godina. Za povratni period od 475 godina Institut „Vinča“ se nalazi u zoni sa makroseizmičkim intenzitetom VII-VIII, a za povratni period od 975 u zoni VIII. U smislu intenziteta i očekivanih posledica smatra se da će se za VII manifestovati silan zemljotres, a za VIII štetan zemljotres, koji mogu naneti neželjene štetne posledice po štice vrednosti. Dakle, Institut „Vinča“ je u opasnosti od zemljotresa koji bi doveo do posledica ili neprihvatljivog rizika po štice vrednosti. U slučaju scenarija sa najtežim posledicama usled zemljotresa, a direktno vezano za poslovanje i delatnost Instituta „Vinča“, posledice po materijalna dobra i kritičnu infrastrukturu mogu biti značajne usled direktnih oštećenja objekata. Moguć je uticaj na najvažniju materijalnu vrednost Instituta „Vinča“, tj. oštećenja naučne opreme i izvora zračenja.

Požar je proces nekontrolisanog sagorevanja kojim se ugrožavaju život i zdravlje ljudi, materijalna dobra i životna sredina. S obzirom na prisutnost opasnih materija, zapaljivih tečnosti i gasova i rukovanje sa istim u Institutu „Vinča“, postoji opasnost od izbijanja požara, koji bi doveo do posledica ili neprihvatljivog rizika po zaposlene, imovinu i poslovanje. Opasnost od požara mogu predstavljati podzemni rezervoari za gorivo u sastavu benzinske pumpe, nadzemni rezervoari za amonijak, šumski kompleksi unutar kompleksa Instituta, kao i poljoprivredno zemljišta u privatnom posedu van kruga Instituta, na kojima se veoma često pale ostatci od useva.⁷

3. PROCENA RIZIKA

Da bi se sprečili neželjeni događaj koji mogu negativno uticati na bezbednost poslovanja, zaposlenih lica i imovine Instituta „Vinča“, potrebno je uraditi adekvatnu procenu ugroženosti. Rezultat procene daje odgovor na pitanje koje mere bezbednosti je neophodno preduzeti kako do neželjenih

---

⁶Više videti u aktu Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, „Procena rizika od katastrofa“, <http://prezentacije.mup.gov.rs>.

⁷Navedeni objekti se mogu uočiti na javno dostupnim satelitskim snimcima.

dogadaja ne bi došlo, ili kako bi se oni sveli na prihvatljiv nivo. Način izrade procene ugroženosti zasniva se na proceni različitih kategorija rizika koji bi mogli dovesti na narušavanja bezbednosti štićenih vrednosti Instituta „Vinča“.

Procena rizika se može uraditi na osnovu standarda Instituta za standardizaciju Srbije – „Bezbednost i otpornost društva – Procena rizika“,⁸ Uputstva o metodologiji za izradu procene ugroženosti i planova zaštite i spasavanja u vanrednim situacijama,⁹ Pravilnik o načinu izrade i sadržaju Plana zaštite od požara autonomne pokrajine, jedinice lokalne samouprave i subjekata razvrstanih u prvu i drugu kategoriju,¹⁰ Pravilnik o načinu izrade i sadržaju Plana zaštite od udesa,¹¹ i drugih zakonskih i podzakonskih akata republike Srbije.

S obzirom da Institut „Vinča“ u svom radu koristi radiološki i nuklearni materijal, prilikom izrade procene rizika trebalo bi koristiti i tehnička dokumenta i pravilnike koje propisuje Međunarodna agencija za atomsku energiju. Oni se prvenstveno odnose na procenu ugroženosti i rizika od nuklearnih akcidenata, upravljanje nuklearnim materijalom, prevozom i skladištenjem nuklearnog materijala, upravljanje procesima prilikom korišćenja izvora nuklearnog i jonizujućeg zračenja i slično.

3.1 Procena rizika na osnovu pravnih akata Republike Srbije

Zakoni, uredbe, pravilnici i druga pravna akta Republike Srbije koja se u potpunosti ili jednim svojim delom odnose na proces izrade rizika, a koje bi trebalo promeniti radi procene ugroženosti štićenih vrednosti Instituta „Vinča“, omogućavaju izvršenje sveobuhvatne procene rizika. Ova procena je osnovni korak radi definisanja adekvatnih mera obezbeđivanja lica, imovine i kontinuiteta poslovanja (obezbeđivanja pokretnih i nepokretnih stvari, poslovanja, radnih i tehnoloških procesa, objekata, prostora i lica u njima). Takođe, rezultati procene rizika služe za izbor odgovarajuće vrste

---

⁸SRPS A.L2.003:2017.: „Bezbednost i otpornost društva – Procena rizika“.

⁹Uputstvo o metodologiji za izradu procene ugroženosti i planova zaštite i spasavanja u vanrednim situacijama, „Službeni glasnik RS“, broj 18/2017.

¹⁰Pravilnik o načinu izrade i sadržaju Plana zaštite od požara autonomne pokrajine, jedinice lokalne samouprave i subjekata razvrstanih u prvu i drugu kategoriju, Službeni glasnik RS, broj 73/2010.

¹¹Pravilnik o načinu izrade i sadržaju Plana zaštite od udesa, Službeni glasnik RS, broj 41/2019.

usluga koje pružaju privatne firme za obezbeđenje, odnosno načina organizovanja samozaštitne delatnosti.

Prema standardu „Bezbednost i otpornost društva – Procena rizika“ proces procene rizika podrazumeva sledeće faze: uspostavljanje konteksta, identifikaciju rizika, analizu rizika, vrednovanje rizika i postupanje sa rizikom. Posebna pažnja je posvećena kontroli i reviziji donetih mera za postupanje sa rizikom i pripremi i izradi planova za primenu donetih mera. Radi primene donetih mera u procesu donošenja odluka, obrađene su opcije za izvodljivost i analizu odnosa cena primenjenih mera i efikasnost mera obezbeđenja.

Institut „Vinča“ se suočava sa rizicima koji mogu da utiču na ostvarivanje svojih, kako vizija i misija, tako i operativnih ciljeva. Ovi ciljevi mogu da se odnose na razne aktivnosti, od strateških inicijativa do funkcionisanja, procesa i projekata. Nivoi uticaja rizika mogu da se ogledaju u: društvenim ishodima, zaštitnim, bezbednosnim i ishodima koji se odnose na okruženje; komercijalnim, finansijskim i ekonomskim merama; društvenim, kulturnim, političkim uticajima, kao i uticajima na reputaciju organizacije. Dakle, na širu društvenu zajednicu Republike Srbije.

Procena rizika uključuje primenu logičkih i sistematičnih metoda za komunikacije i konsultacije tokom ovog procesa; uspostavljanje konteksta organizacije radi identifikacije, analize, vrednovanja, postupanja i kontrole rizika vezanih za bilo koju aktivnost, proizvod, funkciju ili proces i adekvatno izveštavanje i arhiviranje rezultata. Faze izrade procene rizika su a) identifikacija rizika; b) analiza rizika; vrednovanje rizika i g) postupanje sa rizicima.

Identifikacija rizika, obuhvata identifikaciju potencijalnih opasnosti, izvora opasnosti, događaja ili niza okolnosti i njihovih potencijalnih posledica. Identifikacija rizika treba da uključi sve opasnosti, bez obzira na to da li su pod kontrolom Instituta „Vinča“ ili nisu i bez obzira na to da li su u datom momentu aktuelne ili ne. Opasnosti koje u ovom stadijumu nisu identifikovane, trebalo bi da budu obuhvaćene nekom rarednom analizom (dopunom procene rizika, revizijom i slično).

Analiza rizika obuhvata razmatranje uzroka i izvora potencijalnih opasnosti, njihovih pozitivnih i negativnih posledica, kao i verovatnoću pojavljivanja. Rizici se analiziraju tako što se određuju posledice i

verovatnoća njihovog nastanka. Događaj ili niz okolnosti mogu da imaju višestruke posledice i da utiču na veći broj ciljeva. U razmatranje se takođe uzimaju postojeće mere postupanja sa rizicima i njihova efikasnost. Analiza rizika pruža ulaznu informaciju za vrednovanje rizika i utiče na donošenje odluke da li i koje je mere potrebno preduzeti prilikom postupanja sa rizikom.

Cilj vrednovanja rizika je da se pomogne u donošenju odluka, na osnovu rezultata analize rizika. Vrednovanje rizika upućuje na rizike kojima se treba baviti, kao i na donošenje odluka o prioritetima za postupanje sa rizicima. Vrednovanje rizika obuhvata poređenje nivoa rizika koji su determinisani u toku analize rizika i kriterijuma za rizike koji su utvrđeni u toku razmatranja čitavog konteksta. U situacijama u kojima je potrebno da se napravi izbor između više opcija, on će zavisiti od konteksta nastanka mogućih posledica.

Postupanje sa rizicima obuhvata opcije za ublažavanje rizika, opcije za izvodljivost i analizu cena–efikasnost. Opcije za ublažavanje rizika, tj. deo mera za postupanje sa rizicima ne isključuju obavezno jedna drugu, a takođe nisu primenljive u svim okolnostima. Opcije obuhvataju sledeće: izbegavanje rizika; smanjenje rizika izmenom procedure; smanjenje rizika izmenom postojeće tehnologije i tehničko-tehnološkog postupka rada i/ili poslovanja; smanjenje rizika uvođenjem novih bezbednosnih tehnologija i njihovih procedura; smanjenje verovatnoće; smanjenje posledica potencijalnih opasnosti; podela rizika i zadržavanje ili prihvatanje rizika. Svaka mera za postupanje sa rizicima treba da bude uzeta u obzir po fazama procene rizika. Analiza svake opcije mora da uzme u obzir i cenu koštanja izmene procedura ili proizvoda (usluga) u skladu sa merama za postupanje sa rizicima. Analiza cena–efikasnost je poslednji korak u sprovođenju mera za postupanje sa rizicima. Njenom primenom potrebno je utvrditi kolika je stvarna cena koštanja primene predloženih mera za postupanje sa rizicima i odrediti veličinu finansijskih i drugih troškova koji nastaju primenom predloženih mera. Analizu treba da izvedu stručne finansijske službe, a rezultate analize da dostave donosiocu odluka.

Standard SRPS A.L2.003:2017. „Bezbednost i otpornost društva – Procena rizika“ propisuje da se prilikom uzrade procene rizika analiziraju sledeće kategorije rizika: 1. Rizici opštih poslovnih aktivnosti; 2. Rizici po bezbednost i zdravlje na radu; 3. Pravne rizici; 4. Rizici od protivpravnog

delovanja; 5. Rizici od požara; 6. Rizici od elementarnih nepogoda i drugih nesreća; 7. Rizici od eksplozija; 8. Rizici od neusaglašenosti sa standardima; 9. Rizici po životnu sredinu; 10. Rizici u upravljanju ljudskim resursima i 11. Rizici u oblasti IKT sistema.

Analiza opštih poslovnih aktivnosti obuhvata procenu sledećih rizika: Skoring – ocena boniteta; Evidentirane posledice tehničkih rizika; Evidentirane posledice finansijskih rizika – loši poslovni ugovori, pogrešne kalkulacije i obračuni, finansijske mere u zemlji i inostranstvu, varijabilni kursevi i kamatne stope; Evidentirane posledice fizičkih rizika (vezani su za dejstva koja dovode do propadanja ili nestajanja imovine usled elementarnih nepogoda i drugih nesreća); Usaglašenost sa standardom SRPS ISO 22301, Društvena bezbednost – Sistemi menadžmenta kontinuitetom poslovanja – Zahtevi; Usaglašenost sa SRPS ISO 9001 – Sistemi menadžmenta kvalitetom – Zahtevi“.

Institut „Vinča“ je nedobitna organizacija koja se delom finansira iz budžeta, a delom iz sopstevnih sredstava. Shodno navedenom, način poslovanja je precizno ustanovljen i preliminarno se ne identifikuje visok rizik koji može proisteći iz ove grupe. Reč je o organizaciji koja je obveznik revizije, a izveštaj nezavisnog revizora su dostupni na sajtu Državne revizorske institucije.¹² Svojim stabilnim poslovanjem, jasno uređenim kodeksima i urednim evidencijama potencijalnih rizika, organizacija može adekvatno odgovoriti izazovima pred koje je stavljena. Institut „Vinča“ ima obavezu izrade Plana integriteta, a plansko i dosledno sprovođenje njegovih odredbi bitno utiče na opšte poslovanje.

Rizici po bezbednost i zdravlje na radu obuhvataju procenu sledećih rizika: Postojanje pravne, organizacijske i planske regulative iz oblasti bezbednosti i zdravlja na radnom mestu i u radnoj okolini; Opremljenost odgovarajućom zaštitnom opremom i osposobljenost ljudskih resursa za sprovođenje pravne regulative iz oblasti bezbednosti i zdravlja na radnom mestu i u radnoj okolini i Obavezno socijalno osiguranje, kolektivno osiguranje od posledica povreda na radu i profesionalnih oboljenja, dobrovoljno dodatno osiguranje.

---

¹²<https://www.dri.rs>

S obzirom na poslovnu delatnost koju obavlja, kao i korišćenje radioaktivnih i nuklearnih izvora tokom istraživačkih i proizvodnih procesa, zaposleni u Institutu podležu značajnom riziku po pitanju bezbednosti i zdravlja na radu. U ovoj oblasti se obraća posebna pažnja prilikom analize rizike, s naročitim osvrtnom na preventivni pristup, uz konstantno prilagođavanje mera i aktivnosti u cilju unapređenja bezbednosti i zdravlja na radu. Veoma je važna analiza pridržavanja svih odredbi Zakona o bezbednosti i zdravlja na radu i posedovanja neophodne dokumentacije. Pravilnik o organizaciji i sistematizaciji poslova mora biti usklađen sa Aktom o proceni rizika na radnom mestu i radnoj okolini. Prilikom procene rizika po pitanju bezbednosti i zdravlja na radu važno je da se utvrdi da li zaposleni u Institutu poseduju svu neophodnu zaštitnu opremu i ustanovi da li se provere osposobljenosti za radna mesta sa povećanim radnim rizikom sprovode redovno, prema propisanim vremenskim teminima.

Pravni rizici obuhvataju procenu sledećih rizika: Postojanje, potpunost i adekvatnost interne normative regulative kojom se štite podaci i dokumenta (poslovne tajne, tajni podaci, podaci o ličnosti i drugi osetljivi i poverljivi podaci); Postojanje, potpunost i adekvatnost ravnopravnih i organizacionih mehanizama zaštite bezbednosti poslovanja od zaposlenih i/ili trećih lica; Postojanje, potpunost i adekvatnost interne regulative kojom se predviđa nadležnost u oblasti nadzora i kontrole zakonitosti poslovanja, poštovanje internih procedura od strane zaposlenih i odgovornih lica i sprovođenja mera za prevenciju i postupanje sa rizikom; Postojanje, potpunost i adekvatnost internih procedura i procedura za monitoring, zaključivanje i realizaciju domaćih i međunarodnih ugovora i prevencije nastanka imovinske štete usled zaključenjanepovoljnih poslovnih aranžmana; Postojanje, potpunost i adekvatnost unutrašnjih mehanizama za praćenje sudskih, upravnih i drugih sporova i postupaka; Potpunost i adekvatnost interne regulative kojom se konstituiše adekvatan sistem unutrašnje kontrole nad radom zaposlenih i angažovanih lica/organizacija zaduženih za fizičku i tehničku zaštitu lica, imovine i kontinuiteta poslovanja i Postojanje neadekvatnih, nepotpunih ili protivrečnih zakona i drugih propisa koji, sami po sebi ili u vezi jedan sa drugim, prouzrokuju teškoće u pogledu zakonitog funkcionisanja organizacije.

Institut „Vinča“ mora imati valjanu internu pravnu regulativu, čija se osnova ogleda u Statutu i Pravilniku o radu. Kroz Pravilnik o organizaciji i sistematizaciji poslova i pojedinačne ugovore o radu detaljnije se uređuju prava i obaveze zaposlenih, tako i prava i obaveze koje se tiču poverljivosti

podataka, zabrane konkurencije, prećenja i realizacije ugovornih obaveza i praćenja sudskih sporova. Za pojednine pravne stvari se mogu angažovati stručne advokatske kancelarije.

Prilikom analize rizika posebnu pažnju treba usmeriti na činjenicu da kompleks u okviru kojeg posluje, Institut „Vinča“ deli sa drugim pravnim licima, a prvenstveno sa Javnim preduzećem „Nukelarni objekti Srbije“. Odnos između ova dva pravna lica mora pravno regulisan, kako ugovorno, tako i katastarski. Poseban rizik predstavlja kontrola pristupa samom kompleksu, odnosno prilaz za vozila i pešake koje može vršiti specijalizovano pravno lice za poslove privatnog obezbeđenja, angažovano od strane Instituta „Vinča“ ili JP „Nukelarni objekti Srbije“. Jedno od ova dva pravna lica može kao mere fizičkog obezbeđenja kompleksa angažovati i vlastitu službu obezbeđenja kao samozaštitnu delatnost. Kako bi fizičko-tehničko obezbeđenje bilo efikasno, potrebno je precizno definisati prava, odgovornosti i obaveze svih pravnih subjekata u kompleksu Instituta. Ovo važi i za ostale tipove saradnje, kao na primer zajedničko održavanje zelenila, ili pitanje saradnje iz oblasti zaštite od požara.

Rizici od protivpravnog delovanja obuhvataju procenu sledećih rizika: Mogućnost da organizacija postane objekat imovinskog kriminaliteta; Mogućnost da organizacija postane objekat nasilničkog kriminaliteta i težih prekršaja protiv javnog reda i mira; Mogućnost da organizacija postane objekat političkog kriminaliteta; Mogućnost da organizacija postane objekat privrednog kriminaliteta i privrednih prestupa i prekršaja vezanih za privredno i finansijsko poslovanje; Mogućnost da organizacija postane objekat korupcije i drugih oblika zloupotrebe službenog položaja ili položaja odgovornog lica i Mogućnost da organizacija postane objekat nezakonitog delovanja u oblasti radnih odnosa i zaštite bezbednosti i zdravlja na radu.

Značajni faktori za proučavanje rizika od protivpravnog delovanja su: istorija štetnih događaja; trenutno stanje fizičke i tehničke zaštite; odnos sa drugim pravnim licem tj. JP „Nukelarni objekti Srbije“ u domenu zaštite prostora; proceduralna uređenost ove oblasti i ljudski kapaciteti za pitanja bezbednosti i odbrane.

Površina ograđenog dela kompleksa iznosi 56 hektara i u svom sastavu ima oko 90 objekata u kojima radi između 500 i 600 stalno zaposlenih. Na dnevnoj bazi kompleks poseti oko 800 lica. Kompleks je oivičen ogradom sa više ulazno-izlaznih kolskih i pešačkih kapija. Kompleks čini više nezavisnih objekata, saobraćajnica i parking prostora. Radi

obezbeđenja štićenih vrednosti, u Institutu „Vinča“ je od osnivanja uspostavljen kombinovan sistem fizičke i tehničke zaštite. Služba obezbeđenja je angažovana 24 časa dnevno, svakog dana u godini. Procenom protivpravnih rizika dolazi se do zaključaka koji ukazuju na nužnost angažovanja pojedinih elemenata fizičko-tehničkog obezbeđenja u skladu sa Zakonom o privatnom obezbeđenju.¹³

Institut može formirati i vlastitu službu fizičko-tehničkog obezbeđenja, tj. može registrovati samozaštitnu delatnost. U tom slučaju, službenici fizičkog obezbeđenja će pored svojih namenskih zadataka nadgledati i sisteme tehničke zaštite (npr. Sistem za video nadzor, protivprovalni alarmni sistem, sistem za kontrolu pristupa i sl.).

Rizici od požara i eksplozija obuhvataju analizu sledećih rizika: Postojanje normativnih akata u skladu sa pravnom regulativom (pravilnik o zaštiti od požara, odnosno pravila zaštite od požara, plan zaštite od požara); Kategorizaciju pravnog lica i organizovanje u skladu sa procenom ugroženosti u skladu sa pravnom regulativom; Kadrovska i tehnička popunjenost i kvalifikovanost ljudi koji rade na poslovima zaštite od požara u skladu sa pravnom regulativom; Postojanje i održavanje uređaja, opreme, instalacija i sredstava za zaštitu od požara prema Zakonu o zaštiti od požara, tehničkim propisima, uputstvu proizvođača opreme; Program osnovne obuke i evidencija obuke zaposlenih iz oblasti zaštite od požara; Saglasnost nadležnog organa Ministarstva unutrašnjih poslova na investiciono-tehničku dokumentaciju, izvedeno stanje i upotrebu objekta ili dela objekta i Nadzor protivpožarne inspekcije i sprovođenje naloženih mera zaštite od požara.

Institut „Vinča“, u skladu sa vrstom poslovne delatnosti koju obavlja, po pitanju protivpožarne zaštite i zaštite od eksplozija mora imati izuzetno visok stepen organizovanosti i pripremljenosti. Mora posedovati rešenje o kategorizaciji i saglasnost MUP-a na investiciono tehničku dokumentaciju za objekte koje koristi. U objektima moraju biti određena lica sa položenim protivpožarnim ispitom, a deo licenciranih vatrogasaca mora biti 24 časa prisutno u kompleksu. Institut mora da ima Plan zaštite od požara koji je prihvaćen od strane Sektora za vanredne situacije Ministarstva unutrašnjih poslova.

Rizici od elementarnih nepogoda i drugih nesreća obuhvataju analizu: Postojanja planskih dokumenata u oblasti smanjenja rizika i upravljanja

---

¹³Zakonom o privatnom obezbeđenju, Službeni glasnik RS, br. 104/2013, 42/2015 i 87/2018.

vanrednim situacijama, tj. plana zaštite i spasavanja u vanrednim situacijama i plana zaštite od udesa, usklađenog sa planom zaštite i spasavanja u vanrednim situacijama nadležnih organa lokalne samouprave koji je overio nadležni organ i Postojanje plana i evidencije osposobljenosti zaposlenih za postupanje u vanrednim situacijama.

Ključni dokumenti koja je potrebno da ima Institut „Vinča“ radi sprečavanja rizika od elementarnih nepogoda i drugih nesreća su Akta o proceni rizika od katastrofa i Plana zaštite i spasavanja i Plana zaštite od udesa, koji se izrađuju u skladu sa Zakonom o smanjenju rizika od katastrofa i upravljanju vanrednim situacijama. Kako je Institut „Vinča“ identifikovan kao subejkt od posebnog značaja za sprovođenje mera zaštite i spasavanja u Republici Srbiji, prema Odluci o određivanju subjekata od posebnog značaja za zaštitu i spasavanje u Republici Srbiji,¹⁴ veoma je bitno da se ova oblast zakonski uredi donošenjem i implementacijom navedenih dokumenata.

Analiza rizika od neusaglašenosti sa standardima obuhvata analizu implementacije sledećih standarda: SRPS ISO 22301, Društvena bezbednost – Sistemi menadžmenta kontinuitetom poslovanja; SRPS A.L2.002, Društvena bezbednost – Usluge privatnog obezbeđenja; SRPS ISO/IEC 27001, Informacione tehnologije – Tehnike bezbednosti – Sistemi menadžmenta bezbednošću informacija i SRPS ISO 22320, Menadžment vanrednim situacijama.

Standard je javno dostupan dokument, utvrđen konsenzusom i donet od priznatog tela, kojim se za opštu i višekratnu upotrebu utvrđuju pravila, zahtevi, karakteristike, uputstva, preporuke ili smernice za aktivnosti ili njihove rezultate radi postizanja optimalnog nivoa uređenosti u određenoj oblasti u odnosu na postojeće ili moguće probleme. Motivi i koristi od standardizacije su brojni i ogledaju se u sticanju konkurentne prednosti, komparativnoj prednosti na tržištu, povećanju efikasnosti i poboljšanju bezbednosti, lakšem dokazivanju kvaliteta i usaglašenosti, smanjenju troškova i rizika poslovanja, olakšavanju poslovne saradnje i povećanju produktivnosti. Pored navedenih prednosti i koristi od implementiranja standarda, postoje i brojne opasnosti od neusaglašenosti sa standardima poput gubitka tržišne pozicije, povećanja troškova proizvodnje, spore i loše reakcije na reklamacije naručioca, gubitka poverenja naručioca i slično.

---

¹⁴Odluka o određivanju subjekata od posebnog značaja za zaštitu i spasavanje u Republici Srbiji, „Sl. glasnik RS“, br. 69/2019.

Implementiranje određenog standarda predstavlja izraz svesti i dobre volje rukovodstva privrednog društva i/ili organizacije u cilju unapređenja poslovanja i podizanja nivoa zadovoljstva zainteresovanih strana ili ispunjenja određenih zakonskih zahteva. Standardima se štiti kvalitet proizvoda ili usluga. Uvidom u evidencije Republičkog zavoda za standardizaciju i metrologiju Republike Srbije¹⁵ utvrđeno je da je Institut „Vinča“ sertifikovan prema standardima koji su od značaja za njeno poslovanje, a to su: SRPS ISO/IEC 17025:2017- Opšti zahtevi za kompetentnost laboratorija za ispitivanje i laboratorija za etaloniranje; ISO 9001:2008- Sistemi menadžmenta kvalitetom; ISO 134485- Medicinski uređaji- Sistem menadžmenta kvalitetom; ISO 17025:2006- Smernice za primenu SRPS ISO/IEC 17025:2006 pri ocenjivanju i akreditaciji laboratorija koje obavljaju mikrobiološka ispitivanja ATS-UP27 i ISO 17020:2012 - Ocenjivanje usaglašenosti - Zahtevi za rad različitih tela koja obavljaju kontrolisanje.

Za navedene standarde Institut „Vinča“ podleže redovnim godišnjim proverama usaglašenosti pred Akreditacionim telom Srbije i sertifikacionom kućom. Prilikom procene rizika značajno je napomenuti da Institut „Vinča“ u svom sastavu ima laboratorije za ispitivanje po standardu; laboratorije za etaloniranje po standardu; kontrolno telo po standardu; sertifikaciono telo za proizvode po standardu i imenovano telo za ocenjivanje usaglašenosti.

Analiza rizika po životnu sredinu obuhvata analizu sledećih rizika: Postojanje pravne, organizacijske i planske regulative iz oblasti zaštite životne sredine; Opremljenost odgovarajućom opremom za reagovanje u vanrednim situacijama ili ekološkim incidentima i osposobljenost ljudskih resursa za reagovanje u njima; Postojanje odgovorne osobe za reagovanje u vanrednim situacijama i ekološkim incidentima; Biohazardni potencijal korišćene tehnologije i Postojanje eksterne organizacije koja vrši nadzor i direktne komunikacije sa odgovornim osobama u državnim službama za reagovanje u vanrednim situacijama ili ekološkim incidentima.

Imajući u vidu da Institut „Vinča“ obavljajući svoju naučnu i privrednu delatnost koristi radiološke i nuklearne izvore zračenja, oblast

---

¹⁵<https://rzsm.org>

upravljanja nuklearnim otpadom mora biti maksimalno uređena. U institutu mora postojati imenovano lice za upravljanje otpadom kao i referent za zaštitu životne sredine i bezbednost i zdravlje na radu. Upravljanje otpadom mora da se odvija integrisano i prema pozitivnim propisima RS. Ophođenje prema zaštiti životne sredine mora biti planski uređeno. U Institutu „Vinča“ mora biti uspostavljen ustanoviti sistem upravljanja i zaštite životne sredine sa ciljem održivog korišćenja i upravljanja kvalitetom životne sredine i prirodnim vrednostima kojima raspolaže. Institut ima dobre polazne osnove za adekvatan tretman životne sredine, s obzirom da poseduje vlastite merne stanice za kvalitet zemlje, vazduha i prisustvo različitih vidova zagađivanja, a po pitanju eksternog ugrožavanja, kompleks je okružen prstenom visokog rastinja i šume, te postoji prirodni filter koji štiti okruženje.

Radi održivog upravljanja prirodnim vrednostima i zaštite životne sredine, procenom rizika Institua „Vinča“, u smislu Zakona o zaštiti životne sredine,¹⁶ mora se proceniti uticaj planova, programa i projekata na životnu sredinu; integrisano sprečavanje i kontrola zagađivanja; zaštita prirode; zaštita vazduha, voda, zemljišta, šuma, geoloških resursa; upravljanje hemikalijama; upravljanje otpadom; jonizujuća i nejonizujuća zračenja; zaštita od buke i vibracija; kontrola opasnosti od velikog udesa koji uključuje opasne supstance; prekogranični promet i trgovina divljim vrstama.

Analiza rizika u upravljanju ljudskim resursima obuhvata analizu sledećih rizika: postojanje politike upravljanja ljudskim resursima i interne normativne regulative; postojanje standardizovanih kriterijuma i internih procedura o regrutaciji, selekciji i klasifikaciji zaposlenih; postojanje procedura za adaptaciju, razvoj i evaluaciju zaposlenih; obezbeđenje funkcionalnog, bezbednog i inkluzivnog radnog mesta i okruženja; postojanje planova za obuku, sticanje znanja i razvoj zaposlenih; planiranje ljudskih resursa i organizacionih promena, kao i identifikacija ključnih zaposlenih.

Pravilnikom o radu i Pravilnikom o organizaciji i sistematizaciji poslova, Institut „Vinča“ bi trebalo da detaljno definiše politiku upravljanja ljudskim resursima. Za sva radna mesta moraju biti određeni kriterijumi prilikom zapošljavanja, svi zaposleni moraju biti upoznati sa uslovima svog radnog mesta, a na poseban način bi trebalo da bude uređen sistem nagrađivanja zaposlenih. Radi stalnog napretka i usavršavanja, redovno se

---

¹⁶Zakon o zaštiti životne sredine, „Službeni glasnik RS“ br. 135/2004, 36/2009, 72/2009, 43/2011 i 95/2018).

moraju planirati obuke zaposlenih, o čemu se vode uredne evidencije. Svo ključno osoblje mora imati svoje zamenike na koje su preneti ovlašćenja u odsustvu ključnog kadra, čime se doprinosi kontinuitetu u radu.

Analiza rizika informaciono-komunikacionog-telekomunikacionog (IKT) sistema obuhvata analizu sledećih rizika: postojanje definisane bezbednosne politike u IKT sektoru i interne regulative koja propisuje ovlašćenja, nadležnosti i procedure pristupa glavnim komponentama IKT sistema i regulisanje značajnih aspekata zaštite podataka; postojanje tehničkih, fizičkih i/ili logičkih sredstava zaštite glavnih komponenta IKT sistema i elektronskih podataka; adekvatna kadrovska popunjenost IKT sektora i postojanje racionalne organizacije poslova; osposobljenost IKT sektora za kontinuirano funkcionisanje u kriznim situacijama; postojanje ovlašćenja zaposlenih za korišćenje korporativnih IKT resursa u privatne svrhe (pristup privatnim nalogima elektronske pošte, društvenim mrežama itd.) i privatnih prenosnih medijuma u korporativnim prostorijama; osposobljenost rukovodstva i zaposlenih za primereno reagovanje u slučaju sajber-napada ili drugih oblika visokotehnološkog kriminala i zavisnost poslovanja od IKT infrastrukture.

Poslovanje Instituta „Vinča“ je u velikoj meri zavisno od IKT sistema. Ovaj sistem tehnički i proceduralno mora biti valjano ustrojen. Deficit ljudstva u ovom sektoru bi se odrazio kroz stagnaciju poslovne delatnosti delatnosti i veoma verovatnog narušavanja bezbednosti zaposlenih, imovine i poslovanja. Stalno ulaganje u ovaj sektor bi pomoglo celokupnu organizaciju kako u smislu pokrivenosti održavnja i razvoja novih modela funkcionisanja IKT sistema, tako i u smislu bezbednosti. Novi trendovi celokupnih poslovanja (u smislu organizacije istraživanja) baziraju na onlajn tokovima. Samim tim sistem zaštite i praćenja rada informacione mreže su od ključnog značaja. Neophodno je da se procedurama procene rizika predvide novi onlajn rizici i sankcije ukoliko dođe do nepridržavanja i postupanja mimo procedura. S tim u vezi, potrebno je da Institut „Vinča“ ima Pravilnik o bezbednosti informaciono-komunikacionog sistema kao dokument kojim bi se regulisala bezbednosna politika zaštite podataka, kao i ovlašćenja, nadležnosti i procedure pristupa računarskom centru, serveru i drugim IKT sistemima.

Rizici zbog rada sa izvorima od jonizujućeg zračenja i radioaktivnim materijalima, iako nisu predviđeni matricom standarda SRPS.A.L2.003:2017, zbog delatnosti Instituta, predstavljaju stalnu opasnost po bezbednost i

zdravlje na radu, po životnu sredinu i od tehničko-tehnološkog incidenta. Ova vrsta mora biti Aktom o proceni rizika na radnom mestu i radnoj okolini, jer Zakon o bezbednosti i zdravlju na radu¹⁷ u članu 4 stav 1 tačka 18, i članu 15 stav 2, izdvaja rad sa jonizujućim zračenjem iz delatnosti koje uređuje ovaj zakon. Pitanje jonizujućeg zračenja je definisano posebnom zakonskom regulativom, na prvom mestu Zakonom o radijacionoj i nuklearnoj sigurnosti i bezbednosti¹⁸ a zatim i pratećim uredbama i pravilnicima.¹⁹ Regulatorno telo u ovoj oblasti je Direktorat za radijacionu i nuklearnu sigurnost i bezbednost Srbije (Direktorat), kao naslednik Agencije za zaštitu od zračenja i nuklearnu sigurnost Srbije.

Institut Vinča, odnosno pojedine njegove organizacione jedinice, obavljaju radijacione delatnosti i poslove u oblasti zaštite od zračenja, u skladu sa pomenutom regulativom i sa pribavljenim odobrenjima i ovlašćenjima Direktorata, na osnovu ispunjenja zahteva definisanih Zakonom o radijacionoj i nuklearnoj sigurnosti i bezbednosti i pratećim propisima.

3.2. Procena rizika na osnovu pravnih akata Međunarodne agencije za atomsku energiju

Republika Srbija je stalni član Međunarodne agencije za atomsku energiju (International Atomic Energy Agency – IAEA) čije je sedište u Beču. Jedan od ciljeva ove Agencije je da u saradnji sa nacionalnim institucijama brojnih svetskih država, na globalnom nivou usaglašava mere obezbeđenja nuklearnih objekata, izvora, skladišta i slično. U skladu sa preuzetim obavezama, institucije Republike Srbije imaju obavezu da se pridržavaju pravila i procedura koje Agencija propisuje. Agencija ima posebnu organizacionu celinu koja se bavi bezbednošću nuklearnog i drugih radioaktivnih materijala. Njena tehnička dokumenta, pravila i preporuke javno su dostupna na sajtu agencije,²⁰ i na osnovu njih je moguće utvrditi na koji način se vrši procena ugroženosti, rizika i pretnji objekata u kojima se nalaze nuklearni i radioaktivni izvori.

---

¹⁷Zakon o bezbednosti i zdravlju na radu, „Službeni glasnik RS“, br. 101/2005, 91/2015 i 113/2017).

¹⁸ Zakon o radijacionoj i nuklearnoj sigurnosti i bezbednosti, „Službeni glasnik RS“, br. 95/2018 i 10/2019).

¹⁹Više o uredbama i pravilnicima videti na: <http://www.srbatom.gov.rs/srbatom/zakonska-regulativa/>.

²⁰Pregled ovih dokumenata videti na sajtu „International Atomic Energy Agency - IAEA“: <https://www.iaea.org/resources/security-series/search>.

U dokumentu pod nazivom „Nacionalna procena pretnji nuklearnoj bezbednosti, pretnje zasnovane na dizajnu i reprezentativne izjave o pretnji²¹ navodi se da identifikacija i procena pretnji predstavlja osnovu za izbor, dizajn i sprovođenje mera nuklearne bezbednosti. Pretnja se definiše kao namera i sposobnost potencijalnih nosilaca ugrožavanja bezbednosti od kojih se osetljivi materijali, pripadajući objekti i aktivnosti moraju zaštititi. Agencija je 2009. godine publikovala tehnički dokument pod naslovom „Bezbednost radioaktivnog materijala u upotrebi i skladištenju u pratećim objektima“.²²Ova publikacija pruža metodologiju za sprovođenje nacionalne procene pretnje nuklearnoj bezbednosti, uključujući i fizičku bezbednost. Takođe, daje smernice za razvoj, upotrebu i održavanje sistema bezbednosti.

Prema stavovima u dokumentu „Nacionalna procena pretnji nuklearnoj bezbednosti, pretnje zasnovane na dizajnu i reprezentativne izjave o pretnji“ cilj procene opasnosti od nuklearne bezbednosti je da obezbedi identifikaciju verodostojnih pretnji, opisujući motive, namere i mogućnosti potencijalnih nosilaca ugrožavanja bezbednosti. Ujedno treba da izvrši opis specifičnih scenarija napada. Dovoljno detaljan i konkretan opis potencijalnih pretnji može se koristiti za određivanje nivoa zaštite koji je odgovarajući i dovoljan za nuklearni materijal i drugi radioaktivni materijal, kao i pripadajuće objekte i povezane aktivnosti, i pruža osnovu na kojoj će sistem nuklearne bezbednosti može biti efikasno dizajniran.

Prvi zadatak u procesu procene opasnosti od nuklearne bezbednosti je prikupljanje i upoređivanje sveobuhvatnih informacija o svim potencijalnim protivnicima, njihovim motivima, namerama i sposobnostima. Ove informacije mogu uključivati i osetljive i neosetljive informacije i treba da se odnose na mogućnosti potencijalnih unutrašnjih protivnika (zaposlenih radnika) i spoljnih protivnika (posetioci, lica koja stanuju u neposrednom okruženju i sl.).

Trebalo bi identifikovati potencijalne izvore informacija i prikupiti relevantne informacije. Treba obratiti pažnju na osetljivost informacija kako bi se osiguralo da se odgovarajući metod procene rizika primenjuje i na informacije i na njihove izvore. Ako već nije uspostavljen, trebalo bi uspostaviti mehanizam za razmenu informacija o pretnji između svih

---

²¹IAEA, National Nuclear Security Threat Assessment, Design Basis Threats and Representative Threat Statements, Implementing Guides No. 10-G (Rev. 1).

²²IAEA, Security of Radioactive Material in Use and Storage and of Associated Facilities,

relevantnih nosilaca u procesu procene rizika. S obzirom da je potrebno obezbediti sigurnost osetljivih informacija, preporučuje se sačinjavanje pisanih sporazuma radi uspostavljanja odnosapri razmeni informacija o pretnjama.

Brojni izvori informacija u vezi sa pretnjama mogu pružiti dovoljno informacija za dizajniranje sistema bezbednosti. Međutim, zbog ograničenja podataka i dinamičke prirode pretnji, sistemi nuklearne bezbednosti dizajnirani su najčešće samo za trenutno poznate pretnje, što verovatno neće biti efikasno protiv budućih pretnji. Procena pretnje ne bi trebalo da se oslanja na jedan izvor. Korišćenje obaveštajnih podataka i informacija o pretnjama iz više izvora kombinovanih u jednu koherentnu procenu će rezultirati najsveobuhvatnijom, pouzdanijom i najsnažnijom procenom pretnje. Pri prikupljanju podataka treba uzeti u obzir sve verodostojne i relevantne interne, lokalne, nacionalne i međunarodne izvore podataka i informacija o pretnjama.

Izvori informacija i podataka treba da obuhvataju, obaveštajne organizacije (uključujući nacionalne i privatne bezbednosne agencije), organizacije za kompjutersku i informacionu bezbednost, agencije za sprovođenje zakona, po potrebi i međunarodne organizacije kriminalističke policije, regulatorno telo za nuklearnu bezbednost i druge nadležne organe, carinske i granične agencije, vojne službe, špeditere i prevoznike, zvanične izveštaje Vlade, baze podataka koje imaju međunarodne organizacije i drugi otvoreni izvori. Organizacije tehničke i naučne podrške, privredni subjekti i otvorene baze podataka mogu se koristiti kao izvori dodatnih informacija o potencijalnim pretnjama. Relevantne informacije o atributima i karakteristikama potencijalnih pretnji drugim vrstama kritične nacionalne infrastrukture treba da se smatraju mogućim analogijama za pretnje nuklearnoj bezbednosti.

Zadatak prikupljanja informacija treba da ima za cilj da identifikuje sve relevantne vrste pretnji, uključujući globalne, nacionalne i lokalne pretnje; fizičke napade, sajber napade i kombinovane napade; insajderske pretnje, spoljne protivnike i pretnje koje proizilaze iz dosluha insajderskih i eksternih protivnika. Takođe treba uzeti u obzir kredibilne sposobnosti protivnika, čak i ako nisu do sada demonstrirane. Treba uzeti u obzir potencijalne uporne protivnike koji planiraju višestepene napade tokom dužeg vremenskog perioda, potencijalnu učestalost napada i mogućnost napada na više istovremenih ciljeva.

Kada se prikupljanje relevantnih informacija o pretnji završi, ove informacije treba da se uporede pomoću alata za upravljanje informacijama da bi se indeksirale i sortirale pre početka analize. Efikasno organizovanje svih prikupljenih informacija osigurava da sve informacije budu dostupne za analizu. Organizovane informacije treba zatim analizirati kako bi se identifikovali i dokumentovali verodostojni motivi nosilaca ugrožavanja, njihove namere i sposobnosti.

Prikupljanje informacija i analiza podataka su po pravilu interaktivni. Analiza često pokazuje potrebu za više informacija ili identifikaciju ranije nepoznatih rizika ili činjenica. Analiza informacija o pretnji podrazumeva procenu onoga što je poznato. Na osnovu toga sledi donošenje ocene o karakteristike nosilaca potencijalne pretnje.

Prilikom izrade procene ugroženosti posebna pažnja se pridaje verodostojnosti prikupljene informacije. Informacije otvorenog koda (npr. iz javnih medija ili društvenih mreža) koje su lako dostupne mogu biti korisne, ali njihovu tačnost treba pažljivo razmotriti. Stepem poverenja u bilo koju informaciju treba uzeti u obzir kada se odlučuje kako će se te informacije kasnije koristiti. Tokom procene verodostojnosti informacija, neke informacije mogu biti isključene iz procene rizika jer nisu relevantne za analizu.

Proces procene rizika, prema dokumentu „Preventivne i zaštitne mere protiv insajderskih pretnji“²³ treba da obuhvati razmatranje sledećih karakteristika nosilaca ugrožavanja za svaku identifikovanu pretnju (iako možda neće biti dostupni podaci za sve navedene karakteristike za sve pretnje): motivacije protivnika, koje mogu biti, na primer, političke, finansijske, ideološke i/ili lične (npr. kao rezultat nezadovoljstva ili prinude); upornost protivnika; posvećenost protivnika, uključujući nivo averzije prema riziku i spremnost da rizikuju sopstveni život; demonstrirane sposobnosti protivnika, uključujući karakterizaciju prošlih događaja nuklearne bezbednosti koji su se desili; namere protivnika, kao što su sabotaza materijala ili objekta, neovlašćeno uklanjanje nuklearnog ili drugog radioaktivnog materijala, krađa osetljivih informacija; broj protivnika u

---

²³IAEA, Preventive and Protective Measures Against Insider Threats, IAEA Nuclear Security Series No. 8-G (Rev. 1).

grupi, uključujući snage za napad, osoblje za koordinaciju i osoblje za podršku; vrste i broj oružja na raspolaganju protivniku; vrste i količine eksploziva koji su dostupni protivniku, bilo da su nabavljeni u obliku uređaja ili improvizovani; alati dostupni protivniku, kao što su mehanička, termička ili elektromagnetna oprema, ručna ili elektronska oprema ili komunikaciona oprema; transport dostupan protivniku, uključujući tip (javni, privatni), način (kopneni, morski, vazdušni) i tipove i brojeve vozila; verovatni načini pristupa ciljevima, fizički i kompjuterski; uticaj na poslovne procese i/ili zaposlena lica; taktike potencijalnog protivnika, kao što su prikrivenost, obmana, fizička sila, izviđačke aktivnosti; veštine planiranja, kao što je sposobnost planiranja diverzije ili koordinacije istovremenih napada manjih grupa; praktične veštine, znanje i iskustvo dostupni protivniku, uključujući veštine u inženjeringu, upotrebi eksploziva, hemikalija i komunikacija, kao i vojno ili paravojno iskustvo; pristup veštinamaračunarske i računarske bezbednosti, kao što su poznavanje kontrolnih sistema, mere računarske bezbednosti; poznavanje ili pristup informacijama o ciljevima, kao što su karakteristike mete, raspored objekata, planovi i procedure lokacije, bezbednosni planovi, mere bezbednosti, mere bezbednosti i zaštite od zračenja, detanji u vezi objekata i transporta nuklearnog i radiološkog materijala, moguće ulazne tačke za sajber napade, procedure podrške dobavljačima; planovi, lanac snabdevanja i procedure nabavke; izvori i iznosi finansiranja i način na koji im se pristupa; potencijal za eksploataciju insajdera (uključujući doušnike, prinudu ili obmanu), mogući broj insajdera i da li su pasivni ili aktivni, nasilni ili nenasilni; strukture podrške protivnika, kao što je prisustvo ili odsustvo lokalnih simpatizera, organizacija za podršku ili logistička podrška.

Rezultat procesa procene ugroženosti od nuklearne bezbednosti se beleži u dokumentaciji o proceni pretnje, koja opisuje celokupno okruženje pretnji i sve poznate kredibilne pretnje koje treba uzeti u obzir. Prateći analitički narativ treba da pruži što je moguće više detalja o ovim pretnjama i o verodostojnosti informacija. Dokumentacija o proceni ugroženosti i detalji obaveštajnih izvora obično su zaštićeni kao osetljive informacije.

4. MODEL FIZIČKO-TEHNIČKOG OBEZBEĐENJA INSTITUTA ZA NUKLEARNE NAUKE „VINČA“

Sve aktivnosti u bilo kojoj organizaciji uključuju i rizike kojima se upravlja tako što organizacija vrši identifikaciju i procenu tih rizika i primenjuje odluke zasnovane na proceni ugroženosti bezbednosti

organizacije. Proces procene rizika doprinosi efektivnosti odlučivanja, time što uzima u obzir neizvesnost i mogućnost pojave budućih, nameranih ili nenameranih, događaja i okolnosti, kao i njihovih uticaja na usvojenu viziju, misiju i ciljeve. Izbor odgovarajućih mera za postupanje sa rizikom obuhvata balansiranje troškova i napora u primeni mera bezbednosti i koristi koja se iz toga može izvući. Zaključak iz procene rizika predstavlja osnovu za donošenje mera fizičko-tehničke zaštite.

Veliki broj mera za postupanje sa rizikom može da bude razmatran i primenjen pojedinačno ili u kombinaciji. Odluke treba da uzmu u obzir rizike koji mogu uzrokovati veliku štetu, čak i ako su takvi događaji retki; visokofrekventne rizike sa malim štetnim posledicama za svaki pojedinačni događaj, koji mogu iscrpiti finansijske resurse organizacije svojim kumulativnim troškovima; rizike za koje postoje očigledna rešenja, povoljna kada su u pitanju troškovi, koja mogu biti lako implementirana. Odluke treba da uzmu u obzir pravne i regulatorne zahteve, kao i rizike koji prete javnom ugledu i reputaciji, čak iako postupanje sa tim rizicima iziskuje dodatne finansijske troškove.

Mere postupanja sa rizicima treba da se usaglase sa vrednostima i percepcijom zainteresovanih strana, kroz odgovarajuće načine komunikacije sa njima. Iako možda podjednako efektivne, neke mere postupanja sa rizicima mogu da budu prihvatljivije za zainteresovane strane od drugih. Ukoliko su resursi za postupanje sa rizicima ograničeni, onda plan postupanja sa rizicima treba da jasno identifikuje redosled prioriteta po kome će biti primenjene pojedinačne mere postupanja sa rizicima. Mere bi doprinele proaktivnoj bezbednosti, što bi za rezultat imalo povećanje bezbednosne kulture same organizacije.

Prilikom definisanja mera za postupanje sa rizicima koriste se sledeći glagolski oblici: „mora” označava zahtev; „sme” označava dozvolu; „preporučuje se” i „treba” označavaju preporuku i „može” označava mogućnost ili sposobnost. Uzimajući u obzir način analize i ocene rizika koji su definisani zakonodavstvom Republike Srbije i tehničkim dokumentima i propisima Međunarodne agencije za atomsku energiju, čiji je član i Republika Srbija, radi sprečavanja nastanka neželjenih događaja u Institutu za nuklearne nauka „Vinča”, mogu se primeniti različite mere i radnje. One se mogu svrstati u mere fizičke zaštite i mere tehničke zaštite.

Radi zaštite zaposlenih lica, posetilaca, objekta, poslovanja i drugih vrednosti Instituta za nuklearne nauka „Vinča”, kao mere fizičke zaštite

štićenih vrednosti, mogu se preduzeti proaktivne i reaktivne mere. Proaktivne mere se odnose na kontrolu pristupa objektu i delovima objekta; kontrolu ponašanja i kretanja u štíćenom prostoru i objektu; patroliranje; pregled lica, prtljaga i vozila - kontrola robe i predmeta koji se unose i iznose iz kruga Instituta; pratnja i zaštita određenih lica i prostora; protivpožarna straža i daljinski monitoring. Kao reaktivne mere može se predzeti evakuacija lica i sredstava od krucijalnog značaja za poslovanje Instituta; obaveštavanje javnih službi i nadređenih u Institutu o potencijalnom ugrožavanju bezbednosti; upotreba sredstava prinude; gašenje početnog požara; pružanje prve pomoći; obezbeđenje lica mesta i čuvanje materijalnih dokaza i intervencija patrolnih timova iz kontrolnog centra.

Institut „Vinča“, radi zaštite vrednosti koje poseduje, nesumnjivo mora angažovati ovlašćeno pravno lice za pružanje usluga fizičko-tehničkog obezbeđenja ili formirati posebnu službu za vlastitu samozaštitnu delatnost. Kako bi s racionalizovao i optimizovao rad službenika obezbeđenja, neophodno je izvršiti planiranje, projektovanje i postavljanje adekvatnih sistema tehničke zaštite. U skladu sa rezultatima procene rizika, tj. ugroženosti štíćenih vrednosti, u Institutu „Vinča“ mogu se preduzeti proaktivne i reaktivne mere tehničke zaštite. Proaktivne mere podrazumevaju mehaničku zaštitu u vidu ograda, kapija, kontrolnih rampi, kasa, potapajućih stubića na ulaznim kapijama; korišćenje protivprovalnih i protivpožarnih alarmnih sistema; upotreba sistema za video nadzor; upotreba sistema za kontrolu pristupa (kartični, šifarski i biomertijski); sistem za detekciju unošenja i iznošenja zabranjenih predmeta i materija iz kruga Instituta; uspostavljanje integrisane zaštite sa najmanje jednim lokalnim nadzornim mestom (kontrolni centar) i sistemom veze sa službenicima obezbeđenja na štíćenom objektu. Reaktivne mere podrazumevaju signalizaciju/javljanje neovlašćenog ulaska u štíćeni prostor i dojavu kontrolnom centru; testiranje i proveru sistema koji su bili aktivirani; saniranje oštećenja mehaničke zaštite i analizu snimljenih video zapisa radi utvrđivanja utvrđivanja sleda događaja.

Pored navedenih mera fizičko-tehničkog obezbeđenja, Institut „Vinča“ mora uspostaviti i normativno-organizacione i proceduralne mere koje podrazumevaju unošenje interne pravne regulative u vezi fizičko-tehničkog obezbeđenja, uvođenje procedura i mehanizama nadzora i kontrole; detaljno propisivanje procedura koje regulišu rad službe obezbeđenja, odnos zaposlenih i službenika obezbeđenja, mehanizme nadzora i kontrole poslovnih procesa, procedure nakon izvršenog krivičnog dela, procedura koje regulišu unutrašnje istrage, edukaciju i trening zaposlenih.

5. ZAKLJUČAK

Cilj procene ugroženosti bezbednosti Instituta za nuklearne nauke „Vinča“ je da se dođe do zaključaka o tome koji su to rizici, nosioci, načini i mesta ugrožavanja bezbednosti zaposlenih lica, imovine i poslovanja, kako bi se primenio adekvatan sistem fizičko-tehničkog i drugog obezbeđenja koji bi sprečio nastanak neželjenih događaja. Odgovor na utvrđene rizike kroz mere i aktivnosti koje bi trebalo preduzeti, mora biti usaglašen sa realnim opasnostima, kako bi se identifikovani rizici sprečili ili doveli na prihvatljiv nivo.

Kada su rizici istraženi i kada su sve zainteresovane strane upoznate sa njihovim efektima, predlažu se mere koje na operativnom, taktičkom i strategijskom nivou treba da se suprostave mogućem ugrožavanju bezbednosti. Akcenat se stavlja na prevenciju. Naime, kada je rizik definisan biće jasno da li je njega odgovarajućim tretmanom moguće u potpunosti eliminisati ili njegove posledice svesti na minimum. Preventivne mere će delovati na sam rizik i pre njegovog nastanka i na taj način organizaciju u potpunosti zaštititi. Preventivne mere imaju primat nad represivnim merama jer ne remeti svakodnevni život organizacije. Naime, ukoliko se organizacija opredeli za represivu, svaki rizik će značajno uticati na njenu stabilnost i obavljanje svakodnevnih poslova, jer represivne mere se sprovode tek kada se rizik realizuje.

Procena ugroženosti bezbednosti Instituta za nuklearne nauke „Vinča“ prvenstveno bi trebalo da se zasniva na rezultatu analize rizika u zaštiti lica, imovine i poslovanja koje propisuje zakonodavstvo Republike Srbije i Međunarodna agencija za atomsku energiju. Tom analizom bili bi identifikovani bezbednosni izazovi, rizici i pretnje, kao i preventivne i po potrebi represivne mere na operativnom, taktičkom i strategijskom radi zaštite vitalnih vrednosti.

Izrada procene nije jednokratni proces, već se mora odvijati u stalnoj koordinaciji sa odgovornim licima Instituta. Samo na taj način procena može dati pozitivne rezultate i progres na polju bezbednosti. Procena mora biti bazirana na kvalitativnim i kvantitativnim informacijama. Da bi bila svrsishodna, neophodno je njene zaključke implementirati u praksi. Rezultati implementacije procene će se manifestovati kroz suzbijanje radnji koje štete

poslovanju, licima i imovini Instituta, kao i u prosperitetu stanja bezbednosti. Pored unapređenja stanja bezbednosti Instituta „Vinča“, kao krajnji rezultat procene ugroženosti je i unapređenje nuklearne bezbednosti Republike Srbije, koja će spremnije da odgovori na bezbednosne izazove, rizike i pretnje radiološke i nuklearne pretnje.

Procena ugroženosti Instituta „Vinča“ ima prvenstveni cilj ima da štiti svoje nominalne i nenominalne vrednosti, kao i oblasti njihovog uticaja. U štice nominalne vrednosti ubrajaju se poslovanje (čije su oblasti uticaja efikasnost rada, stepen realizacije postavljenih ciljeva, kontinuitet procesa rada, kontinuitet upravljanja, poremećaj radnog procesa, pokazatelji radnih karakteristika), bezbednost (utiče na očuvanje ljudskih života, na zdravlje ljudi i kontinuitet poslovanja), finansijski učinak (utiče na stanje budžeta, na spoljno finansiranje, kao i na nepredviđene troškove i gubitke). Pod štice nenominalne vrednosti podrazumevaju se regulativno pravne i druge norme (čije se polje uticaja ogleda u poštovanju regulative i pravnoj otpornosti na poremećaje), ugled (oblast uticaja u odnosu s medijima, u odnosu i poverljivu s javnošću), intersne strane (ostavljaju negativan uticaj na organe uprave ili zaposlene, potom uticaj na moral zaposlenih i uticaj na interesne i zainteresovane strane).

Dakle, procena ugroženosti Instituta „Vinča“ treba da definiše vidove ugrožavanja i potencijalne bezbednosne rizike. Na osnovu identifikovanih rizika predviđene su i mere kontrolisanja i suzbijanja rizika, a sve u cilju zaštite vitalnih nominalnih i nenominalnih vrednosti Instituta.

Najzad, komunikacija o riziku je jedan od važnijih segmenata u toku samog procesa procene ugroženosti, kao i po njenoj realizaciji. Dobra komunikacija u toku procesa procene vodi ka dobijanju kvalitetnih informacija. Komunikacija u procesu posle procene vodi ka uspešnom iznošenju zaključaka procene rizika od strane menadžmenta ka ostalim zaposlenima, kao i osposobljavanju organizacije za pravovremeno otkrivanje novih rizika, njihovo eliminisanje, ili ukoliko to nije moguće, u bezbedno uvođenje organizacije u rizik bez oštećenja vitalnih funkcija i vrednosti i sa što manjom štetom. Komunikacija bi, prema ustanovljenim standardima i pravilima struke, trebalo da se vodi kroz stalni kontakt sa zainteresovanim stranama u slučaju krize ili štetnog događaja; angažovanje odgovarajućih eksternih interesnih strana i omogućavanje efektivne razmene informacija; interno i eksterno izveštavanje na zakonit, pravno osnovan način i pod mandatom organa upravljanja Instituta; interno izveštavanje o uticaju

koncepta procene ugroženosti bezbednosti Instituta na odnos sa interesnim stranama, njegovoj efektivnosti i rezultatima; dostupnost informacija u skladu sa zakonom; obezbeđivanje povratne informacije u komunikacijama i korišćenje komunikacija radi osiguranja transparentnosti i izgradnje poverenja zaposlenih u Institutu i pripadnika službe obezbeđenja.

LITERATURA

1. IAEA, National Nuclear Security Threat Assessment, Design Basis Threats and Representative Threat Statements, Implementing Guides No. 10-G (Rev. 1).
2. IAEA, Preventive and Protective Measures Against Insider Threats, IAEA Nuclear Security Series No. 8-G (Rev. 1).
3. International standard, IEC/FDIS31010 Risk management–Risk assessment techniques;
4. ISO 31000–Risk management –Guidelines on principles and implementation of risk management;
5. ISOTC223/SC:Upravljanje rizicima – Uputstvo o principima i implementaciji upravljanja rizicima;
6. Zakon o privatnom obezbeđenju, „Službeni glasnik RS“, broj 104/2013, 42/2015 i 87/2018.
7. Zakon o bezbednosti i zdravlju na radu, „Službeni glasnik RS“, broj 101/2005, 91/2015 i 113/2017.
8. Zakon o bezbednosti i zdravlju na radu, „Službeni glasnik RS“, broj 101/2005, 91/2015 i 113/2017.
9. Zakon o zaštiti životne sredine, „Službeni glasnik RS“, broj 135/2004, 36/2009, 36/2009, 72/2009 i 14/2016.
10. Zakon o zaštiti životne sredine, „Službeni glasnik RS“ br. 135/2004, 36/2009, 72/2009, 43/2011 i 95/2018.
11. Zakon o zaštiti od požara „Službeni glasnik RS“, broj 111/2009, 20/2015 i 87/2018.
12. Zakon o zaštiti od požara, „Službeni glasnik RS“, broj 111/2009, 20/2015 i 87/2018).
13. Zakon o radijacionoj i nuklearnoj sigurnosti i bezbednosti, „Službeni glasnik RS“, br. 95/2018 i 10/2019.
14. Zakon o smanjenju rizika od katastrofa i upravljanju vanrednim situacijama „Službeni glasnik RS“, broj 87/2018.
15. Zakon o smanjenju rizika od katastrofa i upravljanju vanrednim situacijama, „Službeni glasnik RS“, broj 87/2018.
16. Zakon o tajnosti podataka, „Službeni glasnik RS“, broj 104/2009.

17. Zakon o upravljanju otpadom, „Službeni glasnik RS“, broj 36/2009, 88/2010, 14/2016 i 95/2018.
18. Zakonom o privatnom obezbeđenju, „Službeni glasnik RS“, broj 104/2013, 42/2015 i 87/2018.
19. Zakonom o radijacionoj i nuklearnoj sigurnosti i bezbednosti „Službeni glasnik RS“, broj 95/2018 i 10 /2019.
20. IAEA, Security of Radioactive Material in Use and Storage and of Associated Facilities.
21. Nacionalni standard SRPS A.L2.003:2017, Bezbednost otpornost društva- Procena rizika.
22. Odluka o određivanju subjekata od posebnog značaja za zaštitu i spasavanje u Republici Srbiji, „Službeni glasnik RS“, broj 69/2019.
23. Odluka Saveta Univerziteta u Beogradu 02 Br. 612-813/6-07 od 10. jula 2007.
24. Pravilnik o načinu vršenja poslova tehničke zaštite i korišćenja tehničkih sredstava, „Službeni glasnik RS“, broj 91/19.
25. Pravilnik o načinu i postupku procene rizika na radnom mestu i u radnoj okolini, „Službeni glasnik RS“, broj 72/2006, 84/2006, 30/2010 i 102/2015.
26. Pravilnik o načinu izrade i sadržaju Plana zaštite od požara autonomne pokrajine, jedinice lokalne samouprave i subjekata razvrstanih u prvu i drugu kategoriju, „Službeni glasnik RS“, broj 73/2010.
27. Pravilnik o načinu izrade i sadržaju Plana zaštite od udesa, „Službeni glasnik RS“, broj 41/2019.
28. Pravilnik o preventivnim merama za bezbedan i zdrav rad na radnom mestu, „Službeni glasnik RS“, broj 21/ 2009.
29. Preuzeto iz Statuta Instituta za nuklearne nauke „Vinča“, delovodni broj: 010-4/2020-000 od 15.05.2020.
30. Procena rizika u zaštiti lica, imovine i poslovanja, Zoran Keković, Suzana Savić, Nenad Komazec, Mladen Milošević, Dragiša Jovanović, Centar za analizu rizika i upravljanje krizama, Beograd 2011.
31. Sistemi obezbeđenja i zaštite, Goran J. Mandić, Fakultet bezbednosti, Beograd 2004.
32. SRPS A.L2.003:2017.: „Bezbednost i otpornost društva – Procena rizika“.
33. Standard SRPS A.L2.003:2017.: „Bezbednost i otpornost društva – Procena rizika“.
34. Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije;

35. Uputstvo o metodologiji za izradu procene ugroženosti i planova zaštite i spasavanja u vanrednim situacijama, „Službeni glasnik RS“, broj 18/2017.

Internet izvori:

<https://www.vin.bg.ac.rs/>

<http://www.srbatom.gov.rs/srbatom/zakonska-regulativa/>

[http:// www.prezentacije.mup.gov.rs.](http://www.prezentacije.mup.gov.rs)

[http://www.srbatom.gov.rs/srbatom/zakonska-regulativa/.](http://www.srbatom.gov.rs/srbatom/zakonska-regulativa/)

<https://www.dri.rs>

<https://rzsm.org>

[https://www.iaea.org/resources/security-series/search.](https://www.iaea.org/resources/security-series/search)

SECURITY THREAT ASSESSMENT INSTITUTE FOR NUCLEAR SCIENCES "VINČA"

Abstract

The Institute of Nuclear Sciences "Vinča" has the status of an institute of national importance for the Republic of Serbia, and thus belongs to the group of specially secured facilities. In order to determine the optimal physical-technical measures and other means of securing the employees of the Institute, as well as its property and operations, it is necessary to carry out a security assessment of the threat to the vital values of the Institute. Given that the Institute uses radioactive sources for its own needs, in the work process and for commercial purposes, the safety risk assessment is based on the identification and analysis of risks based on the legal regulations of the Republic of Serbia, while respecting the rules and recommendations of the International Atomic Energy Agency.

In addition to the introduction and conclusion, the paper consists of three chapters. The first chapter refers to the preliminary assessment of the Institute's security threat and points to information of security interest that can be obtained through publicly published sources. The second chapter refers to the assessment of risks that may endanger the vital interests of the Institute. In this chapter, the method of creating a risk assessment based on the national standard "Safety and Resilience of Society - Risk Assessment" is specified, as well as on the basis of the safety rules of the International Atomic Energy Agency. In the third part, based on the risk assessment, a model of the Institute's physical and technical security is given.

Keywords: security, threat assessment, risk, physical and technical security.

SOCIJALNI ASPEKTI UNAPREĐENJA UPRAVLJANJA OTPADOM

Apstrakt

Nastajanje otpada je prva faza u nastajanju otpada koja nastaje kada određeni predmet prestaje da služi svojoj svrsi. Nastajanje otpada je ključan faktor u procesu jer upravo količina i sastav otpada uslovljavaju i način skladištenja, sakupljanja, transporta, obrade i konačnog deponovanja. Privremeno odlaganje je odlaganje na mestu nastajanja otpada. Sakupljanje otpada odnosi se na nadležne službe koje odvoze je faza koja predstavlja operaciju u kojoj nadležne službe odložen otpad na dalju preradu ili konačno odlaganje, što ponekad mogu da čine i građani. Prerada je centralni deo i predstavlja najstroženiju fazu u procesu koja se sastoji od: sortiranja, pripreme, direktne prerade i ponovnog korišćenja. Konačno odlaganje predstavlja zadnju fazu u integralnom sistemu. Odlagati se može ostatak od prerade ili početni otpad, a može podrazumevati i iskorišćavanje (eksploataciju) odloženog otpada.

Ključne reči: otpad, odlaganje, sakupljanje, prerada i korišćenje.

1. UVOD

Čovek svojim aktivnostima jedino je živo biće koje stvara otpad na zemlji. Sve aktivnosti ljudi idu ka zadovoljenju njihovih životnih potreba,

---

¹ Prof. dr Vanda Božić, Pravni fakultet Univerziteta „Union“, vanda.bozic@pravnofakultet.rs.

međutim postavlja se pitanje, da li je jedinki stvarno potreban velik broj različitih proizvoda koji konsumira, upotrebljava i koristi. Zbog svih tih aktivnosti, potrebitih i ne nužno potrebitih, dolazi do stvaranja i gomilanja otpada. Otpad zbog svojih štetnih posledica stvara velike probleme, kako za okolinu, tako i za prirodu. Razlog nastajanja otpada nalazimo i u ekonomskim aktivnostima svake države, koje je povezano sa nacionalnom ekonomijom. Na globalnom nivou otpad je jedan od najvećih ekoloških problema modernog doba. Međutim, valja istaći da je u poslednje dve decenije puno uspešnija borba sa otpadom, što prevashodno možemo zahvaliti tehnološkom razvoju i jačanju svesti, o štetnim posledicama otpada, kod građana.

Kada bi trebali definisati otpad, onda možemo laički da kažemo da je to svaki predmet ili neka druga materija koju odbacujemo ili predmet (materija) koja je, po prirodi stvari, takva da mora da se odbaci iz normalne upotrebe ili držanja.

Vrste otpada prema poreklu su: komunalni otpad, komercijalni otpad i industrijski otpad.

Komunalni otpad je otpad koji dolazi iz domaćinstva kao i svaki drugi otpad koji je sličan otpadu iz domaćinstva. Komercijalni otpad je onaj otpad koji nastaje u pravnim subjektima (ustanovama, institucijama, preduzećima) čija je delatnost povezana sa trgovinom, uredskim obavljanjem posla, sportom, zabavom ili nekim drugim vrstama usluga. U komercijalni otpad ne ulazi otpad iz domaćinstva niti bilo koji drugi otpad. Industrijski otpad je otpad koji potiče iz industrije ili sa lokacije na kojoj se nalazi industrija, osim jalovine i pratećih mineralnih sirovina iz rudnika i kamenoloma.² S druge strane, valja reći da se i komunalnim (opštinskim) otpadom smatra otpad urbanih delova zajedno sa komercijalnim otpadom. U tom slučaju, čvrsti komunalni otpad podrazumeva otpad iz domaćinstva i drugi otpad koji je po svom sastavu sličan ili isti kao otpad iz domaćinstva, te isto tako, i svaki neopasni otpad iz komercijalnih pravnih subjekata, ustanova i institucija podrazumeva otpad iz domaćinstva i drugi otpad koji je po svom sastavu sličan ili isti kao otpad iz domaćinstva, te isto tako, i svaki neopasni otpad iz komercijalnih pravnih subjekata, ustanova i institucija.

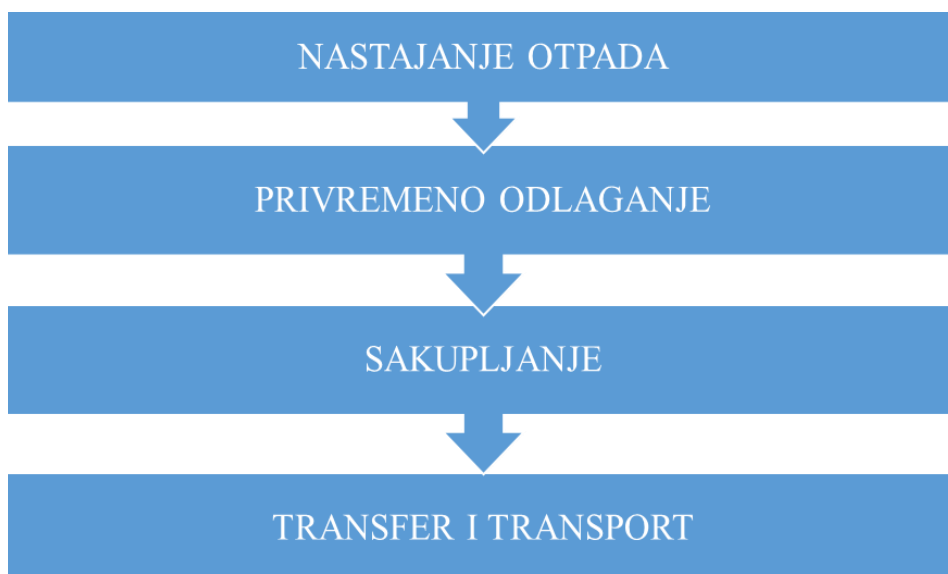

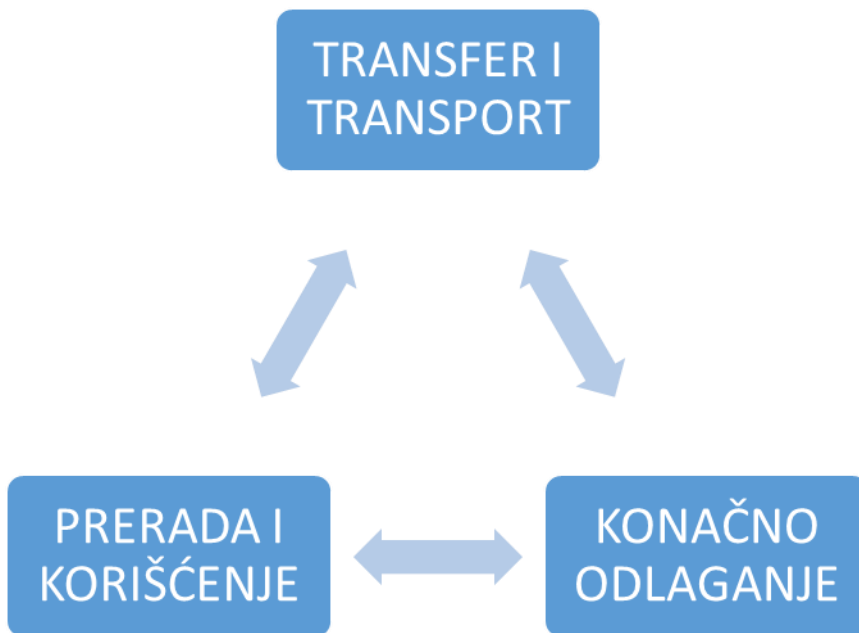
² O vrstama otpada vidi: <http://www.sepa.gov.rs/>, pristupljeno 15.01.2021.

Upravljanje otpadom ima više faza, od samog nastajanja otpada, njegova privremenog odlaganja, sakupljanja otpada, transfera i transporta, prerade i korišćenja odnosno konačnog odlaganja.

Nastajanje otpada je prva faza u nastajanju otpada koja nastaje kada određeni predmet prestaje da služi svojoj svrsi. Nastajanje otpada je ključan faktor u procesu jer upravo količina i sastav otpada uslovljavaju i način skladištenja, sakupljanja, transporta, obrade i konačnog deponovanja. Privremeno odlaganje je odlaganje na mestu nastajanja otpada. Sakupljanje otpada odnosi se na nadležne službe koje odvoze je faza koja predstavlja operaciju u kojoj nadležne službe odložen otpad na dalju preradu ili konačno odlaganje, što ponekad mogu da čine i građani. Prerada je centralni deo i predstavlja najsloženiju fazu u procesu koja se sastoji od: sortiranja, pripreme, direktne prerade i ponovnog korišćenja. Konačno odlaganje predstavlja zadnju fazu u integralnom sistemu. Odlagati se može ostatak od prerade ili početni otpad, a može podrazumevati i iskorišćavanje (eksploataciju) odloženog otpada.

Faze zbrinjavanja otpadom prikazane su na slici pod red.br. 1:

Slika br. 1. Faze zbrinjavanja otpada³

2. KLASIFIKACIJA OTPADA

Više je faktora koji dovode do veće ili manje količine sakupljenog otpada. Od industrijskog razvoja, načina života, socijalnih navika i okruženja, nivoa potrošnje te samog životnog standarda, zavisi i nastajanje količine otpada te njegova brzina nastajanja, odlaganja i shodno tome, sakupljanja i transporta. Za čvrsti komunalni otpad brine lokalna vlast. Valja istaknuti da se otpad može svrstati i u tri kategorije, zavisno od opasnih karakteristika koje mogu da utiču na životnu sredinu i čoveka. To su neopasan otpad, inertan otpad i opasan otpad.

³ Nešić, B. Koncept integralnog upravljanja otpadom na teritoriji opštine Smederevska Palanka, PVV, Srbija, Niš, 2010.

Neopasan otpad ne ugrožava zdravlje čoveka niti životnu sredinu jer nema obeležja opasnog otpada. Inertan otpad je otpad koji nije podložan fizičkim, hemijskim ili biološkim promenama, to je otpad koji ne može da se rastvara niti može da sagoreva, nije biološki razgradiv te ne utiče nepovoljno na druge materije sa kojima dolazi u kontakt, što znači da ne može da dovede do životne sredine ili da ugrozi zdravlje čoveka.

Inertan otpad nema niti jedno obeležje opasnog otpada, inertan otpad nije toksičan, infektivan, kancerogen, radioaktivan, eksplozivan niti zapaljiv. Opasanim otpadom smatra se onaj otpad koji po svom poreklu, sastavu ili koncentraciji opasnih materija može da prouzrokuje određenu vrst opasnosti. Ta opasnost može biti za životnu sredinu i zdravlje čoveka, ljudi i životinja. Da bi se smatrao opasnim otpadom, otpad mora da ima jedno od sledećih obeležja: mora da bude eksplozivan, zapaljiv, infektivan, otrovan, korozivan. Otrovan otpad je i onaj otpad koji u kontaktu sa vazduhom ili vodom oslobađa zapaljive gasove odnosno otrovne supstance.

Socijalni i društveni aspekti unapređenja upravljanja otpadom polaze, pre svega, od načina korićenja materijala, sakupljanja i odlaganja otpada te upravljanja otpadom. Vrlo je važno aktivno učešće korisnika u upravljanju otpadom kroz različite vidove aktivnosti. Rekli smo da do nastajanja otpada dolazi zbog potrošnje ljudi i njihovih uzajamnih socioloških i ekonomskih obeležja. U skladu s tim, javlja se i (različit) odnos ljudi prema otpadu, što podrazumeva, način njegovim rukovanjem, korišćenje materijala pri odlaganju otpada, razvrstavanje otpada prilikom sakupljanja i odlaganja, interesom za pravilno odvajanje otpada kao i volja za njegovo smanjenje. Posledično dolazi do interesa i volje građana za plaćanjem usluga sakupljanja i odvoza otpada.

Na slici pod red.br. 2. prikazana je ekološka akcija u Novom Sadu u pogledu razvrstavanja otpada pod sloganom „razvrstati smeće nije umeće“.

Slika br. 2. Razvrstati smeće nije umeće - ekološka akcija u Novom Sadu³

Kako bi ojačali svest građana o štetnosti otpada, potrebno je da raznim eko kampanjama utičemo na njihovu svest, volju i interes u sakupljanju, odlaganju i razvrstavanju otpada te krajnje, i plaćanju komunalnih usluga za odvoz otpada. Kroz kampanje je važno istaknuti da neodgovarajuće sakupljanje i odlaganje otpada ugrožava životnu sredinu i zdravlje čoveka. Takva kampanja treba i da informiše stanovništvo o njihovim odgovornostima ka skupljanju i odlaganju otpada.

3. UPRAVLJANJE OTPADOM

Upravljanje otpadom treba biti bazirano na stvarnim potrebama i zahtevima građana za uslugom odlaganja otpada. Stoga se, s druge strane, nužnim nameće promovisati ekonomske zahteve organizacija za usluge sakupljanja i odlaganja otpada. Dalje, obaveza je zaštititi zdravlje radnika na upravljanju otpadom te pokušati poboljšati njihovu sociološku i ekonomsku sigurnost.

Implementacija Strategije upravljanja otpadom i harmonizacija zakonskog okvira koji se odnosi na upravljanje otpada ide ka otvaranju novih radnih mesta i većem zapošljavanju što će zasigurno doprineti smanjenju nezaposlenih i razvoju „zelene ekonomije”. Obuka kadrova za upravljanje otpadom te stvaranje profesionalaca u oblasti otpada, kao i razvijanje javne svesti stanovništva o pravilnom sakupljanju i odlaganju otpada doprineće povećanju svesti cele zajednice o problemima životne sredine, što je naročito

---

³ Dostupno na: http://www.it-recycling.biz/medija-centar/vesti/12-10-09/Razvrstati_sme%C4%87e_nije_ume%C4%87e_-_ekolo%C5%A1ka_akcija_u_Novom_Sadu.aspx, pristupljeno 01.02.2021

važno kod dece i mladih. Deca u školskom uzrastu su možda i najvažnija ciljna grupa za edukaciju o pitanjima upravljanja otpadom.

Kroz medije i kroz različite vidove javnih kampanja, zatim kroz obrazovanje u školama, nužno je da se utiče na decu, mlade i odrasle o životnoj sredini i štetnosti nepravilnog sakupljanja i odlaganja otpada. Od izuzetne važnosti je da profesionalna obuka obuvati obuku u oblasti upravljanja otpadom kroz pravni i institucionalni okvir, računovodstveni plan i analizu, računovodstveni plan i analizu, zdravlje ljudi i sigurnost, praksu u separaciji i odvajanju otpada, praksu u upravljanju opasnim otpadom.

Politika Ministarstva nadležnog za zaštitu životne sredine i lokalne samouprave treba da ide u smeru zahteva da sve kompanije koje se bave otpadom uključe u svoj rad i razvijanje javne svesti o kvalitetnom upravljanju otpadom.

Od presudne je važnosti da se javnosti ukaže na pogrešni i nepravilno sakupljanje i odlaganje otpada, njegovo razvrstavanje, što štetno utiče na životnu sredinu i zdravlje ljudi. Inicijative i kampanje kojima se utiče na svest građana o štetnosti otpada za okolinu, imaju za cilj da stanovništvo postaknu na prihvatanje odgovornog odnosa prema otpadu. To uključuje pre svega brižljivo postupanje sa otpadom, moguću ponovnu upotrebu, reciklažu kao i odlaganje otpada na odgovoran način. Kampanja treba da sadrži jednostavne ciljne poruke, treba da bude provokativna i dostupna kroz sve medije, kako bi stekla poverenje dece, mladih i odraslih ljudi.

Na slici pod red.br. 3. prikazana je ekološka kampanja u zbrinjavanju i odlaganju otpada.

Slika br.3. Eko kampanja “Gde je tvoj prag” – odgovornost prema prirodi nema granica.

Mediji imaju ključnu ulogu u procesu podizanja svijesti javnosti o pravilnom upravljanju otpadom. Važno je da građani dobiju informacije kako se rukuje sa kojom vrstom otpada, za što su najprikladniji televizijski i radijski mediji. Edukativni promotivni materijali u vidu letaka i brošura koji će se podeliti građanima, važni su kako bi se javnost upoznala i upozorila. Kako bi građani takve materijala zadržali, zanimljivim se nameće na takav materijal staviti i nešto što će građanima biti od koristi, ako na primer, kalendar, korisni brojevi telefona, red vožnje javnog saobraćaja ili slično. Značajni su i poster i plakati koji se postavljaju na frekventna mesta.

Upravo iz razloga što je otpad posledica ljudskih aktivnosti, svaki bi građanin trebao da razume pitanja upravljanja otpadom, da ima znanja i da menja obrazac ponašanja koji nije adekvatan. Ekološka svest deo je društvene svesti i kao takva uslovljena je stepenom razvoja društva. Efikasno upravljanje otpadom mora da bude usklađeno sa svim stranama (s jedne strane građanima, s druge strane institucijama i organizacijama) u svim fazama. Kao nivoi učešća ili uključivanja javnosti mogu se javiti: informacije, konsultacije, aktivno učešće. Uključivanje građana se vrši kroz konsultativne organe ili radne grupe za izradu politika.

Važno je da se u toku izrade plana upravljanja komunalnim otpadom obezbedi aktivno učešće građana (javnosti) u svim fazama, kako u fazama donošenja odluka tako i u procesu usvajanja plana, kao što je to predviđeno Arhuskom konvencijom - Konvencijom Ekonomske komisije Ujedinjenih nacija za Evropu (UNECE) o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i pravu na pravnu zaštitu u pitanjima koja se tiču životne sredine. Arhuska konvencija usvojena je u Danskoj, u gradu Arhus, 25. juna 1998. godine na IV ministarskoj konferenciji „Životna sredina za Evropu“. Zasnovana na načelima participativne demokratije, stupila je na snagu nakon nešto manje od tri godine od usvajanja, tačnije 30. oktobra 2001. godine s ciljem da uredi pitanja u oblasti životne sredine. Konvencijom se definišu prava organizacija civilnog društva i pojedinaca u oblasti životne sredine na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou.

Konvencijom Ekonomske komisije Ujedinjenih nacija za Evropu (UNECE) o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i pravu na pravnu zaštitu u pitanjima koja se tiču životne sredine građanima se jamči dostupnost informacija koje se odnose na životnu sredinu, te im se obezbeđuje pravna zaštita. Shodno navedenom, građani imaju pravo na pristup informacijama o životnoj sredini koje se nalaze u posedu državnih

organa, imaju pravo da sudeluju u radu, koji utiče na životnu sredinu, kroz izradu planova, programa i zakonodavnog okvira, uključeni su u donošenje odluka koja su od posebnog značaja za životnu sredinu te im se obezbeđuje pravo na prigovor ukoliko dođe do povrede prava na pristup informacijama ili prava na donošenje odluka odnosno angažovanja u radu koji utiče na životnu sredinu.⁴

Nakon pet godina od donošenja Arhuske konvencije, usvojen je Protokol o registrima ispuštanja i transfera zagađenja (PRTRs) na V ministarskoj konvenciji

„Životna sredina za Evropu“ u Kijevu (Ukrajina), s tim da je stupio na snagu šest godina posle donošenja, dakle, 2009. godine. Navedeni Protokol donet je radi unapređenja pristupa javnosti informacijama na način da su uspostavljene registri ispuštanja i transfera zagađenja širom zemlje.⁵

Uredba (EZ) br. 1367/2006 Evropskog parlamenta i Saveta Evropske unije od 6. septembra 2006. godine o primeni odredaba Aarhuške konvencije doneta je radi utvrđenja pravila koja će obezbediti učinkovitu primenu odredaba Konvencije UNECE-a o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i pravu na pravnu zaštitu u pitanjima koja se tiču životne sredine.⁶

U skladu sa drugim stubom Arhuske konvencije postoje četiri tipa odluka koje se tiču prava javnosti na učešće:

1. izdavanje dozvola za određene aktivnosti i instalacije,
2. razvoj planova i programa u oblasti životne sredine,
3. razvoj politika životne sredine i
4. priprema i izrada zakonskih propisa.

---

⁴ The Aarhus Convention, <https://aarhus.osce.org/sr/node/12>, pristupljeno 15.01.2021

⁵ Vidi više: Regional Environmental Center, Implementacija Protokola o registrima ispuštanja i prenosa zagađujućih materija u Republici Srbiji, Beograd, 2006, dostupno na: http://www.sepa.gov.rs/download/PRTR_Nacrt_izvestaja.pdf, pristupljeno 01.02.2021.

⁶ REGULATION (EC) No 1367/2006 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 6

September 2006 on the application of the provisions of the Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters to Community institutions and bodies, Official Journal of the European Union L 264/13, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006R1367&from=EN>, pristupljeno 15.01.2021.

Za obavljanje jedne ili više delatnosti u oblasti upravljanja otpadom pribavljaju se dozvole, i to:

- 1) dozvola za sakupljanje otpada;
- 2) dozvola za transport otpada;
- 3) dozvola za skladištenje otpada;
- 4) dozvola za tretman otpada;
- 5) dozvola za odlaganje otpada.

Isto treba istaći da je nužno da lokalni plan upravljanja otpadom bude u skladu sa Nacionalnom strategijom upravljanja otpadom Republike Srbije.

Socijalni aspekt svake Strategije upravljanja otpadom mora da sagledava potrebe i zahtjeve društvene zajednice vezane za raspoloživost i pristupačnost usluge, informisanost o sadržajima i funkcionisanju potrebnih objekata i opreme, kao i sistema za upravljanje otpadom (putem obrazovnog sistema i medija, zagarantovano primjenom

Arhuške konvencije o raspoloživosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i pravu na pravnu zaštitu u pitanjima životne sredine), uključujući mogućnost izbora stvarno potrebne usluge (određena vrsta i zapremina spremnika za sakupljanje otpada, te učestalost odvoza otpada) koju je korisnik u mogućnosti platiti.¹¹

S druge strane, obaveza je države da uspostavi efikasni mehanizam kontrole provođenja zakonskih odredaba kroz vid inspekcijuskog nadzora i sankcionisanju nepravilnosti. Na taj način daje se jasna poruka građanima da će svi koji ne poštuju odredbe biti sankcionisani.

Nagli rast gradova u poslednjih dvadesetak godina dovodi do promene strukture potreba građana što posledično dovodi i do problema sa komunalnim otpadom. Shodno povećanju naselja, mesta, gradova, javlja se i sve veći broj njihovih stanovnika i, shodno tome, povećava se i potreba za hranom, pićem i svim drugim oblicima robe. Sva roba u uslužnom saobraćaju dolazi upakovana, što ide u prilog i povećanju ambalažnog otpada. Taj problem nije postojao pre nekih pedesetak godina, naročito u ruralnim mestima, gde su seljaci sami proizvodi hranu, obrađujući njive i sakupljajući sa njih plodove, pa se za zbrinjavanje komunalnog otpada, u to vreme,

pobrinula sama priroda. Tako su se, primera radi, svi otpaci od kućnog otpada koji potiču od voća i povrća, odvajali posebno, i koristili, upotrebljavali, kao đubar za poljoprivredna zemljišta. Možemo zaljučiti da manje razvijene države, sa većim postotkom ruralnog stanovništva, imaju i manje količine otpada, za razliku od razvijenih i visoko razvijenih država, gde preovlađuje stanovništvo nastanjeno u gradovima.

Poslednjih 60 godina porastao je i udio plastike u proizvodnji, gde možemo da navedemo ambalažu za plastične boce, ambalažu za ulja kao i ambalažu za sredstva za čišćenje, a poslednjih 20ak godina plastična ambalaža javlja se i u proizvodnji konzervi, što dovodi do povećanja plastike u komunalnom otpadu.

Masa komunalnog otpada po stanovniku na dnevnom i godišnjom nivou razlikuje se od države do države, odnosno od razvijenosti jedne do druge države. U razvijenim zemljama masa komunalnog otpada iznosi 1,4 kg/dan po stanovniku, a u srednje razvijenim i nerazvijenim 0,2 – 0,7 kg/dan po stanovniku, a ukoliko pogledamo godišnji prirast nastalog otpada u zemljama EU, on iznosi 1%. U zemljama zapadne Evrope je 1992. godine na stanovnika otpadalo oko 390 kg komunalnog otpada godišnje. U Njujorku je 1996. godine po stanovniku nastajalo više od 400 kg otpada godišnje.⁷

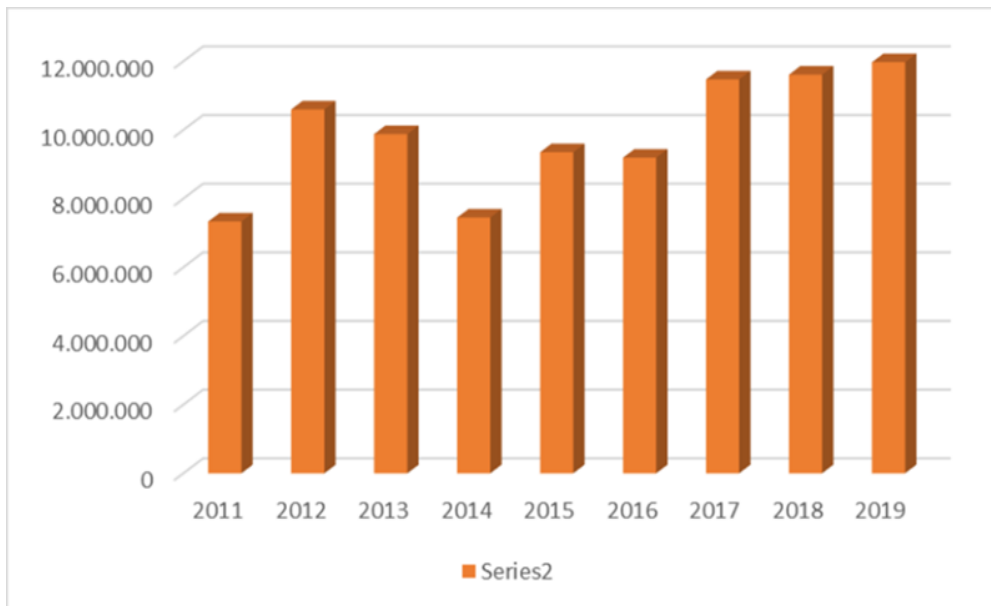
Prema podacima dobivenim od komunalnih preduzeća, u Srbiji se procenjuje količina otpada na oko 3.500.000 m³/god. i 2.200.000 t/god, s tim da se se otpad sakuplja od svega 70% stanovništva odnosno od oko 5 miliona stanovnika, prema podacima potvrđenim za 160 opština Srbije (bez Kosova), jer se u krajnje ruralnim područjima otpad ne sakuplja.⁸

Na slici br. 5. i u tabeli br. 1. prikazana je ukupna količina proizvedenog otpada.

---

⁷ „Šta treba znati o otpadu?“ dostupno na: <http://www.ekomrezabih.net.pdf>, pristupljeno 20.02.2021.

⁸ Nešić B, Detaljni opis tehničko-tehnološkog rešenja (sa aspekta zaštite životne sredine) za integralni sistem upravljanja otpadom na teritoriji regionalnog centra Smederevo (grad Smederevo i opština Kovin), PWW Srbija, Niš 2010

Slika 5. Ukupna količina proizvedenog otpada (t)

Sa socijalnog aspekta upravljanje otpadom predstavlja vrlo osjetljivu temu u društvu. Veliku odbojnost građana izaziva postavljanje nekog objekta za upravljanje otpadom u sredinama gde stanovništvo živi, uprkos činjenici što su takve intervencije nužne. Ovakav stav opisan je sindromom "ne u mom dvorištu".

Kako bi ublažili ove negativne stavove, edukacija se nameće kao nužna i građana, ali i odgovornih lica u nekomunalnom sektoru prema problemima zaštite životne sredine i postupanju sa otpadom.

U tabeli br. 2. prikazane su vrste otpada prema Evropskim standardima.

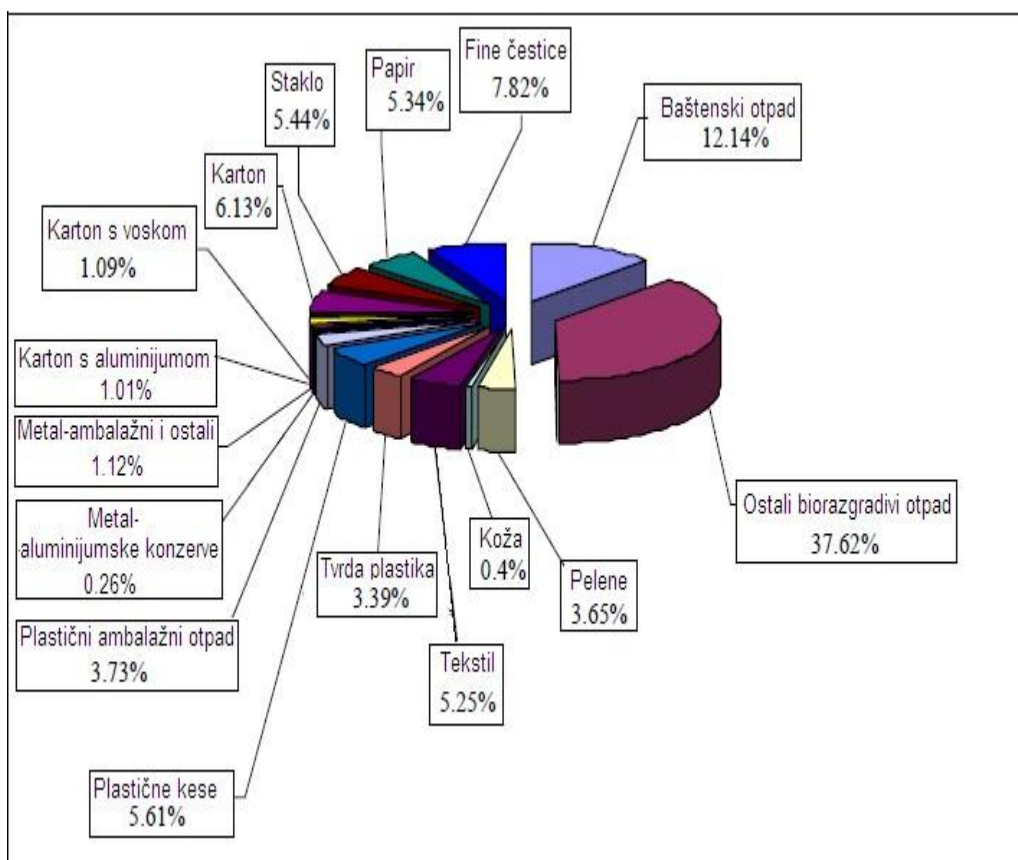
Tabela br. 2. Vrste otpada prema Evropskim standardima

01 Otpad nastao istraživanjem, kopanjem, premazivanjem, obogaćivanjem i daljnjom obradom minerala i otpada iz kamenoloma
02 Otpad iz poljoprivredne, vrtlarske, lovačke, ribarstvene i primarne proizvodnje vodenih kultura, pripremanja hrane i prerade
03 Otpad nastao preradom drveta proizvodnjom papira, kartona, celuloze, drvenih ploča i nameštaja
04 Otpad iz kožarske, krznarske i tekstilne industrije
05 Otpad nastao preradom nafte, pročišćavanjem prirodnog plina i pirolitičkom obradom ugljena
06 Otpad nastao anorganskim hemijskim procesima
07 Otpad nastao organskim hemijskim procesima
08 Otpad nastao proizvodnjom, formulacijom, opskrbom i uporabom (PFOU) premaza (boje, lakovi i staklasti emajli), lepila, sredstava za brtvljenje i tiskarskih boja
09 Otpad iz fotografske industrije
10 Anorganski otpad nastao termičkim procesima
11 Anorganski otpad koji sadrži metale, nastao obradom metala i zaštitom metala te hidrometalurgijom obojenih metala
12 Otpad nastao mehaničkim oblikovanjem i površinskom obradom metala i plastike
13 Otpadna ulja (osim jestivih ulja i kategorija 05 i 12)
14 Otpad od organskih tvari koje se koriste kao otapala (osim kategorija 07 i 08)
15 Ambalaža i otpadna ambalaža, apsorbenzi, materijali za upijanje, filtarski materijali i zaštitna odeća (koji nisu drugde specificirani)
16 Otpad koji nije drugde specificiran na popisu
17 Građevinski otpad i otpad od rušenja objekata (uključujući otpad od izgradnje cesta)
18 Otpad nastao kod zdravstvene zaštite ljudi i životinja i/ili srodnih istraživanja (isključujući otpad iz domaćinstava i restorana koji ne potiče od neposredne zdravstvene zaštite)
19 Otpad iz uređaja za obradu otpada, stanica za pročišćavanje hors site gradskih otpadnih voda i pripremu pitke vode
20 Komunalni otpad i sličan otpad iz komercijalnih, industrijskih pogona i iz institucija, uključujući i odvojeno sakupljene frakcije

Prema Katalogu, otpad je razvrstan u dvadeset grupa, kao što je prikazano u tabeli 1. Glavna podela je u zavisnosti od mesta nastanka otpada i njegova porekla. Katalog se kao službeni dokument upotrebljava za klasifikaciju svih vrsta otpada.

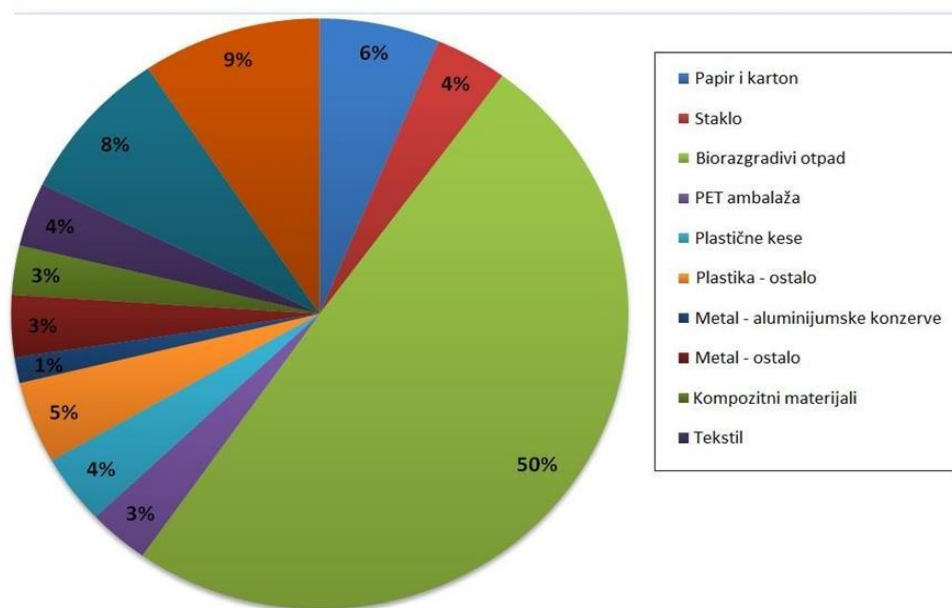
Otpad se razvrstava prema Katalogu otpada koji je harmonizovan s Evropskim katalogom otpada (European List of Waste/European Waste Catalog). Otpad je u katalogu sistematizovan, prema delatnostima u okviru kojih je generisan, ali i prema tipu otpada, materijalima ili procesima, tako da ima više od 800 vrsta otpada, podeljenih u 20 grupa, koje se označavaju dvocifrenim brojevima.⁹ Na slici pod red.br. 6. i 7. prikazan je sastav komunalnog otpada u Republici Srbiji.

⁹ Više: https://www.sustainabilityexchange.ac.uk/the_european_waste_catalogue_ewc, https://www.sepa.org.uk/media/163421/ewc_guidance.pdf, pristupljeno 10.02.2021

Organski otpad (baštenski otpad i ostali biorazgradivi otpad) čini oko 50% ukupnog komunalnog otpada. Biorazgradivi otpad sa 37,62% je oko tri puta zastupljeniji od baštenskog otpada. Ukupni otpad od plastike čini ukupno 12,73%, a ukupni otpad od kartona iznosi 8,23%, zatim sledi ukupni otpad od stakla (5,44%), papira (5,34%), tekstila (5,25%), pelena za jednokratnu upotrebu (3,65%) i metala (1,38%).²⁰

Na slici 7. prikazana je sledeća podela otpadnih tvari. Najviše odlazi na kompozitni materijal 50%, zatim na plastiku 9%, metal, papir i karton, staklo, plastične kese, biorazgradivi otpad.

Izvor: http://www.sepa.gov.rs/download/Otpad_2011-2019_Finale.pdf

Slika br.7. Vrste otpada

Svest građana mora da podrazumeva da postoji više mogućnosti mogućnosti prerade otpada uz iskorišćenje sirovina i energija. To podrazumeva da iskorišćenje znači ponovno iskorišćenje proizvoda, iskorišćenje sekundarnih sirovina vraćanjem u proizvodni proces te

korišćenje sekundarnih sirovina u drugim procesima. Sve mogućnosti prikazane su u slici pod red.br. 8.

U zadnje vreme utiče se na svest građana i na preduzimanje aktivnosti ka razdvajanju otpada. Na slici pod red.br. 9. dat je katalog sortiranja otpada prema kategorijama u opštinama Srbije, uz primere.

Socioekonomski aspekt obuhvata izmenu u dosadašnjem ponašanju u pogledu otpada, izmenu stavova građana kao generatora otpada, ali i samo aktiviranje građana u prikupljanju otpada, obezbeđivanje planiranih mera da budu u skladu sa stvarnim potrebama kako bi se izbegli mogući otpori koji bi onemogućio potpunu realizaciju ciljeva. Mere moraju da budu prilagođene stvarnim potrebama stanovništva kako bi bile održive. U tom smislu je nedostatak podataka velika prepreka, tako da je značajan socio- ekonomski aspekt koji obuhvata uključenost i participaciju svih građana, ispitivanje njihovih potreba i uključivanje različitih aktera u procese i aktivnosti. Svi resursi treba da budu dostupni svim građanima i svima treba da bude omogućena participacija u odlučivanju.

4. ZAKLJUČAK

Aktivan rad na izmeni stavova i načinu razmišljanja građana o otpadu je od izuzetne važnosti kao i pružiti im potrebne informacije o njihovim i pravima i obavezama kako bi uticali na njih da izmene dosadašnje stavove koji nisu prilagođeni današnjem načinu života i zaštiti životne sredine. Na način koji je svimprepoznatljiv i shvatljiv, potrebno je sve dostupne informacije prilagoditi svim kategorijama ljudi pa tako i nepismenim licima. Možda bi trebalo razmisliti i o konsultacijama građana u njihovim mesnim zajednicama i naseljima oko mogućnosti da se uključe u prikupljanje otpada u saradnji sa nevladinim organizacijama.

Kampanja razvijanja javne svesti o upravljanju otpadom treba da se sastoji od više faza, to su:

1. Analiza trenutne situacije – u kojoj će se sprovesti istraživanje kako bi se dobili rezultati o stavu građanina prema otpadu, o njihovim mišljenjima o upravljanju otpadom, a sve kako bi imali procenu situacije.

2. Planiranje programa, na osnovu utvrđene trenutne situacije, kojima će se konkretizirati ciljne grupe i ciljevi za razvijanje javne svesti, kao i vremenski period aktivnosti programa i metode njegove provedbe

3. Implementacija programa odnosi se na preduzimanje mera za intenzivnu provedbu kampanje

4. Revizija programa odnosi se na aposteriori istraživanje, dakle istraživanje koje se provodi nakon provedene kampanje. U reviziji programa treba da se proceni da li je kampanja imala uticaj na svest i odluke građana.

Već smo rekli da zbog povećane potrošnje građana dolazi i do povećanog komunalnog otpada, što znači da odnos građana prema potrošnji utiče na količinu otpada. Što je viši standard građana, to je i veća potrošnja i veća količina otpada, pogotovo ambalažnog otpada.

Valja istaknuti kako bi kulura i svest stanovništva trebala da bude na razini da se otpad sakuplja, razvrstava i odlaže, da se plaćaju usluge odvoza otpada i njegova zbrinjavanja. Kako bi sve građane usmerili na ovakav pravilan način razmišljanja, utičemo na njih edukativnim kampanjama i merama o negativnim uticajima otpada na životnu sredinu i zdravlje stanovništva. Odgoj i obrazovanje u oblasti zaštite životne sredine ključan je deo integralnog sistema upravljanja otpadom. Ekološkom edukacijom u svakom građaninu se razvija nova vrednost i potiče ga na promene u ponašanju. U provedbi podizanja javne svesti treba akcenat na zaštiti životne sredine uvesti u odgojno- obrazovni sistem, nadalje, javnost treba da bude obavještena o svim mogućim aktivnostima u oblasti zaštite životne sredine i upravljanja otpadom kroz radio, televiziju, novine, internet, te drugi edukacijski i promotivni materijal. Valjalo bi razmisliti i o stalno dostupnom telefonu za informisanje građana.

Trebalo bi obezbediti u određenim vremenskim periodima i sprovođenje ispitivanja javnog mišljenja o načinima upravljanja otpadom i zaštiti životne sredine. Važno je svakako da se javnosti predstavi uticaj nepravilnog odlaganja otpada na životnu sredinu i na zdravlje stanovnika.

Da zaključimo, socijalni aspekt unapređenja upravljanja otpadom od bitnog je značaja jer se odražava na mrežu sakupljača i prerađivača ambalažnog otpada, što je mogućnost za osnivanje malih i srednjih preduzeća koja imaju nameru da se bave sakupljanjem, preuzimanjem i preradom otpada. S druge strane, društveni aspekt je okrenut ka očuvanju prirodnih resursa.

LITERATURA I IZVORI

1. Analiza postojeće prakse u upravljanju komunalnim otpadom uključujući lokacije za odlaganje otpada.

2. Zakon o strateškoj proceni uticaja na životnu sredinu, kojim su propisane faze u postupku izrade strateške procene.

3. Lokalni ekološki akcioni plan opštine Aleksinac, SO Aleksinac, Aleksinac 2006.

4. Nešić B, Upravljanje komunalnim otpadom i potencijali za reciklažu na primeru južne i jugoistočne Srbije, 12/2010, Niš.

5. Regional Environmental Center, Implementacija Protokola o registrima ispuštanja i prenosa zagađujućih materija u Republici Srbiji, Beograd, 2006.

6. REGULATION (EC) No 1367/2006 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 6 September 2006 on the application of the provisions of the Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters to Community institutions and bodies, Official Journal of the European Union L 264/13,

7. COMMISSION DECISION of 3 May 2000 replacing Decision 94/3/EC establishing a list of wastes pursuant to Article 1(a) of Council Directive 75/442/EEC on waste and Council Decision 94/904/EC establishing a list of hazardous waste pursuant to Article 1(4) of Council Directive 91/689/EEC on hazardous waste, Official Journal of the European Communities 6.9.2000, L 226/3.

Vanda Božić

UDK. 351.777.61

COBISS.SR-ID 113855241

SOCIAL ASPECTS OF IMPROVING WASTE MANAGEMENT

Abstract

The creation of waste is the first stage in the creation of waste, which occurs when a certain object ceases to serve its purpose. The generation of waste is a key factor in the process because the amount and composition of waste determine the way of storage, collection, transportation, processing and final disposal. Temporary disposal is disposal at the point of waste generation. Waste collection refers to competent services that take away is a phase that represents an operation in which competent services dispose of waste for further processing or final disposal, which can sometimes be done by citizens as well. Processing is the central part and represents the most complex phase in the process consisting of: sorting, preparation, direct processing and reuse. Final disposal represents the last stage in the integral system. Waste from processing or initial waste can be disposed of, and it can also include utilization (exploitation) of disposed waste.

Key words: waste, disposal, collection, processing and use

Marko Milović¹

UDK. 343.541/546 (497. 11) (091)

COBISS.SR-ID 113872393

ISTORIJSKI OSVRT NA KRIVIČNOPRAVNU ZAŠTITE DECE U OBLASTI SEKSUALNIH ODNOSA DO 19. VEKA

Apstrakt

Ljudsko društvo je, kao što je poznato, prolazilo kroz različite faze razvoja, što je značilo da je i zaštita integriteta ličnosti je imala različit tretman uključujući i seksualne slobode. Ova konstatacija vredi kako za robovlasnički, tako i za feudalni sistem. Tek sa razvojem modernog društva (u vreme nastanka buržoaskih revolucija), stvaraju se uslovi za zaštitu čoveka i njegove polne slobode. Za razliku od tzv. klasičnih krivičnih dela poput ubistva, silovanja, krađe i sl. gde je pružana krivičnoppravna zaštita u skoro svim društveno-pravnim sistemima počev od najranijih faza razvoja ljudske civilizacije, dotle krivičnoppravna zaštita dece u oblasti seksualnih odnosa nije ni postojala ili je postojala u naznakama. Iz tog razloga imamo veoma malo istorijskih podataka, a iole ozbiljniji prilaz ovoj problematici nalazimo tek u drugoj polovini devetnaestog veka i početkom dvadesetog veka. U tom periodu većina zemalja u svoje krivične zakonike stavljaju i krivična dela sa ciljem efikasnije zaštite maloletnih lica od takvih ponašanja odraslih kojima se ugrožava pored drugih vrednosti i seksualna sfera i vaspitanje maloletnika. Tek u 20. veku moderna krivična zakonodavstva proširuju kriminalnu zonu u svrhu zaštite dece i maloletnika, uvode nova bića krivičnih dela, dok se u krivičnoppravnoj teoriji sve češće javlja pojam krivičnoppravne zaštite maloletnika. Prateći istoriju krivičnog prava, na

---

¹ Vanredni profesor Pravnog fakulteta Megatrend univerziteta u Beogradu.

nesumnjiv način se može uočiti da o deci kao žrtvama krivičnih dela se manje vodilo računa, a više o njima kao učiniocima krivičnih dela. S tim u vezi, kao glavni problem javljao se pitanje njihove uračunljivosti, mogućnosti kažnjavanja, ustanova u kojima bi se prema njima mogle primenjivati krivične sankcije, određivanje tzv. najboljeg interesa deteta i sl.

Ključne reči: deca, zaštita, iskorišćavanje, razvoj.

1. KRIVIČNOPRAVNA ZAŠTITA DECE U OBLASTI SEKSUALNIH ODNOSA U ROBOVLASNIŠTVU I FEUDALIZMU

Prvi pisani materijali u kojima se govori o deci kao žrtvama seksualne zloupotrebe, potiču još iz 400. godina pre nove ere. U tim materijalima se car Tiberije, koji je označen bio kao razvratnik i sadista, seksualno uzbuđivao sa malim dečacima. Te dečake, koje je nazivao svojim momcima, terao je da ga diraju za genitalije (što bi se danas smatralo nedozvoljenim polnim radnjama – napomena M.M.) dok on pliva u bazenu. Ovaj način seksualnog izživljavanja je bio prisutan i popularan i kod pripadnika više klase tog vremena, sve dok car Domintijan nije službeno zabranio da se takva deca ne smeju seksualno zloupotrebljavati čak do "svoje sedme godine".²

U ranom rimskom pravu prvi put nailazimo da se kažnjavalo za prekršaje moralnosti i to je bilo prepušteno roditeljima na ocenu. Tek je Lex Julia de adulteriis coercendis od 17. godine pre Hrista, izazvan velikim razvratom, koji je ugrožavao brak i porodicu, ustanovio niz delikata protiv seksualne moralnosti (stuprum-silovanje, incestus-rodoskrvnjenje, adulterium-preljuba).³ Ovi delikti su u stvari bili prestupi protiv morala i slobode ličnosti. Kažnjavanje za silovanje i druge razvratne radnje koje je spadalo pod "crimes vis" sa ostalim krivičnim delima protiv slobode i morala nije bilo samostalno, i zavisilo je od staleške pripadnosti učinioca.⁴ Polazeći od navedenih delikata, polna zaštita dece je eventualno mogla biti pružana kod rodoskrvnjenja, ali se ne može pouzdano utvrditi da li su kao zaštitni objekat

---

² Više o tome: Suetonius, Caius Tranguillus, Dvanaest rimskih careva (u prevodu Stjepana Hosua), Zagreb, 1978, str. 78-79.

³ Više o tome: T. Živanović, Osnovi krivičnog prava Kraljevine Jugoslavije, posebni deo, II knjiga, Beograd, 1936, str. 81.

⁴ Ako je bio rob, gladijator ili slobodnjak (libertinus) mogao je biti ubijen, a ako se radilo o učiniocu iz višeg staleža, proterivan je, dok je učinilac iz nižih upućivan na rad u rudnike – više o tome: B. Blagojević, Građanski postupak u rimskom pravu, dodatak, Rimsko krivično pravo, Beograd, 1955, str. 71.

bili obuhvaćena i deca. Inače, u Rimu je bila praksa otmica neudatih devojaka te se može izvući posredan zaključak da je bilo reči i o vrlo mladim ženskim osobama. Kako su tada mlade devojke rano stupale u brak, tako ima osnova da smatramo da ih je bilo i u uzrastu dece. Kod ovih otmica uobičajeno je bilo da se taj otmičar oženi tom devojkom iako se njen otac tome protivio, s tim da ako bi naknadno dao saglasnost da se venčaju – time bi otmica, obljuba ili eventualno silovanje izgubilo težinu, pa samim tim ne bi bile kažnjivo.

U starom francuskom i nemačkom pravu postojali su isti delikti kao i u rimskom pravu, s tim da je silovanje bilo samostalno krivično delo. Prostitucija nije bila inkriminisana kao ni u rimskom pravu ali je bila kažnjiva u kanonskom pravu.⁵

Krivično pravo u državama starog Istoka je smatrano primitivno i nerazvijeno, a to se može zaključiti i po tome što krivična dela nisu jasno diferencirana, nije se vodilo računa o krivici, da li su učinjena sa umišljajem ili iz nehata, da li je učinilac uračunljiv, punoletan i sl. Ipak u propisima i praksi država starog Istoka susreću se i krivična dela koja se mogu kvalifikovati kao grupa krivičnih dela protiv porodice i polnog morala.⁶

U delikte protiv porodice i morala spadali su silovanje, supružnička nevernost (naročito nevernost žene), polne veze sa bliskim srođnicima i neki delikti roditelja prema deci i dece prema roditeljima. U skoro svim orijentalnim despotijama se za ova krivična dela, naročito silovanje, kažnjavalo teškim telesnim kaznama pa i smrću.⁷ Za delikte roditelja prema deci i dece prema roditeljima ne može sa sigurnošću govoriti da li se radilo, posmatrano sa aspekta savremenog krivičnog prava, o rodoskrvnjenju ili o nedozvoljenim polnim radnjama. No kako se radilo delimično i o seksualnim deliktima, sasvim je izvesno da je pružana i krivičnopravna zaštita deci od seksualne zlopotrebe svojih roditelja. Na žalost, preciznijih podataka iz tog vremena nema, tako da se o ovoj problematici može govoriti više na osnovu pretpostavki nego na osnovu realnih istorijskih izvora.

---

⁵ T. Živanović, op. cit. str. 81.

⁶ Više o tome: A. Vajs – Lj. Kandić, Opšta istorija države i prava, Beograd, 1989, str. 41-43.

⁷ Smrtna kazna se izvršavala spaljivanjem krivca, bacanjem u vodu, nabijanjem na kolac, vešanjem itd, dok su se telesne kazne izvršavale batinanjem i sakaćenjem pojedinih delova tela, najčešće onih delova kojim je izvršen delikt. – Ibid, str. 43.

U Zakoniku Ur namu, koji se smatra najstarijim zakonom na svetu, od sačuvanih propisa se sreće nekoliko normi o polnom moralu (preljuba i silovanje).⁸ Za te slučajeve predviđene su stroge kazne – i to smrtna kazna i fizičko (telesno) kažnjavanje. U slučaju preljube, ako bi muškarac ukaljao čast device, verene ili udate žene bio bi pogubljen. Pretpostavka je da kada su "device" u pitanju da je reč o mlađim ženskim osobama odnosno ženskoj deci jer u to vreme se rano stupalo u brak, pa čak i sa decom, iako o tome nemamo više relevantnih podataka.

U Hamurabijevom zakoniku,⁹ takođe jednom od najstarijih zakona na svetu, u paragrafu 130, nailazimo na indirektan način na propise koji se odnose na zaštitu dece u oblasti seksualnih odnosa. Taj paragraf glasi: "Ako neki čovek nad tuđom ženom, koja još nije poznala čoveka i još živi u očevoj kući, izvrši nasilje i kod nje spava i pri tom bude uhvaćen taj čovek da se ubije, žena je slobodna."¹⁰ Analizom određenih izraza ovog paragrafa i to da se radi o ženi koja još "nije poznala čoveka", možemo zaključiti da se radi o veoma mladom ženskom licu odnosno da je u pitanju žensko dete. Iz toga proizlazi da se krivičnopravna zaštita ograničavala na mlada ženska lica koja nisu stupila u brak, a inače nije bilo retko da se brakovi zaključuju sa decom i među decom.¹¹ Inače za ovaj paragraf se smatra da je reč o krivičnom delu protiv slobode čoveka.

U Hetitskom zakoniku,¹² u članovima 187-200 su bila predviđena krivična dela protiv polnog morala. Iako se u ovim članovima izričito ne ukazuje na polnu zaštitu dece, već se više govori o rodoskrvnjenju unutar porodice, ipak treba se osvrnuti na član 189. koji glasi: "Ako neko obeščasti

---

⁸ Doneo ga je sumeriski vladar Ur-Namu 2050. godine p.n.e. u Mesopotamiji, i u izvornom tekstu sadržao je ukupno 57 segmenata – članova. Više o ovom zakoniku: S. Avramović – V. Stanimirović, *Uporedna pravna tradicija*, Službeni glasnik, Beograd, 2009. str. 62.

⁹ Hamurabijev zakonik je stari vavilonski zakonik koji potiče još iz vremena oko 2000. godina p.n.e. i imao je 282 člana. Pronađen je (otkriven) u Suzi (Iran) 1903-1905 godine – Videti: S. Jasić, *Zakoni starog i srednjeg vijeka*, Beograd, 1968. str. 71.

¹⁰ Lj. Kandić, *Odabrani izvori iz opšte istorije države i prava*, Beograd, str. 45.

¹¹ U objašnjenju koje je dato uz ovaj paragraf prema H. Vinkleru, navodi se: "Bivalo je da se brakovi zaključuju sa i među decom. (Kad je Muhamed zaručio Ajšu, što je bitno za brak, bilo joj je šest ili sedam godina, a kada ju je odveo u svoju kuću deset ili jedanaest godina)" – Više o tome: Č. Marković, *Zakonik Hamurabija vavilonskog kralja*, Beograd, 1925, str. 44.

¹² Nastao je u hetitskoj državi između XV-XIV veka p.n.e. i ima oko 200 sačuvanih članova. Pronađen je početkom XX veka u blizini Ankare. Napisan je na dvema pločama. Polovina odredaba je regulisala materijalno krivično pravo. Sistem kažnjavanja je bio znatno blaži, i za veći broj delikata se kažnjavalo imovinskim kaznama, dok se smrtna kazna retko izricala. – Više o tome: Lj. Kandić, *op. cit.* str. 63.

svoju majku kažnjava se. Ako obeščasti kćer kažnjava se. Ako obeščasti sina kažnjava se." Pošto preciznijih podataka nema, upotrebljeni izrazi "ako obeščasti kćer" i "ako obeščasti sina" mogu se odnositi i na uzrast do četrnaest godina. Takođe u članu 195 B koji glasi: "Ako se čovek oženi slobodnom ženom, pa onda obljubi njenu ćerku, kažnjava se", za izraz "pa onda obljubi njenu kćerku" mogla bi da važi ista konstatacija.

Treba pomenuti i Gortinski zakonik, koji je najstarija evropska kodifikacija i koji se sastoji od dvanaest kolumni.¹³ U drugoj kolumni se uređuje krivičnopravna materija, ali Zakonik nema tragova o tome kako su sankcionisana najteža krivična dela poput ubistva i sl., pa je očigledno da se ona uređivala običajnim pravom. Zakonik je u domenu krivičnog prava najviše prostora davao silovanju i preljubi (kao i kod Zakonika Ur-Namu – napomena M.M.) i zanimljivo je da su kazne bile imovinskog karaktera. Tako je bilo predviđeno da za krivično delo obljube učinilac plati određeni novčani iznos zavisno od toga ko je žrtva. "Ako neko (nevinu) domaću robinju silom obljubi, platiće dva statera, a ako je već bila obljubljen, ako je (silovana) po danu jedan obol, a ako je silovana po noći dva obola; robinja neka ima prednost u zakletvi."¹⁴ Kao i kod prethodno navedenih zakonika, i ovde važi ista konstatacija i to da je "neka (nevinu) domaća robinja" bila mlado žensko lice odnosno da se radi o ženskom detetu, budući da su ženska lica veoma mlada stupala u brak.

U Bibliji¹⁵ ne nalazimo mnogo o temi ovog rada. U nizu moralno pravnih normi, zapovedi, uputstava, uključujući i Mojsijeve zakone, u Bibliji je iskazana jedna opšta tendencija da se "odrazi čvrstina društvene zajednice u kojoj svi članovi imaju ista prava i u kojoj pojedinac na osnovu tih prava mora biti obezbeđen... pojedinac mora da obuzdava svoje želje i nagone".¹⁶ U Starom zavetu, u prvoj knjizi Mojsijevoj, govori se o iskušenjima čoveka, njegovom prvom grehu koji dovodi i do raznih seksualnih prestupa - "I Gospod videći da je nevaljalstvo ljudsko veliko na zemlji, i da su se sve misli srca njihova svagda samo zle, pokaja se Gospod što je stvorio čoveka na zemlji i bi mu žao u srcu" (knj. I, 6-2-5,6). Dalje se kaže "I pogleda Bog na

---

¹³ Gortinski zakonik je poznat još i pod imenom Knjiga zakona, Liber ludicum, Fori ludicum, i Rekesvintov zakonik. Nastao je u kritskom polisu Gortini, sredinom V veka p.n.e. – Lj. Slavnić, Istorija pravnih institucija, Alfa-Graf NS, Novi Sad, 2008, str. 100.

¹⁴ Više o tome: D. Nikolić – A. Đorđević, Zakonski tekstovi starog i srednjeg veka, SVEN, Niš, 2007, str. 61.

¹⁵ Biblija (u prevodu sa grčkog – knjige) ili Sveto Pismo čine knjige Starog i Novog Zaveta.

¹⁶ A. Gams, Biblija i društvo, Novi Sad, Matica srpska, 1979, str. 44.

zemlju, a ona beše pokvarena, jer svako telo pokvari put svoj na zemlji" (knj. I, 6-2-11). U trećoj knjizi Mojsijevoj koja govori o sveštenstvu i prinošenju žrtava, u delu koji se odnosi na svetost bračnih odnosa se kaže: "Golotinje kćeri sina svoga ili kćeri kćeri svoje ne otkrij, jer je tvoja golotinja." (knj. III, 18-10). Pod izrazom golotinja da se "ne otkrije" bi se mogla podrazumevati obljuba i to smislu polne zloupotrebe ženske unučadi (...kćeri sina svoga ili kćeri kćeri svoje...). Osnovano se može pretpostaviti da se radilo o ženskoj deci ispod četrnaest godina, jer u to vreme (pre više od 2000. godina – napomena M.M.) se rano stupalo u brak i odlazilo u drugi dom. Inače ova naredba se odnosi na muškarca, obzirom da ovaj deo Mojsijeve knjige počinje – "Još reče Gospod Mojsiju: Kaži sinovima Izrailjevim..." (knj. III, 18-1, 18-2). Slična naredba, u istom delu kaže: "Golotinje žene i kćeri njene ne otkrij, kćeri sina njena ni kćeri kćeri njene nemoj uzeti da otkriješ golotinju njihovu, jedna su krv, zlo je" (knj. III, 18-17). U pogledu uzrasta "kćeri sina njena" i "kćeri kćeri njene" bi mogle da važe napred pomenute konstatacije.

U Novom zavetu nailazimo takođe samo na ovakve i slične tekstove.

U Koranu,¹⁷ osnovnom i najstarijem izvoru šerijatskog prava, pored brojnih odredbi verskog karaktera, postoji odredbe i pravnog karaktera. Neke od njih se odnose i na krivično pravo, ali njima nisu obuhvaćeni seksualni delikti, uključujući i silovanje, osim što se na više mesta pominje preljuba.

Praveći osvrt na istoriju krivičnog prava u srednjem veku uočljivo je da je ono znatno zadiralo u sferu seksualnog ponašanja ljudi. Osnovni razlog treba tražiti u negativnom stavu katoličke crkve i njenom teološkom učenju prema seksualnom nagonu kao i u njenom asketskom moralu. Za osnivača pomenutog seksualnog asketizma se smatra apostol Pavle koji je smatrao grešnim svaki seksualni odnos bez razlike.¹⁸ Seksualni nagon je inače u celoj hrišćanskoj teologiji smatran telesnim zlom koji se mogao tolerisati samo pod strogim uslovima i u vrlo uskim granicama. Inače, hrišćanstvo, ali i neke druge religije su polazile od toga da su sva seksualna ponašanja grešna, te da su društva u kojem su takva ponašanja prisutna osuđena na propast, kao

---

¹⁷ Sveta knjiga Muhamedova, sadrži božanske propise, koje je on ostavio narodu – videti: S. Jasić, op. cit. str. 89-90.

¹⁸ Po apostolu Pavla najbolje je rešenje celibat, a kako je verovao u skori kraj sveta nastavljanje ljudske vrste nije mu pravilo brige – videti: B. Russell, Marriage and Morals, London, 1929, str. 44-47.

rezultat božije kazne. Ovakvo shvatanje ima uporište u hrišćanskoj religiji, koja se temelji na mitu iz Biblije o Sodomi i Gomori, kada je Gospod odlučio da uništi Sodomu i Gomoru zbog bluda, jer su Sodomljani hteli da siluju Božije anđele koji su bili u kući pravednog Lota, a čija će porodica jedina preživeti.¹⁹

S vremenom se iskristalizovalo gledište da je seksualna aktivnost dozvoljena samo pod dva uslova: 1. da je u braku i 2. da je u svrhu rađanja potomstva. Svaka druga seksualna aktivnost izvan toga je smatrana smrtnim grehom koji se često poistovećivao sa zločinom, a samim tim i krivičnim delom za koje se kažnjavalo teškim kaznama. Pod uticajem Tome Akvinskog nastavljanje vrste se smatralo prirodnom svrhom seksualnog nagona dok je svaka druga seksualna aktivnost samo u svrhu uživanja bila ne samo popuštanje zahtevima tela nego i kršenje prirodnog poretka.²⁰

Kad je ovako bio rigidan stav u pogledu normalnih seksualnih odnosa među polovima, ne može se ni naslutiti kakav bi bio stav ondašnje katoličke crkve, ali i drugih verskih i državnih institucija u evropskim državama tog vremena kada bi seksualni objekat (žrtva) bilo dete. Kada je svaka seksualna aktivnost koja je izvan braka i koja nije u svrhu rađanja dece smatrana zločinom i kažnjavala se najtežim kaznama kako bi se tek tretirali seksualni odnosi sa decom. Može se postaviti pitanje koje bi to bile teže kazne od onih koje su do tada postojale (i koje su zaista bile surove) za ova dela? Odgovor se ne bi mogao ni naslutiti. Ipak, kako je vreme odmicalo tako su i zakonske odredbe postajale "elastičnije" i manje rigidne za ovakva dela.

---

¹⁹ Videti: Biblija, Stari Zavet, Prva knjiga Mojsijeva, 19, 4-14. Upravo u ovom delu Biblije nailazimo na prvo zabeleženo rodoskrvnuće, nakon uništenja Sodome i Gomore i spasenja Lota i njegove dve kćeri. "A Lot ode iz Sigora, i nastani se na onome brdu s dve kćeri svoje, jer se bojaše ostati u Sigoru. I življaše u pećini s dve kćeri svoje. A starija reče mlađoj: "Naš otac je star, a nema nikoga na zemlji da dođe nama kao što je običaj po svoj zemlji. Hajde da damo ocu vina neka se opije, pa da legnemo s njim, eda bismo sačuvale porod ocu svom." I dadoše ocu vina onu noć. I došavši starija leže s ocem svojim, i on ne oseti ni kad leže ni kad ustade. A sutradan reče starija mlađoj: "Gle, noćas spavah s ocem svojim. Da mu damo vina i doveče, pa idi ti i leži s njim, eda bismo sačuvale porod ocu svom". Pa i to veče dadoše ocu vina i ustavši mlađa leže s njim, i on ne oseti ni kad ona leže ni kad ustade. I obe kćeri Lotove zatrudniše od oca svoga". – Prva knjiga Mojsijeva, 19, 30-36. O životnom dobu Lotovih kćeri, naročito mlađe, nema nikakvih podataka, tako da se može samo naslućivati koliko su tada imale godina, ali sasvim je izvesno da su bile jako mlade jer su tada žene rađale vrlo mlade – napomena M.M.

²⁰ Više o tome: M. Damaška, Razmatranja o nekim kažnjivim spolnim ponašanjima, Naša zakonitost, br. 9-10, Zagreb, 1963, str. 396. i 398.

U propisima iz srednjeg veka uočljivo je vrlo malo krivičnopравnih odredbi koji se odnose na seksualne delikte sa decom. Ti propisi negde direktnije, a negde posrednije govore o krivičnopравnoj zaštiti dece uopšte pa i u oblasti seksualnih odnosa. Takođe, u nekim propisima tog vremena takve odredbe i ne postoje ili se mogu samo pretpostaviti obzirom na tekstualne nepreciznosti i nedorečenosti.

U anglosaksonskom pravu,²¹ koje se sastojalo od niza zakonika, nailazimo i na krivična dela protiv morala. U ta krivična dela ubrajaju se povrede bračne vernosti, rodoskrvnjenje i sl. Žena koja povredi bračnu vernost kažnjavana je odsecanjem nosa ili ušiju. Međutim, nije poznato da li su ovakve (drastične) kazne primenjivane i kod rodoskrvnjenja (naročito ako su se odnosile na decu). Nikakvi pouzdani podaci ne govore o tome da se rodoskrvnjenje odnosilo npr. samo između brata i sestre pa se može osnovano pretpostaviti da je krivičnopравna zaštita dece kroz krivično delo rodoskrvnjenja bila obuhvaćena.

U vizantijskom pravu je, posle Justinijanove kodifikacije, kao glavnog izvora ovog prava, u oblasti krivičnog prava naročito značajan Prohiron. Krivično pravo u Vizantiji je imalo otvoreno klasni karakter i to se izražavalo po tome što su za isto krivično delo predviđane različite kazne i to prema imovnom stanju i staležu krivca. Kao vrsta delikata bila su predviđena krivična dela protiv morala i porodice – u koju spadaju nasilni brak, bigamija, preljuba, rodoskrvnjenje, silovanje, defloracija maloletnih, zavođenje, homoseksualstvo i skotološtvo (polno opštenje sa životinjama).²² Za neka od ovih krivičnih dela (mada se ne navode koja – napomena M.M.) se kažnjavalo smrtnom kaznom, a za druga progonstvom, sakaćenjem udova i dr. Sečenje nosa je primenjivano uglavnom za polna krivična dela, mada su i novčane globe primenjivane i to kod defloracije silovanjem.²³ U pogledu krivičnog dela rodoskrvnjenja napomene date kod anglosaksonskog prava važe i u ovom slučaju. No, kao što se može primetiti vizantijsko pravo poznaje i krivično delo defloracije maloletnih lica što ukazuje da su i deca u seksualnom pogledu bila zaštićena. Naime, u Prohironu (kao i pre njega u

---

²¹ Anglosaksonsko pravo se počelo razvijati krajem VI veka na području Velike Britanije kada se počinju javljati zakonodavni spomenici – "zakonici" slični varvarskim, od kojih je najpoznatiji zakonik kralja Alfreda (IX vek). – više o tome: I.D. Martisevič – S.V. Juškov – N.P. Dmitrievskij, Opšta istorija države i prava, II deo, feodalizam, Beograd, 1950, str. 50-57.

²² I.D. Martisevič – S.V. Juškov – N.P. Dmitrievskij, op. cit. str. 98-99.

²³ Ibid, ctp. 100.

Eklogi i posle njega u Epanonogi i Vasiliki) ne nailazimo na odredbe koje bi ukazivale na bilo kakvu razliku između maloletnika i dece.

Takođe, u vizantijskom pravu postojao je i propis o silovanju ženskog lica do trinaest godina (prema Eklogi i Prohironu). Odatle je propis o silovanju došao u Sintagmu,²⁴ punu i skraćenu, a kazna je bila odsecanje nosa i gubitak jedne trećine imovine.²⁵

Određenije propise u kojima se deci pruža zaštita u oblasti seksualnih odnosa nalazimo u Opštem pravu Nemačke koje je nastalo u 13 veku.²⁶ Naime, Opšte pravo, pored silovanja, ističe naročito obljubu izvršeno prema umobolnom licu ili prema devojci ispod dvanaest godina kao obećaćenje (stuprum nec voluntarium nec violentum).²⁷

U ranom engleskom pravu, silovanje nije postojalo ako je neko lice imalo seksualni odnos sa ženskim detetom uz njen pristanak. Tek kasnije u Engleskoj je predviđeno da žensko lice koje ima manje od dvanaest godina nije sposobno da izrazi svoj pristanak, pa se takav seksualni odnos smatrao silovanjem.²⁸

O krivičnopravnoj zaštiti dece u seksualnoj sferi nailazimo i u Constitutio criminalis Carolina²⁹ – najpoznatijem zakonskom aktu srednjovekovne feudalne Nemačke. U zakoniku je predviđen veliki broj krivičnih dela protiv države, religije, ličnosti, svojine, kao i protiv morala (u šta se podrazumevalo rodoskrvnjenje, silovanje, dvobračnost, povreda bračne vernosti, podvođenje i sl.). U članu 122. je sadržan propis o kažnjavanju

---

²⁴Sintagma je azbučni zbornik vizantijskih crkvenih i svetovnih zakona i pravila koji je sastavio solunski pravnik, Jeromonah Jatija Vlastar.

²⁵Videti: N. Memedović, Krivično delo silovanja u jugoslovenskom pravu, (doktorska teza), Beograd, 1988, str. 44.

²⁶Stvaranje opšteg prava počelo je u 13. veku recepcijom italijanskog krivičnog prava koje je delo glosatora i postglosatora i pojavljuju se popularne pravne knjige koje se odlikuju svojom unutrašnjom vrednošću. Time pisano pravo u Nemačkoj počinje zamenjivati običajno a period od 13. do 16. veka u kojem se Opšte pravo primenjivalo predstavljalo je "pripremu" za Karolinu. – Videti: T. Živanović, Osnovi krivičnog prava Kraljevine Jugoslavije, opšti deo, I knjiga, Beograd, 1935, str. 62.

²⁷F. Fon List, Nemačko krivično pravo, udžbenik, (u prevodu M. Vesnića), Beograd, 1902, str. 434.

²⁸J.C. Klotter, Criminal Law, Sixth Edition, "Anderson Publishing Co.", Cincinnati, 2001, str. 131.

²⁹Nazvan je po caru Karlu V, objavljen 1532. godine i važio je tri veka. Imao je 219 članova, a glavni sadržaj čine pravila krivičnog sudskog postupka, dok je krivično pravo u drugom planu, iako je njemu posvećeno nešto više od sto članova. Predstavlja najznačajniji krivičnopravni spomenik kasnog feudalizma.

"onih koji svoje žene ili decu radi zlehude koristi svojevoljno prodaju za bludne radnje" i koji glasi: "Ako neko svojevoljno dozvoljava da se njegova žena ili deca radi bilo kakve koristi upuste u nečasne, bludne i sramne radnje, taj će se lišiti časti i ima se podvrgnuti kazni po sili opšteg prava". Pod bludnim radnjama se ne smatraju bludne radnje odnosno nedozvoljene polne radnje kakve imamo danas niti imaju neke sličnosti s njima. Ovim radnjama izvršilac ovog dela ne vrši obljubu niti bilo koju drugu radnju radi pobuđivanja ili zadovoljenja seksualnog nagona već podvodi svoju porodicu radi dobijanja bilo kakve koristi.³⁰ Dakle, ne radi se o direktnom izvršiocu koji vrši seksualne delikte nad decom nego o ocu koji radi zarade, u bilo kom vidu, omogućava i podvodi da se nad njima vrše "nečasne, bludne i sramne radnje". Interesantno je da oni koji su seksualno zlopotrebili nečiju decu i suprugu ne snose nikakvu sankciju niti je za njih predviđena bilo kakva kazna.

U pruskom opštenemačkom zakoniku iz 1794. godine koji je donesen za vreme vlade Fridriha II veliki broj članova (ukupno 1577) se odnosi na krivično pravo. Za ovaj zakonik je karakteristično, uostalom kao i za druge zakonike iz srednjeg veka, da su propisi koji regulišu seksualne delikte vrlo uopšteni i neodređeni. Osnovni razlog za to je nelagodnost da se otvoreno raspravlja o seksualnim pitanjima usled tradicionalnog gledanja da je konkretan jezik nespojiv sa dostojanstvom zakona.³¹ Tako je ovaj zakonik u paragrafu 1069 inkriminisao sodomiju i "druge njoj slične grehove koji se usled njihove gnusnosti uopšte ne mogu imenovati"³² Ti grehovi koji se usled njihove gnusnosti uopšte ne mogu imenovati su izvesno i seksualni delikti prema deci, imajući u vidu kako su inkriminisana slična i druga ponašanja, kao i drakonske kazne koje su primenjivane za iste.

U francuskom krivičnom zakoniku od 1791. godine zaštita polnog morala je imala istaknuto mesto, pa je tako npr. silovanje postojalo kao posebno krivično delo i za njega je bila predviđena kazna zatvora sa okovima šest godina.³³ Deca su u tom smislu takođe imala posebnu zaštitu (naročito

---

³⁰M. Milović, *Krivično delo nedozvoljene polne radnje*, Beograd, 2006, str. 24-25.

³¹M. Damaška, *op. cit.* str. 397.

³²Wolfgang, Savite, Johnston, *Sociology of Crime and Delinquency*, New York, London, 1962, strp. 400.

³³Kazne su u ovom krivičnom zakoniku bile apsolutno određene. Takođe, u ovom zakoniku prvi put su se pojavili odvojeno opšti i posebni deo. U opštem delu razrađeni su principi i institucije krivičnog prava, a u posebnom delu pojedina krivična dela. Pored ovoga, prvi put je ukinuto i doživotno lišenje slobode, sve telesne kazne i razne vrste mučenja. – A. Vajs – Lj. Kandić, *Opšta istorija države i prava*, Beograd, 1989, str. 247.

ženska) jer su kazne bile znatno strože, pa tako ukoliko je objekat silovanja bilo mlađe žensko lice do četrnaest godina, kazna je bila udvostručena. Inače, silovanje je spadalo u teža krivična dela (crimes tj. zločinstva), naročito u kasnijem periodu i bilo je u grupi "protiv privatnih dobara (crimes contre les particuliers)" gde su spadala najteža krivična dela protiv imovine i ličnosti.³⁴

2. ZAVRŠNA RAZMATRANJA

Krivičnopravna zaštita dece u seksualnoj sferi u periodu starog i srednjeg veka, kao što vidimo, je bilo "pravno siromašna" i različito regulisana, a često tih odredbi nije ni bilo. Ipak, treba istaći da odsustvo ove krivičnopravne zaštite prema deci nisu bile bez reakcije oštećenih, pre svega srodnika žrtve – deteta, što znači da su u praksi oni često uzimali "zakon u svoje ruke". Kakve su bile osvete za te seksualne radnje prema deci, možemo samo pretpostaviti, ali svakako da u nedostatku postojanja zakonske zaštite su bile brutalne i surove. Jasno je i da su državne vlasti, bez obzira na istorijski period i zemlju, na te reakcije roditelja ili njihovih srodnika, kada su se obračunavali sa učiniocima seksualnih delikata prema deci, gledali "kroz prste" i da ih nisu kažnjavali. Takvu situaciju smo imali, kao što je istaknuto na početku rada, sve do druge polovine devetnaestog veka i početka dvadesetog veka kada većina zemalja u svoje krivične zakonike predviđa i krivična dela kojima se štite maloletnih lica od nedozvoljenog ponašanja odraslih, između ostalog, i u seksualnoj sferi.

Korišćena literatura

1. A. Gams, Biblija i društvo, Novi Sad, Matica srpska, 1979.
2. A. Vajs – Lj. Kandić, Opšta istorija države i prava, Beograd, 1989.
3. Č. Marković, Zakonik Hamurabija vavilonskog kralja, Beograd, 1925.
4. F. Fon List, Nemačko krivično pravo, udžbenik, (u prevodu M. Vesnića), Beograd, 1902.
5. J.C. Klotter, Criminal Law, Sixth Edition, "Anderson Publishing Co.", Cincinnati, 2001.
6. Lj. Kandić, Odabrani izvori iz opšte istorije države i prava, Beograd.
7. M. Milović, Krivično delo nedozvoljene polne radnje, Beograd, 2006.

---

³⁴T. Živanović, Osnovi krivičnog prava Kraljevine Jugoslavije, posebni deo, II knjiga, Beograd, 1936, str. 86 i 58.

8. N. Memedović, Krivično delo silovanja u jugoslovenskom pravu, (doktorska teza), Beograd, 1988.
9. T. Živanović, Osnovi krivičnog prava Kraljevine Jugoslavije, posebni deo, II knjiga, Beograd, 1936.
10. Wolfgang, Savite,Johnston, Sociology of Crime and Delinquency, New York, London, 1962.

Marko Milović

UDK. 343.541/546 (497. 11) (091)

COBISS.SR-ID 113872393

HISTORICAL REVIEW OF THE CRIMINAL PROTECTION OF CHILDREN IN THE FIELD OF SEXUAL RELATIONS UNTIL THE 19TH CENTURY

Abstract

Human society, as is well known, went through different stages of development, which meant that the protection of personal integrity was treated differently, including sexual freedom. This statement is valid for both the slave and the feudal system. Only with the development of modern society (at the time of the emergence of bourgeois revolutions), conditions are created for the protection of man and his sexual freedom. Unlike the so-called classic crimes such as murder, rape, theft, etc. where criminal legal protection was provided in almost all socio-legal systems starting from the earliest stages of the development of human civilization, until then criminal legal protection of children in the area of sexual relations did not exist or only existed in indications. For this reason, we have very little historical data, and we only find a more serious approach to this problem in the second half of the nineteenth century and the beginning of the twentieth century. During that period, most countries included criminal acts in their criminal codes with the aim of more effective protection of minors from such behavior of adults, which endangers, in addition to other values, the sexual sphere and the upbringing of minors. It was only in the 20th century that modern criminal legislation expanded the criminal zone for the purpose of protecting children and minors, introduced new types of criminal acts, while the concept of criminal protection of minors appeared more and more frequently in criminal law theory. Following the history of criminal law, one can

undoubtedly see that less attention was paid to children as victims of criminal acts, and more to them as perpetrators of criminal acts. In this regard, the main problem was the issue of their sanity, the possibility of punishment, the institutions where criminal sanctions could be applied to them, the determination of the so-called the best interest of the child, etc.

Keywords: children, protection, exploitation, development.

Kristijan Šebešćan¹

UDK. 327.56 :: 351.88 (4-672 EU)

COBISS. SR-ID 113875977

FRONTEX DEO SISTEM BEZBEDNOSTI SPOLJNJIH GRANICA EU

Apstrakt

FRONTEX je formiran 26. oktobra 2004. godine Uredbom Saveta Evrope . Spada u jednu od devet agencija za pravosuđe i unutrašnje poslove EU. Ova Agencija počela jesa radom oktobra 2005. godine, a njeno sedište nalazi se u Poljskoj. Bavi se koordiniranjem operativne saradnje na nivou Evropske unije i ojačava bezbednost na njenim spoljašnjim granicama. Osnovna aktivnost FRONTEX-akao evropske agencije za spoljnu bezbednost granica, jeste sprovođenje i vršenje kontrole na obodu EU, kao i pomoć zemljama koje nisu članice ali su potpisnice ugovora o partnerstvu Agencija svoje aktivnosti sprovodi preko svojih organizacionih jedinica kao što su jedinica za operacije, jedinica za izgradnju kapaciteta i jedinica za istraživanje i razvoj tehničke opreme. FRONTEX je svoje aktivnosti zasnovao na EU načelu integrisanog upravljanja granicama. Ključ efikasnog nadzora državne granice leži i u bliskoj saradnji između službi koje su pojedinačno i zajedno nosioci određenih aktivnosti vezanih za pitanja prometa ljudi i dobara preko državnih granica. Aktivnosti FRONTEX-a su od velikog značaja u rešavanju problema koji se javljaju kod migracija stanovništva a to se pokazalo i kod pitanja suzbijanja virusa COVID 19.

---

¹ Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla”, Beograd, sebescan.kristijan@gmail.com

Ključne reči: FRONTEX, bezbednost, granice, upravljanje, migracije, COVID 19.

1. UVOD

Bezbednost graničnog prostora, kao princip, ustanovljen je da bi se obeležile granice teritorije a primarni razlog je zaštita prostora unutar granica u svakom smislu. Podrazumeva kontrolisanje protoka ljudi i robe, naplatu takse za prolazak i proveru identifikacione dokumentacije. U modernom svetu, provera se vrši nad svim putnicima koji prelaze granice, i tako se postiže ispunjavanje svih uslova za legalan ulazak. Granična kontrola pomaže u borbi protiv prekograničnog kriminala, kao što je trgovina ljudima, krijumčarenje narkotika i slično. Zatim, sprečava se ilegalan uvoz oružja, medikamenata a i ugroženih vrsta biljaka i životinja.

Postoje tri vrste graničnih prelaza, i to kopneni, morski i vazdušni. U graničnoj kontroli zelena i plava granica odnose se na zemljane i morske granice na kojima su zvanično priznati granični prelazi. Oni se nalaze na glavnim putevima i železničkim linijama, odnosno, morskim lukama. Zelene ili plave granice, prate se modernim tehnološkim nadzorom ili patrolama.

“Vazдушna granica” nije u potpunosti tačan izraz zbog toga što se kontrola granica ne obavlja doslovno (kako je to prikazano na standardizovanim mapama), već se sprovodi na kontrolnim kabinama za pasoše na međunarodnim aerodromima. Frontex pomaže u radu granične kontrole i na taj način pruža pomoć državama članicama Evropske unije, odnosno, omogućava da se efikasno upravlja na svim graničnim prelazima EU. Graničari moraju biti sigurni u to da ljudi koji prelaze granicu imaju potrebnu identifikacionu dokumentaciju, pomoću koje ostvaruju pravo da uđu u određenu zemlju. Ovo može biti proces koji zahteva mnogo vremena a redovi na granicama nisu neuobičajna pojava. Zbog toga Frontex ulaže mnogo vremena i truda u traženju nove tehnologije koja bi poboljšala bezbednosne uslove na graničnim prelazima.

1. POJAM I STRUKTURA FRONTEXA

Evropska agencija za upravljanje operativnom saradnjom na spoljnim granicama država članica Evropske unije (FRONTEX) formirana je 26. oktobra 2004. godine Uredbom Saveta Evrope (br. 2007/2004). (Ejdus, F. i Savković, M., 2010. str. 24. „Rečnik evropske bezbednosti“, Beograd: Centar za civilno-vojne odnose.)

Sa operativnim radom, ova Agencija počela je oktobra 2005. godine, a njeno sedište nalazi se u Poljskoj, tačnije u Varšavi.

Frontex zapošljava više od 300 ljudi u svom sedištu u Varšavi koji rade u područjima analize rizika kopnenih, pomorskih i vazdušnih operacija. U sedištu Frontexa je centar za: analizu situacije, povratak migranata, objedinjavanje resursa, međunarodnu saradnju i saradnju unutar EU, zatim za pravna pitanja, korporativno upravljanje a tu je i kancelarija za temeljna prava. (Frontex. 2004. Agencija za evropsku graničnu i obalnu stražu (Frontex). Dostupno na:https://europa.eu/european-union/about-eu/agencies/frontex_hr#pregled)

Frontex predstavlja nezavisno specijalno telo Evropske unije, a poseduje status pravnog lica, uz autonomiju u radu i u sopstvenom kreiranju budžeta. To je, zapravo, telo koje koordinira operativnu saradnju na nivou Evropske unije, i time ojačava bezbednost na njenim spoljašnjim granicama.

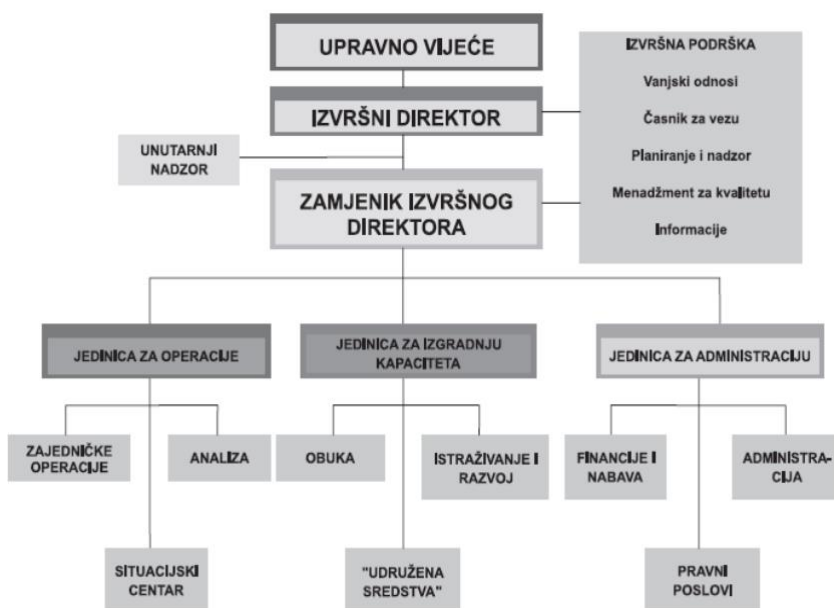
Međutim, kapaciteti i ovlašćenja Frontex-a, kada je reč o koordinaciji akcija država članica u upravljanju spoljnim granicama, zavise isključivo od principa solidarnosti država članica. Ovo se vidi na samom početku Uredbe Saveta o osnivanju FRONTEX, u kome je navedeno da je „odgovornost za kontrolu i nadzor spoljnih granica na državama članicama“. Ovlašćenja FRONTEX zasnovana su na ovaj način, zbog toga što se time poštuje princip suvereniteta, po kojem se čuvanje granica nalazi isključivo u nadležnosti država članica.

FRONTEX je takođe promoter saradnje organa za sprovođenje zakona u EU (Evropol, EPK, OLAF). Osim koordinisanja i pružanja podrške državama članicama EU u zajedničkim operacijama, pomaže u edukaciji i obuci graničnih službi država članica, u procenjivanju analiziranju rizika, kao i u istraživanju u oblastima kontrole i nadzora granica. Aktivnosti FRONTEX zasnovane su na politici EU za integrisano upravljanje granicama.

Ova agencija ima veoma složenu strukturu. Na samom čelu nalazi se Upravni odbor. Prema članovima 20-24. Uredbe Saveta Evrope 2007/2004, utvrđeni su sastav, zadaci i postupci za rad Upravnog odbora. Prema tome, možemo reći da su zadaci Upravnog odbora sledeći: predlog i usvajanje budžeta agencije Frontex, uspostavljanje procedura za donošenje odluka koje su vezane za operativne zadatke, koje je odobrio izvršni direktor, usvajanje programa rada agencije, usvajanje Poslovnika o radu, uspostavljanje organizacione strukture agencije, kao i usvajanje i vođenje kadrovske politike.

Osim Upravnog odbora, izvršnog direktora i zamenika izvršnog direktora, u sastavu Fronteksa su i: Odeljenje unutrašnje kontrole, Odeljenje za izvršnu podršku (spoljni odnosi, komunikacije, planiranje, nadzor i informisanje), Odeljenje za operacije (operacije i analiza rizika), Odeljenje za izgradnju kapaciteta (obuka, istraživanje i razvoj) i Administrativno odeljenje (finansije i pravni poslovi). (Dostić, S.,2012. str.279 „Bezbednost granica kao deo savremenog sistema suprotstavljanja organizovanom kriminalu“, Beograd: Fakultet za Bezbednost Univerzitet u Beogradu).

Slika 1. Prikaz organizacije Frontex-a

(Toić Sintić, G., 2012. str.145 „Uloga FRONTEX-a u nadzoru vanjskih granica Europske unije“, Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Policija i sigurnost)

Pored saradnje sa državama članicama Evropske unije, ova agencija, punu pažnju posvećuje i saradnji sa trećim zemljama. Ona se odnosi na one zemlje koje dele zajedničke ciljeve u pitanjima granične bezbednosti sa Evropskom unijom. U pogledu razvijanja partnerstva, Frontex sa ovim državama propisuje radne aranžmane, odnosno memorandume o razumevanju, kao i protokole.

Frontex je saradnju sa MUP-om Republike Srbije ostvario 2009. godine. Odnosno, 17.02.2009. godine, potpisan je Radni sporazum o saradnji važan za liberalizaciju viznog režima i evropsku integraciju Srbije. Ovaj aranžman kao cilj ima zajedničku borbu protiv prekograničnog organizovanog kriminala, ali takođe i bolju kontrolu državnih granica. Ovim aranžmanom, pripadnici granične policije imaju dostupnost i mogućnost korišćenja iskustva Frontex-a u samoj zaštiti granice, ali i u obučavanju pripadnika po standardima ove agencije.

2. AKTIVNOSTI FRONTEX-a

Osnovna aktivnost FRONTEX-a kao evropske agencije za spoljnu bezbednost granica, jeste sprovođenje i vršenje kontrole na obodu EU, kao i pomoć zemljama koje nisu članice ali su potpisnice ugovora o partnerstvu, što ih čini partnerima. Agencija svoje aktivnosti sprovodi preko svojih organizacionih jedinica kao što su jedinica za operacije, jedinica za izgradnju kapaciteta i jedinica istraživanje i razvoj tehničke opreme. Sve ove jedinice poseduju po još nekoliko svojih podsistemskih jedinica.

2.1. Jedinica za operacije

Jedinica za operacija sastoji se od tri niže organizacione jedinice, i to:

- jedinice za zajedničke operacija,
- jedinice za analizu rizika i
- situacijski centar.

Frontex-ove glavne delatnosti jesu operacije, međutim, on se u svom radu mahom vodi informacijama. Zbog toga ima situacijski centar u kojem prikuplja i iz kojeg prosleđuje informacije od značaja. Te informacije prikupljaju se od strane službi partnerskih zemalja kako unutar, tako i van granica Evropske unije. Na taj način dobijaju se jasnije informacije i stvara se čistija slika na spoljnim granicama Evropske unije.

Navedene informacije moraju se analizirati. Za te potrebe koristi se zajednički integrisani model analize rizika (Common Integrated Risk Analysis Model – CIRAM), koji je kreiran u saradnji Frontex-a sa zemljama partnerima.

Aktivnosti analize rizika dalje se salju Jedinici za analizu rizika. Njen zadatak je usmeravanje operativnog postupanja Frontex-a, kao i razvoj i primena zajedničkog integrisanog modela analize rizika. Svi rezultati, kao i

prikupljeni podaci, koriste se za pripremu opštih i specijalnih analiza rizika kako bi se dostavili daljim korisnicima, a to su: jedinica za zajedničke operacije, granične službe zemalja članica, Veće Evropske unije i Evropska komisija.

Frontex vrši koordinaciju zajedničkih operacija između zemalja članica Evropske Unije kao i drugih partnera, i time jača sigurnost spoljnih granica Evropske unije. Na osnovu analize rizika, kreira se plan akcije čiji je fokus na pojačanoj bezbednosti, ukoliko postoji posebna pretnja ili slabost granice. U sprovođenje zajedničkih operacija može se uključiti svaka zemlja članica.

Ovakvo koordinisanje obavlja se kroz aktivnost Jedinice za zajedničke operacije. Prema pravilu, postoje tri načina na koji se zajednička operacija može pokrenuti: Frontex može predložiti sprovođenje zajedničke operacije, zemlja članica Evropske unije može predložiti pilot-projekat ili zajedničku operaciju ili može biti podnet zahtev zemlje članice za pomoć u određenoj situaciji.

Treća sastavna jedinica jeste Jedinica za operacije, odnosno, Frontex-ov situacijski centar. On je uspostavljen odlukom Upravnog odbora Frontex-a. a sa radom je počeo 2008. godine. Može se reći da je ovaj centar mesto ulaza odnosno izlaza informacija a njegova uloga je zapravo procena i prosleđivanje podataka radi dobijanja konačne slike na polju upravljanja granicom i stanja nezakonitih migracija na spoljnim granicama zemalja članica Evropske unije.

2.2.Jedinica za izgradnju kapaciteta

Jedinica za izgradnju kapaciteta sastavljena je od tri niže organizacione jedinice, i to:

- Jedinice za obuku,
- Jedinice za istraživanje i razvoj,
- Jedinica za tzv. Pooled resources (udružena sredstva)

Važan deo Frontex-ovih aktivnosti predstavlja i uspostavljanje zajedničkih standarda obuke za graničnu policiju u celoj Evropi. Zbog toga Frontex pomaže zemljama članicama Evropske unije u razvoju zajedničkih standarda obuke za graničnu policiju, u cilju implementacije politike integrisanog upravljanja granicom.

Da bi se postigao evropski koncept integrisanog upravljanja granicom na jedinstven način, potrebno je da graničari različitih zemalja “govore isti jezik”. Zbog toga je Frontex usmeren ka uspostavljanju usklađenog panevropskog sistema obuke koji ima iste metode, ciljeve i standarde kao i sličnu terminologiju. Iako ne prolaze svi graničari istu obuku, određena područja moraju biti zajednička za sve, a to su socijalne i komunikacione veštine, poznavanje ljudskih prava kao i zakonodavstva na tom području, podjednaka svest o sigurnosti i slično.

Jedna od važnih aktivnosti Frontex-a je takođe i izrada i stalno unapređivanje Priručnika za obuku granične policije. Frontex je takođe uspostavio i takozvani “zajednički sadržaj nastavnog plana i programa (CCC) za sprovođenje osnovne obuke granične policije, koji koristi standardizovana uputstva i sredstva za obuku u akademijama širom Evrope. Pored CCC, Frontex nudi i dodatne kurseve i seminare o upravljanju granicom.

Zajednički priručnik za obuku pokrenut je 2007. godine, i predstavlja prvi standardizovani skup znanja i veština koje su neophodne graničnoj policiji u Evropskoj uniji. On uključuje module koji se odnose na identifikovanje falsifikovanih isprava, ukradenih vozila i slično ali obrađuje i pitanja ljudskih prava, međunarodnog prava i drugo...

Pored toga, Frontex je u saradnji sa zemljama članicama Evropske unije razvio i veliki broj posebnih kurseva, čija je cilj podizanje i usklađivanje nivoa znanja stručnjaka na terenu; obuka za posade vazdušnih kompanija uključujući i noćni let i posebne veštine koje se zahtevaju u slučaju otkrivanja i spašavanja talaca, obuke za vodiče pasa i e-učenje.

2.3. Istraživanje i razvoj tehničke opreme

Što se tiče razvoja tehničke opreme koja je potrebna za vršenje nadzora granice, FRONTEX ne sprovodi sopstvena istraživanja. On ipak omogućava i olakšava interakciju graničnih službi i kompanija koje se bave nabavkom ili proizvodnjom tehničke opreme koja služi za potrebe nadzora granice.

Zbog stalnog nadzora i analize rizika, gotovo sve pojave se mogu predvideti. Zbog toga je Frontex i formirao ekipe za brze intervencije (RABITs), tačnije, timove koji su sastavljeni od specijalizovanih policijskih službenika granične policije koji raspolažu posebnom tehničkom opremom i u stalnoj su pripravnosti u slučaju potrebe za delovanjem (u vezi sa nepredviđenom kriznom situacijom na spoljnoj granici). Timovi za brze

intervencije, nastali su 2007. godine, a njihova primarna aktivnost bila je zaštita južnih granica EU. Prvi put su bili raspoređeni u Grčkoj 2010. godine. Ilegalni prelasci grčko-turske granice smanjeni su za 44% za samo dva meseca.

3 INTEGRISANO UPRAVLJANJE GRANICOM

Frontex je svoje aktivnosti zasnovao na EU načelu integrisanog upravljanja granicama. Stoga se ovaj koncept zasniva upravo na pravilu da se mora imati sveobuhvatan pristup. Potrebni su podaci ne samo o licu koje granicu nezakonito prelazi, nego i o činjenicama na kojima je zasnovana njegova odluka da svoju zemlju napusti, o razlozima za odabir određene destinacije kao i podaci o motivu. Osim navedenog, važno je poznavanje stanja i situacije “izvan granice”, odnosno situacije u drugim zemljama, kao i znanje o tome šta se događa kada osoba jednom pređe spoljnu šengensku granicu Evropske unije, odnosno kada jednom uđe u šengenski prostor. Ova saznanja potrebna su kako bi se na najbolji mogući način moglo odgovoriti na određenu pretnju, odnosno kako bi se mogla dati odgovarajuća procena u pogledu sredstava potrebnih za nadzor granice. Na osnovu navedenog, šengenska saradnja je veoma važan segment integrisanog upravljanja granicom. Procedura koju prate policijske službe na graničnim prelazima šengenskog područja mora da bude usklađena.

Zbog toga je veoma važno da su mere koje se smeju preduzimati jasno utvrđene a isto tako mora biti jasno definisano koja radna tela mogu preuzeti neku situaciju. Zbog toga je saradnje između službi od velikog uticaja, i može odrediti koliko je upravljanje granicama uspešno, Stoga se može reći da je nadzor granica samo jedan deo u procesu upravljanja granicama.

Koncept integrisanog upravljanja granicom baziran je sa jedne strane na prepoznavanju onoga što se dešava na granici, ali i na širem poznavanju onoga što se dešava izvan granice, u susednim državama, ili u zemljama porekla, i naravno, onoga što se događa unutar države, kada je granica povređena. Osim navedenog, ključ efikasnog nadzora državne granice svakako leži i u bliskoj saradnji između službi koje su svaka za sebe nosioci određenih aktivnosti vezanih za pitanja prometa osoba i dobara preko granice država.

4 FRONTEX RIZICI I IZAZOVI 21. VEKA

Na globalnom planu 21. vek je doneo mnoge rizike i izazove koji nisu zaobišli ni evropski kontinent ni EU. Migraciona kriza koja je već duže vreme bila u zamahu, nastavljena je ali su se razlozi umnožili. Najveći od njih u ovom trenutku, pored ratnih dešavanja i ekonomskih prilika je pandemija virusa COVID 19.

4.1.FRONTEX u borbi sa migracijama

„Arapsko proleće“ 2011. godine pokrenulo je veliki talas migracija i nastao je ogroman pritisak na granice evropskih zemalja . U 2013. godini broj migranata koji su ilegalno ušli u Evropsku uniju bio je dvostruko veći nego prethodne 2012. Drastičan primer velikog pokretanja migranata bila je Sirija koju je napustilo 2,4 miliona ljudi a polovina su bila deca. Od tada pa sve do 2015. godine broj migranata je neprekidno rastao a ta godina je zapamćena po najvećoj migraciji ljudi u zemlje EU sve do danas. Politička nestabilnost u regionu severne Afrike 2017 godine , između ostalih zemalja pogodila je i Libiju. Tada je došlo do povećanog broja operacija u kojima su ljudi krijumčareni. U pojedinim delovima Libije nije postojalo suprotstavljanje krijumčarima i zbog toga je došlo do umnožavanja kriminalnih aktivnosti i povećanja broja migranata koji su ove situacije iskoristili i tako došli do Evrope. U Italiju je samo te godine prispelo 60.000 ljudi, što znači da je procenat migranata povećan za 23% u odnosu na isti period predhodne godine.

Zbog navedenog, prioritet Frontex-a je tada bio da zaustavi mrežu krijumčara, koji ne samo da su olakšali broj ilegalnih ulazaka u zemlje Evropske unije, nego su doveli migrante u životnu opasnost, između ostalog i zbog nedovoljno bezbednih uslova na improvizovanim plovilima, kojima su ljudi transportovani. Pored toga, veliki broj ljudi je bio kidnapovan, ili je za njih tražen otkup a čak su i odvođeni u ropstvo kako bi otplatili prelazak u druge zemlje. Ove mreže krijumčara imale su veoma jake veze na putevima kroz Libiju. Rezultat toga je izuzetno profitabilan zločinački poduhvat. Kada se radi o profitu, u već pomenutoj 2015. godini, krijumčarska mreža ostvarila je 4-6 milijardi čistog profita.

Frontex i druge organizacije Evropske unije imaju proaktivan prisutp uništenju ovakvih mreža. Pokrenuta je operacija koja za cilj imala identifikovanje i presretanje plovila, kao i drugih sredstava koje se koriste za krijumčarenje ljudi.

Ipak, i pored ovh napora, pritisak migranata još uvek postoji. Zbog toga je Frontex nastavio da radi na ovom problemu, a ova organizacija dobila je i sledeće zadatke:

- razgovor sa migrantima, sa ciljem sticanja novih saznanja o mreži krijumčara,
- nadzor morskih prelaza,
- prikupljanje obaveštajnih podataka o krijumčarskim mrežama.

Podatke koje dobije, Frontex može proslediti nadležnim organima u bilo kojoj zemlji u kojoj radi, ili može ih proslediti Europolu, koji može pokrenuti zvaničnu (formalnu) istragu.

Frontex-a je u ovakvim slučajevima od neprocenljivog značaja, ne samo zato što prekida krijumčarske mreže, već i zbog toga što rešava i smanjuje probleme sa migrantima. Dokle god postoji rat u zemljama porekla, vladace ekstremno siromaštvo i glad, a zbog toga ce ljudi i traziti bolje životne uslove na drugom mestu. Stabilizacija situacije u ovim zemljama, koje su zahvacene ratom, moraju biti deo rešanja. U cilju zaštite granica Evropske unije, stvara se strategija koja ce nastojati da smanji migracije, i nastaviće da usmerava napore da se spreče ilegalne migracije, kao i da se zaštiti bezbednost granica. Pomoć zemljama koje su same uzrok migracijama je neophodna. Frontex je usmeren na kanalisanje solidarnosti koju je EU izrazila zemljama koje su najviše pogođene migracionim tokovima. (Frontex, 2016. str.8 „Frontex at a Glance“, Varšava: Frontex).

Najnoviji događaji nastali u sukobu Ruske Federacije i Ukrajine izazvali su još jedno veliko pokretanje ljudi sa ugroženih područja.² Frontex je angažovao svoje službe na graničnim prelazima zemalja koje su u neposrednom susedstvu Ukrajine sa zadatkom uspostavljanja pojačane kontrole zbog vanrednih uslova i zadatkom pružanja pomoći državama u koje izbeglice pristižu. Agencija takođe pomaže licima koja nisu Ukrajinski državljani a ni državljani zemalja EU, da se bezbedno vrata kući. Frontex ima u planu iznajmljivanje aviona i obezbeđivanje karata za komercijalne letove.

4.2.FRONTEx i COVID 19

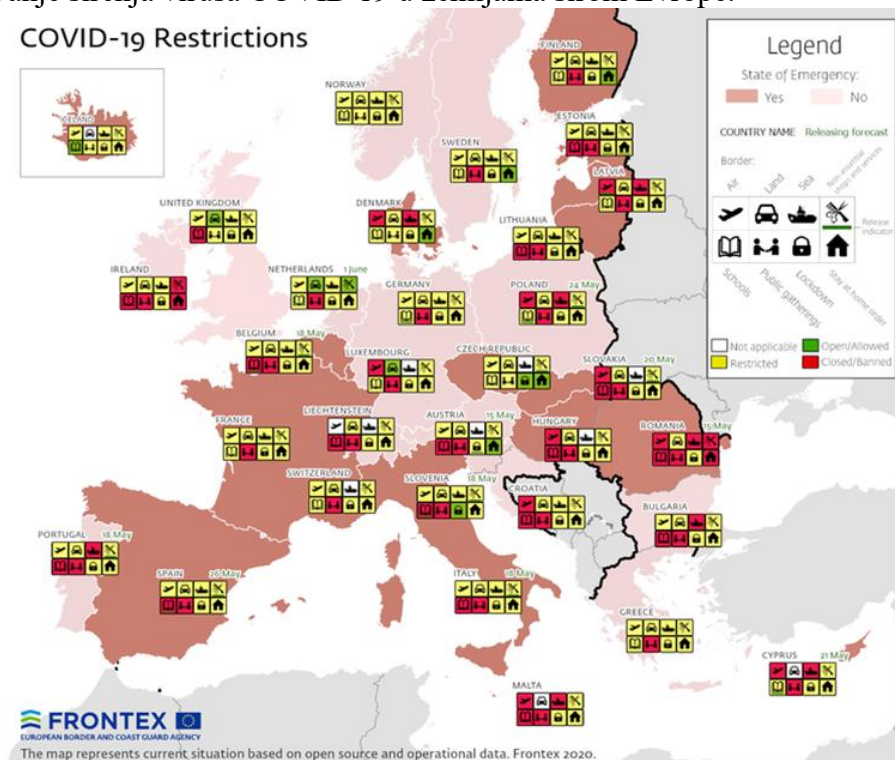
² Još uvek se ne može sa preciznošću govoriti o podacima jer se brojčano stanje ljudi koji napuštaju Ukrajinu neprestano menja.

Potpuno nenadano, pojavio se najveći globalni izazov u 21. veku, pandemija virusa COVID 19 koja je isprovocirala posebno i dodatno angažovanje celokupnog čovečanstva a samim tim i FRONTEX-a kao i svih ostalih agencija za pravosuđe i unutrašnje poslove. Svaka od njih je u svojoj oblasti delovanja dala svoj doprinos. Kada govorimo o ograničavanju i smanjivanju prekograničnog kriminala, pomenućemo da je ustanovljena saradnja FRONTEX-a i sa zemljama zapadnog Balkana a to se odnosi i na Republiku Srbiju. Na rutama zapadnog Balkana, brojevi pokazuju četverostruko povećanje ilegalnih prelazaka u periodu 2019-2021, za vreme trajanja pandemije COVID-a 19:

- 2019 - 15.152
- 2020 - 26.969
- 2021 - 60.541

Sprovođenje FRONTEX-ovog programa restrikcije u velikoj meri je uticalo na povećanje ilegalnih prelazaka granice, na korišćenje lažnih dokumenata kao i COVID isprava, na ilegalni uvoz sertifikovanih i falsifikovanih medicinskih uređaja, testova i sanitarnih proizvoda.

Na mapi je prikazana realizacija operativnog plana FRONTEX-a za sprečavanje širenja virusa COVID 19 u zemljama širom Evrope.

Slika 2. Prikaz plana Frontex-a

(Frontex. News, 2020. COVID-19 Restrictions. Dostupno na: <https://frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/covid-19-restrictions-4IdY3J>)

FRONTEX pripada jednoj od devet agencija EU koje su pojedinačno i udruženim snagama preduzele sve što je neophodno da bi se nastavio kontinuitet operativnosti u uslovima COVID-a 19 (CEPOL, EASO, EIGE, EMCDDA, eu-LISA, Eurojust, Europol, FRA i FRONTEX). Na video konferenciji održanoj 9. Jula 2020 godine izneti su rezultati rada, pojedinačnog i zajedničkog, svih devet agencija, u dokumentu *Joint Paper on the COVID-19 response by the JHA agencies*. Tokom ovog sastanka, između ostalog diskutovalo se i o odražavanju mera protiv COVID-a 19 na prava i slobode, o povećanju korišćenja psiho-aktivnih supstanci, o promenama u porodičnim odnosima i o zaštiti dece, kao i o brzom transformisanju organizovanog kriminala u svim segmentima.³

5. ZAKLJUČAK

U svom svakodnevnom radu, Frontex prikuplja i analizira podatke o ilegalnim migracijama, a zatim svoja saznanja deli sa državama članicama EU, Evropskom komisijom, i drugim organizacijama. Njegove analize rizika identifikuju trendove ilegalnih migracija na spoljnim granicama Evropske unije. Stvaranje zajedničkog okvira za obuku graničara Evrope, jedan je od važnijih segmenata Frontex-a. U radu sa vlastima država članica EU, Frontex je razvio programe obuke u oblastima u kojima je potrebno korišćenje specijalizovane opreme za borbu protiv trgovine ljudima. Takođe, u slučajevima kada jedna država članica doživljava veliki i nagli porast migracija na spoljne granice, ona može od Frontex-a zatražiti raspoređivanje timova za brzo reagovanje na ugroženom području. Članovi ovakvih timova su dobro trenirani, a mogu biti raspoređeni u veoma kratkom roku. Kako bi upravljanje granicama Evrope bilo dosledno, blagovremeni protok informacija je od ključnog značaja. Iz tog razloga, Frontex-ov svakodnevni rad upravo se odnosi na prikupljanje, analiziranje i širenje informacija o situacijama na spoljnim granicama, kao i identifikovanje potencijalnih rizika. Frontex stvara redovne analize rizika, odnosno izveštaje o trendovima ilegalnih migracija i prekograničnog kriminala, uključujući i nove metode koje koriste kriminalne grupe. Ovde se takođe procenjuje i buduće kretanje

---

³ U jeku pandemije države EU zastupale su takvu politiku da nisu prihvatale one vrste vakcina koje EU nije odobrila. Lica koja nisu bila vakcinisana nisu mogla da uđu na teritoriju EU bez negativnog PCR testa koji nije sme biti stariji od 48 sati

migranata i zajedno sa preporukama za delovanje ove procene se nadalje koriste u planiranju zajedničkih operacija na spoljnim granicama. Frontex drži korak sa najnovijim dostignućima u oblasti tehnologije u nadzoru granica, graničnoj kontroli i upravljanju informacijama. Agencija informacije koje prikupi, deli sa graničnim vlastima u zemljama članicama Evropske unije. Njihov cilj je da koriste tehnologiju kako bi ljudima koji legalno putuju, omogućili brz i efikasan prolazak granice, a time poboljšavaju i nadzor granica na kopnu, kao i na moru.

LITERATURA

1. Dostić, S. (2012). „Bezbednost granica kao deo savremenog sistema suprotstavljanja organizovanom kriminalu“, Beograd: Fakultet za Bezbednost Univerzitet u Beogradu.
2. Toić Sintić, G. (2012). „Uloga FRONTEX-a u nadzoru vanjskih granica Evropske unije“, Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Policija i sigurnost, Vol.21 No.1, Lipanj.
3. Krajčiková, K. (2014). „Drones' Deployment by FRONTEX and Fundamental Rights and Civil Liberties“ Münster: Westfälische Wilhelms-Universität Münste
4. Ejodus, F. i Savković, M. (2010). Rečnik evropske bezbednosti. Beograd: Centar za civilno-vojne odnose.
5. Frontex (2016). „Frontex at a Glance“, Varšava: Frontex.
6. European Migration Network (2021). The impact of COVID-19 in the migration area in EU and OECD countries. Brussels: European Migration Network. Dostupno na: <https://www.oecd.org/migration/mig/00-eu-emn-covid19-umbrella-inform-en.pdf>,
7. Frontex. (2004). Agencija za evropsku graničnu i obalnu stražu (Frontex). Dostupno na: https://europa.eu/european-union/about-eu/agencies/frontex_hr#pregled
8. Frontex. News (2022). Illegal border crossings into EU up 61% in first two months of 2022. Dostupno na: <https://frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/>,
9. Frontex. News (2020). Stronger together: EU Agencies join forces to respond to COVID-19. Dostupno na: <https://frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/>

[centre/news/news-release/stronger-together-eu-agencies-join-forces-to-respond-to-covid-19-GKTX0V,](#)

10. Frontex. News (2020). COVID-19 Restrictions. Dostupno na: [https://frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/covid-19-restrictions-4IdY3J,](#)
11. schengenvisainfo news (2022). Frontex Helps 400 Third-Country Nationals to Return Home Amid War in Ukraine Dostupno na: [https://www.schengenvisainfo.com/news/frontex-helps-400-third-country-nationals-to-return-home-amid-war-in-ukraine/#google_vignette,](#)
12. APC/CZA (2022).FRONTEX: Most persons entering the EU irregularly are Syrians Dostupno na: [https://www.azilsrbija.rs/frontex-most-persons-entering-the-eu-irregularly-are-syrians/?lang=en,](#)

Kristijan Šebešćan

UDK. 327.56 :: 351.88 (4-672 EU)

COBISS. SR-ID 113875977

FRONTEX AS A EU EXTERNAL BORDER SECURITY SYSTEM

Abstract

FRONTEX was established on October 26, 2004 by the Council of Europe Regulation. It is one of the nine EU Justice and Home Affairs agencies (JHA). This Agency started working in October 2005, and its headquarters are in Poland. It coordinates operational cooperation at the European Union level and strengthens security at its external borders. The main activity of FRONTEX as the European Agency for External Border Security is to conduct and control the periphery of the EU, as well as assistance to countries that are not members but signatories to the partnership agreement. capacity building unit and technical equipment research and development unit. FRONTEX based its activities on the EU principle of integrated border management. The key to effective control of the state border lies in the close cooperation between the services that are individually and together the bearers of certain activities related to the movement of people and goods across state borders. The activities of FRONTEX are of great importance in solving the problems that arise in population migration, and this has been shown in the issue of combating the COVID virus 19.

Key words:FRONTEX, security, borders, governance, migration, COVID 19.

SUDSKI POSTUPCI U VEZI OBJAVLJIVANJA LIČNIH I NEISTINITIH PODATAKA NA DRUŠTVENIM MREŽAMA U REPUBLICI SRPSKOJ

Apstrakt

Razvojem društva i države javljala se potreba i za povećanjem broja i obima subjektivnih prava građana, a time i potreba da država štiti povrijeđena, osporena ili ugrožena prava. Država je kroz donošenje zakona njihove promjene tražila i iznalazila načine zaštite javnog poretka i sankcionisanje određenih ponašanja koja je u određenom broju slučajeva karakterisala kao krivična djela. U posljednje vrijeme je veoma aktuelno pitanje zaštite ličnih podataka i pitanje sprečavanja zloupotrebe ličnih podataka i njihove zloupotrebe na društvenim mrežama.

Nešto duži niz godina je aktuelno pitanje zaštite od kleveta odnosno zaštite od iznošenja, objavljivanja i prenošenja neistinitih podataka. Manje je bilo izučavanja i procesuiranja slučajeva iznošenja neistinitih podataka na društvenim mrežama.

Zaštita od zloupotrebe ličnih podataka kao i objavljivanja neistinitih podataka se u Bosni i Hercegovini pa time i Republici Srpskoj ostvaruje i kroz sudske postupke i to krivične i parnične postupke.

U Bosni i Hercegovini društvene mreže odnosno internet kao i u drugim državama su postale „mjesto“ masovne komunikacije, pa time i „mjesto“ ili preciznije sredstvo putem kojeg se preduzimaju radnje izvršenja pojedinih krivičnih djela, pa i onih kod kojih su objekti zaštite lični podaci, ali i sredstvo ili način za objavljivanje neistinitih podataka o pojedinim licima odnosno za vršenje klevete.

Ključne riječi: kleveta, parnica, sudski postupak, krivično djelo, sud, tužilaštvo, lični podaci, tužba, optužnica, presuda, društvene mreže

---

¹ Sekratar Okružnog suda u Bijeljini, milomir.codo@yahoo.com

1. UVOD

Ustavom BiH, te Ustavom Republike Srpske i Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda su garantovana prava izražavanja, ali to pravo nije neograničenog karaktera. Pravo izražavanja pa i izražavanja na društvenim mrežama prvenstveno "Facebook" je ograničeno u cilju zaštite drugih prava prvenstveno prava pojedinaca. Ovo ograničenje se odnosi na zaštitu ljudskog dostojanstva, časti i ugleda, privatnosti, ličnih podataka i drugih prava.

Ograničenja su sadržana u više zakona, ali u ovom radu će biti dat osvrt na Krivični zakonik Republike Srpske, Zakon o zaštiti ličnih podataka BiH i Zakon o zaštiti od klevete Republike Srpske.

Zbog povrede odredbi ovih zakona pokreću se sudski postupci , kao što je i navedeno krivični i parnični postupci.

Krivični postupci se pokreću ukoliko se u radnjama pojedinaca stiču obilježja pojedinih krivičnih djela i to podizanjem optužnica od strane tužilaštava pred nadležnim sudovima.

U radu će biti obrađeno pitanje istorijskog aspekta krivičnog djela klevete odnosno krivičnih djela protiv dostojanstva, časti i ugleda kao i krivična djela sadašnjeg Krivičnog zakonika Republike Srpske koja se odnose na zaštitu ličnih podataka sve i iz ugla društvenih mreža.

Kada nastanu životne situacije u vezi iznošenja i prenošenja neistinittih podatka kao i ličnih podataka, a koji životni sporovi se ne mogu riješiti sporazumno učesnici pokreću parnični postupak pred nadležnim sudom koji se pokreće podnošenjem tužbe.

Pravila parničnog postupka u procesnom smislu u BiH su utvrđena teritorijalno i vremenski važećim Zakonom o parničnom postupku.

Materijalni osnov ili materijalni propis vezan za ove parnične postupke može da bude Zakon o zaštiti od klevete, Zakon o obligacionim odnosima, Zakon o zaštiti ličnih podataka.

Pokretanje i vođenje parničnih postupaka u vezi ugroženih, osporenih ili povrijeđenih subjektivnih prava na društvenim mrežama, koja prava se tiču dostojanstva, časti, ugleda i privatnosti nemaju nikakav poseban specijalni zakon proceduralnog karaktera već se i na njih primjenjuje Zakon o parničnom postupku kao procesni zakon.

U Bosni i Hercegovini imajući u vidu složeno uređenje države postoje četiri Zakona o parničnom postupku koji se primjenjuju na različitim teritorijama, shodno teritorijalnom principu, na teritoriji Republike Srpske, Federacije BiH, Brčko distrikta BiH i Zakon o parničnom postupku pred Sudom BiH.

Parnične stranke u vezi klevete mogu da budu fizička i pravna lica, znači mogu da imaju ulogu bilo tužioca bilo tuženog. Institut klevete u Republici Srpskoj regulisan je Zakonom o zaštiti od klevete („Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 37/01) koji je donesen 2001. godine. Cilj donošenja posebnog zakona kojim se reguliše ovaj institut bio je dekriminalizacija same klevete, koja je do donošenja ovog zakona bila regulisana Krivičnim zakonom Republike Srpske. Do donošenja posebnog Zakona o zaštiti od klevete, kleveta, odnosno klevetničko izražavanje povlačilo je za sobom teži stepen odgovornosti u odnosu na sadašnju građansku odgovornost koja obavezuje samo na isplatu novčane naknade na ime prouzrokovane štete radi povrede ugleda nastalog klevetničkim izražavanjem.²

Ovim zakonom uređuju se prihvatljiva ograničenja slobode izražavanja u pogledu građanske odgovornosti za štetu nanесenu ugledu fizičkog ili pravnog lica iznošenjem ili pronоšenjem nečег neistinitog i potvrđuje da:

a) pravo na slobodu izdržavanja, koje je garantovano Ustavom Republike Srpske i Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, predstavlja jedan od osnova demokratskog društva, posebno kada se radi o pitanjima od političkog i javnog interesa;

b) pravo na slobodu izražavanja štiti sadržaj izražavanja, kao i način na koji je iznesen, i ne primjenjuje se samo za izražavanja koja se smatraju korisnim

---

² Nataša Škrbić, (2017), Publikaciju pod nazivom „Postupak za zaštitu od klevete“, Advokatskoj firmi “Sajić” Banjaluke, str 10.

ili neuvredljivim nego, takođe i za ona koja mogu da uvrijede, šokiraju ili uznemire;

v) sredstva informisanja imaju vrlo značajnu ulogu u demokratskom procesu kao javni posmatrači i snabdjevači javnosti informacijama.

U kratkoj analizi dosadašnje primjene entitetskih Zakona o zaštiti od klevete pojavile su se mnoge nedoumice i dileme koje su se pojavile u stručnim krugovima, ali i dosadašnjoj sudskoj praksi u primjeni ovih zakona. Dileme su prisutne u diskusijama i razmjenama mišljenja među kolegama koje se bave ovom oblasti prava, kao i kod praktičara koji rješavaju u konkretnim slučajevima.

Kao što je navedeno Zakon o zaštiti od klevete u Republici Srpskoj je Narodna skupština Republike Srpske usvojila na sjednici održanoj 24., 25. i 26. jula 2001. , a Zakon o zaštiti od klevete u Federaciji BiH objavljen je u Službenim novinama Federacije BiH 59. od 28. 11. 2002. godine, a stupio je na snagu slijedećeg dana. Ovi zakoni na gotovo identičan način regulišu ovu materiju.

U pravosudnoj reformi koja se već niz godina odvija u Bosni i Hercegovini, a na njenom legislativnom nivou, u sklopu izmjene postojećih propisa pojavila se potreba i za donošenjem novog zakona koji bi regulisao pitanje odgovornosti za klevetu. Osnovna ideja kod donošenja novih zakona je bila dekriminalizacija klevete, koja bi trebala da doprinese većoj slobodi izražavanja medija, pa tako i opštoj demokratizaciji društva. Također se prilikom donošenja zakona težilo i usvajanju recentnih evropskih standarda u ovoj oblasti, izraženim ponajprije u članu 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, te jurisprudenciji Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu. Tako je odlučeno da odgovornost za klevetu bude građansko-pravne prirode i da se ovim zakonima zapravo reguliše naknada štete nanesene nečijem ugledu klevetničkim izražavanjem. Ovde treba napomenuti da prema međunarodnim standardima u ovoj oblasti, krivično gonjenje za djelo klevete samo po sebi ne predstavlja kršenje člana 10. Evropske konvencije, budući da se eventualna povreda tog člana, kao i ostalih odredbi Konvencije, utvrđuje u svakom konkretnom slučaju koji se pojavi pred Evropskim sudom. Tako je u velikom broju država članica Vijeća Evrope, kao i državama koje su naši susjedi, oblast klevete još uvijek regulisana u krivično-pravnom zakonodavstvu. Međutim, Evropski sud je ipak u svojim odlukama iznio stanovište da je među različitim miješanjima u slobodu izražavanja nakon što je nešto izrečeno, za samu slobodu izražavanja

vjerovatno najopasnija krivična osuda i kazna. Čak i u slučajevima kad su krivične kazne bile, zapravo, relativno male novčane kazne, Sud je bio protiv njih, jer mogu predstavljati implicitnu cenzuru. Stoga se regulisanje odgovornosti za klevetu u građansko-pravnoj oblasti može smatrati velikim korakom naprijed u ostvarenju najviših međunarodnih standarda u domenu slobode izražavanja.

Mada su ovi zakoni donešeni relativno davno, njihova praktična primjena je počela tek u 2004. godini. Prevashodni razlog za ovo stanje predstavlja neiskustvo sudija, kao i drugih učesnika u postupku u ovoj oblasti, i na neki način izbjegavanje donošenja odluka, te su predmeti ove vrste sporo, bolje rečeno nikako rješavani do donošenja novih entitetskih Zakona o parničnom postupku. Naime, ovim procesnim zakonima je znatno ubrzan prvostepeni parnični postupak i ograničena mogućnost odlaganja ročišta i drugih načina za odugovlačenje postupka. Stoga su prve presude iz ove oblasti donešene početkom 2004. godine, od strane Kantonalnih sudova u Federaciji i Osnovnih sudova u Republici Srpskoj. Treba napomenuti da je u prvobitnom tekstu federalnog zakona bilo regulisano da su za suđenje u prvom stepenu u predmetima naknade štete zbog klevete, ukoliko je do izražavanja došlo u medijima, nadležni Kantonalni sudovi. Budući da su predmeti u kojima sporno izražavanje nije objavljeno u medijima ekstremno rijetki, Kantonalni sudovi su po pravilu odlučivali u prvom stepenu, pa je drugostepeni sud bio Vrhovni sud Federacije BiH, zahvaljujući kojoj okolnosti sada postoji određena sudska praksa Vrhovnog suda. U Republici Srpskoj je situacija drugačija, pošto su u prvom stepenu u predmetima ove vrste sudili osnovni sudovi. Nakon izmjena federalnog Zakona o zaštiti od klevete, nadležnost u prvom stepenu je i u Federaciji prebačena na Općinske sudove, što je bilo i logično i svrsishodno. Karakteristika prvih tužbi podnesenih na osnovu novog zakona su enormno visoki tužbeni zahtjevi, koji su se kretali i oko 1 milion KM, što je vjerovatno rezultat nerealnih očekivanja i neiskustva pravnika koji su pisali ove tužbe, a naravno i nepostojanja sudske prakse u ovom pogledu. Također se specifičnost ogledala u tome što je veliki broj postupaka vođen po tužbi novinara i medija, protiv drugih novinara i medija, što nije zabilježeno u drugim zemljama. Inače, zbog nedostatka domicilne sudske prakse, neophodno je bilo direktno primjenjivati međunarodne standarde iz ove oblasti, posebno standarde sadržane u Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, a tako i u presudama Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu. Ovde valja napomenuti da u sudsku praksu (case law) u vezi tumačenja i primjene Evropske konvencije osim odluka Evropskog suda spadaju i presude nacionalnih sudova u kojima je

izravno primjenjena Konvencija. Europski sud je svojom jurisprudencijom znatno uticao na zakodavnu i sudsku praksu zemalja članica, a na njegove presude se često pozivaju sudovi zemalja koje nisu članice Vijeća Europe.

Član 10. Evropske konvencije glasi:

"(1) Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu mišljenja i slobodu primanja i prenošenja informacija i ideja, bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice.

Ovaj član ne sprečava države da zahtijevaju dozvole za rad od radio, televizijskih i filmskih kompanija.

(2) Ostvarivanje ovih sloboda, budući da uključuje obaveze i odgovornosti, može podlijegati takvim formalnostima, uvjetima, ograničenjima ili sankcijama predviđenim zakonom i koje su neophodne u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti, sprečavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja i morala, ugleda ili prava drugih, sprečavanja širenja povjerljivih informacija ili u interesu očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva".

Dakle, ukoliko pažljivo razmotrimo stav 2. člana 10. Evropske konvencije zapazimo da materija entitetskih Zakona o zaštiti od klevete tretira samo jednu usku oblast zaštićenih objekata iz ovog stava, tj. zaštitu ugleda ili prava drugih. Nažalost, upravo iz ove oblasti nije lako naći presude Evropskog suda u Strazburu koje mogu biti od interesa za primjenu u našoj praksi, budući da je praksa Evropskog suda daleko obimnija kada su drugi zaštićeni objekti bili predmet spornog izražavanja, kao što su interes nacionalne sigurnosti i spriječavanje nereda ili zločina. Za našu praksu zanimljiva je i oblast koja obuhvata zaštitu očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva, pa

ću pri kraju ove analize navesti nekoliko stavova Evropskog suda po tom pitanju.³

Polazeći od zakonske definicije klevete izdvajamo sljedeće da predstavnici medija u kome je objavljeno sporno izražavanje ističu da oni nisu prvi iznijeli takvo izražavanje, već da su ga prenijeli iz nekog drugog medija, te samim tim smatraju da nisu odgovorni za štetu nastalu istim. Naravno da je ovakvo mišljenje pogrešno i da odgovornost za pronošnje takvog izražavanja postoji, shodno gore navedenoj izričitoj zakonskoj odredbi. Ovo potvrđuje i dosadašnja sudska praksa kod nas. Takva je situacija i u drugim pravnim sistemima, a kao primjer navodimo izvod iz odluke Vrhovnog suda Hrvatske, I KŽ-670/76: "Radnja klevete ne sastoji se samo u iznošenju, tj. u saopćavanju nekog vlastitog saznanja i uvjerenja stečenog vlastitim opažanjima, već i u pronošnju tj. u saopćavanju nečeg kao tuđeg saznanja ili mišljenja." U pogledu ovog pitanja, prema opšte prihvaćenim međunarodnim standardima, smatra se da ipak novinari imaju pravo i iz drugih medija prenositi informacije kojima se povrijeđuje nečiji ugled, ali pod uslovom da su te informacije vjerno citirane, i da su prenijete uz primjerenu dozu pažnje, kao i da je eventualno i strani na koju se odnosi sporno izražavanje data mogućnost komentaranja i reagovanja.

Dalje tvrdnje koje predstavljaju klevetničko izražavanje treba da se odnose na tačno određenu osobu. Određenost osobe na koju se odnosi kleveta može biti izričita, a može biti i takva da se osoba ne mora izričito imenovati, dovoljno je da se prema okolnostima iznesenim u izjavi zna na koga se izjava odnosi. U praksi može doći do problema u pogledu identifikacije određene osobe, pogotovo kada se spominje samo njeno ime i prezime, a to ime je često u našoj zemlji. Kao primjer navodimo presudu Kantonalnog suda u Sarajevu⁴ u slučaju u kome je tužitelj D. L., a zbog članka u kome je objavljeno da je izvjesni D. L. za vrijeme rata bio učesnik nemilih događanja u Doboju. Ovom presudom je odbijen tužbeni zahtjev zbog nedostatka identifikacije tužitelja, a u obrazloženju je između ostalog navedeno i sljedeće: "Kao jedan od elemenata koji treba da se ispune da bi došlo do izražavanja koje se može smatrati klevetom, potrebno je da postoji identifikacija fizičkog ili pravnog lica trećem licu. U konkretnom slučaju, ovaj sud smatra da u spornom izražavanju nema ovog elementa. Naime, lice koje se spominje kao član rukovodstva SDS-a, a navedeno u izjavi svjedoka koja je prenešena u članku, označeno je samo kao "D. L". Uz ovo ime nije

---

³ Pristup internetu 24.02.2019.godine

⁴ Presuda Kantonalnog suda u Sarajevu broj:P-117/03 od 17.08.2004.godine.

navedeno ni jedno drugo obilježje tog lica, npr. profesija, ime oca, ili adresa stanovanja. Notorno je da su ime D.... i prezime L.... veoma česti u Bosni i Hercegovini. U ovom postupku nije bilo moguće utvrditi da je za vrijeme kada su se zbivali događaji opisani u svjedočenju, a objavljeni u članku, u Doboju postojao samo jedan D. L i to baš tužitelj. Nadalje, u članku je precizno navedeno da se radi o izjavi svjedoka čiji su inicijali navedeni i koja je u članku stavljena između navodnika. U cjelokupnom članku, koji je veoma obiman, uglavnom se govori o ratnim aktivnostima B.... P. i drugih lica, dok se ime D. L. više nigdje ne spominje. Imajući gore navedeno u vidu, ovaj sud je mišljenja da nisu ispunjeni uslovi predviđeni Zakonom o zaštiti od klevete, a da se sporno izražavanje može smatrati klevetom."

Rješavajući po žalbi na gore navedenu presudu, Vrhovni sud Federacije je u svojoj presudi,⁵ kojom je potvrdio prvostepenu presudu, naveo:

"Da se ne bi ponavljali razlozi prvostepenog suda, ovaj sud još primjećuje da suprotno žalbenim tvrdnjama ime D. i prezime L. jesu česti u našoj zemlji. U spornom članu nabrajaju se glavni rukovodioci SDS-a u Doboju sa označenom funkcijom bilo kao ženski policajac, predsjednik izvršenog odbora, profesor, ljekar, predsjednik SDS-a, dok kod imena D. L. izostaje advokat ili bivši sudija, a da se radilo upravo o tužitelju sigurno bi i to bilo označeno pa je pretpostaviti, obzirom da je tužilac ugledna ličnost kao advokat u Doboju koji nije malo mjesto sigurno bio označen funkcijom. Dakle, ovaj sud vjeruje tužiocu da on nije lice označeno u navedenom spornom članku, ali pod tim imenom i prezimenom bez bliže oznake nije jasno zbog čega se tužitelj i našao prozvanim.

U sudskoj praksi se pojavilo i pitanje osnovanosti zahtjeva za naknadu štete postavljenih u smislu Zakona o zaštiti od klevete, kada se u postupku utvrdi da se u konkretnom slučaju ne radi o kleveti, ali se ustanovi postojanje izražavanja koje predstavlja uvredu kojom je nanesena nematerijalna šteta. U nekim slučajevima su sudovi odbijali tužbeni zahtjev ako bi ustanovili postojanje samo uvrede. Međutim, po pravilima parničnog postupka, sud nije vezan pravnom kvalifikacijom tužbenog zahtjeva, pa ne postoje formalno-pravne prepreke da se u takvim slučajevima dosudi naknada štete i za počinjenu uvredu, u smislu relevantnih odredbi Zakona o obligacionim odnosima. Ovakvo mišljenje je iznio i Ustavni sud BiH u predmetu

broj AP 1064/05:

---

⁵ Vrhovni sud Federacije presudi broj GŽ-130/04.

"Međutim, iako Zakonom o zaštiti od klevete nije predviđena mogućnost sudske odgovornosti za uvredu, jer se njime podržava «pravo na izražavanja (...) koja mogu uvrijediti, šokirati ili uznemiriti» (...), to ne znači i da se podržava neprofesionalno i zlonamjerno postupanje. Mogućnost sudske odgovornosti za uvredu i dalje postoji. Naime, ZOO predviđa da za pretrpljene duševne bolove zbog povrede ugleda i časti sud može, ako smatra da okolnosti slučaja to opravdavaju, dosuditi pravičnu naknadu materijalne štete...

Imajući u vidu navedeno, osporenim presudama, prema principu proporcionalnosti, uspostavljena je ravnoteža između slobode medija i prava na zaštitu časti i ugleda tužiteljice. Također, s obzirom na sve okolnosti slučaja, sudovi su donošenjem osporenih presuda ocijenili da postoji «hitna društvena potreba» koja je tražila konkretno ograničenje u ostvarivanju slobode izražavanja. Ustavni sud ne smatra da se može zaključiti kako su redovni sudovi izašli izvan dopuštenog stepena slobodne procjene. Na osnovu svega navedenog, Ustavni sud zaključuje da nema kršenja prava na slobodu izražavanja iz člana II/3.h) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 10. Evropske konvencije."⁶

Kako je vidljivo iz člana 1. Zakona o zaštiti od klevete, zakon ne specificira vrstu štete koja može nastati nanošenjem povrede ugleda pravnog lica, iz čega proističe sljedeća dilema - da li pravnom licu može nastati nematerijalna šteta iznošenjem ili pronošanjem izražavanja neistinitih činjenica? Članom 15. Zakona regulisano je da se u odnosu na pitanja koja nisu uređena ovim zakonom, primjenjuju odgovarajuće odredbe zakona kojim su uređeni obligacioni odnosi, Zakona o parničnom postupku ("Službene novine Federacije BiH", broj 42/98 i 3/99) i zakona kojim je uređen izvršni postupak u Federaciji Bosne i Hercegovine. To znači da se u konkretnoj situaciji supsidijarno ima primjeniti Zakon o obligacionim odnosima, koji regulira naknadu štete. U smislu člana 200. stav 1. ZOO, za pretrpljene duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti, naruženosti, povrede ugleda, časti, slobode ili prava i smrti bliskog lica kao i za strah, sud će ako nadje da okolnosti slučaja, a naročito jačina bolova i straha i njihovo trajanje to opravdava, dosuditi pravičnu novčanu naknadu, nezavisno od naknade materijalne štete, kao i u njenom odsustvu. Prema tome, da bi nastupila nematerijalna šteta zbog povrede ugleda, podrazumijeva se i postojanje duševnih bolova, kao uslov koji se prethodno mora ispuniti. Notorno je da pravna lica ne mogu osjećati duševne bolove, pa tako ni

---

⁶ Pristup internetu 25.02.2019.godine.

duševne bolove nastale usljed povrede ugleda. Stoga je u nekim presudama izraženo mišljenje da u slučaju povrede ugleda pravnog lica može nastati samo materijalna, a ne i nematerijalna šteta. Međutim, stav Vrhovnog suda Federacije, izražen u presudi broj GŽ-22/05 od 15.03.2005. godine je sljedeći:

"Dakle, ovaj sud primjećuje da je izostajanjem žalbe prvotuzitelja bilo moguće održati odluku u pogledu dosuđene naknade, iako je prvostepeni sud dao pogrešne razloge kada je odbio prvotuzitelja sa postavljenim tužbenim zahtjevom. Ovo iz razloga što je član 6. citiranog Zakona o zaštiti od klevete FBiH u tački 1. sasvim jasan kada kaže da svako lice koje prouzrokuje štetu ugledu fizičkog ili pravnog lica iznošenjem ili pronošenjem izražavanja neistinite činjenice, identificirajući to pravno odnosno fizičko lice trećem licu, odgovorno je za klevetu. Nije sporno da je prvotuzitelj pravno lice. To dalje znači da i pravno lice može imati povrijeđen ugled. Svakako da se ne radi o duševnim patnjama, ali se radi o naknadi štete zbog klevete. Ista se dosuđuje kako fizičkom tako i pravnom licu, jer je osnov naknada štete, odnosno šteta nastaje kao posljedica klevete.

Nasuprot ovom mišljenju, neke kolege smatraju da se povrijeđen ugled pravnog lica ipak na kraju može odraziti samo na materijalnu štetu, koje će to pravno lice pretrpiti zbog gubitka povjerenja građana u njegove proizvode, usluge i sl.⁷

2. KRIVIČNI POSTUPCI U VEZI KLEVETE I ZLOUPOTREBE LIČNIH PODATAKA

2.1. Krivični postupci u vezi klevete

Do 1999. godine i u Bosni i Hercegovini su, kao i u većini susjednih zemalja, primjenjivane odredbe krivičnih zakona o kleveti i vođeni su krivični postupci protiv novinara, urednika i osnivača/izdavača medija. Na intervenciju međunarodne zajednice, predstavljene kroz Ured Visokog predstavnika (OHR), te su godine obustavljeni svi krivični postupci za klevetu i uvredu i ukinute odredbe krivičnih zakona koji su to propisivali³⁵.

---

⁷ Vesna Alaburić, (2007), "Sloboda izražavanja u praksi Europskog suda za ljudska prava", Zagreb, str.97. 8 pristup internet 26.02.2019.godine 9 pristup internet 26.02.2019. godine

Ta je intervencija uslijedila, jer se se iz godine u godinu povećavao broj krivičnih sudskih postupaka protiv novinara. Uz to, novinari i urednici su bili suočeni sa zatvorskim i novčanim kaznama, jer su krivični zakoni to omogućavali, iako u sudskoj praksi nije zabilježen nijedan slučaj zatvorske kazne. Odlukom Visokog predstavnika u BiH¹, koja je objavljena 30. jula 1999. godine, suspendirane su dakle sve odredbe u zakonima koji su se odnosili na klevetu i uvredu i naređeno da oba entiteta usvoje „neophodne zakone kako bi u građanskoj parnici uspostavili pravne lijekove za klevetu, uvredu i verbalnu klevetu“ u skladu s Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Osnovni motiv za donošenje novih zakona bila je potreba da se kleveta potpuno dekriminalizira i da se na taj način omogući veća sloboda medija i osigura doprinos demokratizaciji društva.³⁶ Novi su zakoni zasnovani na najvišim demokratskim standardima utemeljenim na članu 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i na sudskoj praksi Evropskog suda za ljudska prava i drugih sudova.

Krivično djelo klevete u regionu je bilo definisano gotovo na isti način. Krivično djelo je izvršavao onaj ko za drugoga iznese ili pronosi nešto neistinito što može škoditi njegovoj časti ili ugledu, kvalifikovani oblici djela su bili ko za drugoga iznese ili pronese nešto neistinito što može škoditi njegovoj časti ili ugledu putem novina, radija, televizije, pred više osoba, na javnom skupu ili na drugi način zbog čega je kleveta postala pristupačnom većem broju osoba.

Za ovo krivično djelo su bile propisane novčane kazne ili kazne zatvora.

Dalje bilo je propisno ako osoba protiv koje se vodi krivični postupak zbog klevete dokaže istinitost svoje tvrdnje ili opravdani razlog zbog kojeg je povjerovala u istinitost sadržaja kojeg je iznijela ili pronijela, da se neće kazniti za klevetu.

Trenutno u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine nije predviđeno postojanje krivičnog djela klevete, ali se javljaju stručna razmišljanja i javne izjave da bi ove radnje trebalo ponovo predvidjeti kao krivično djelo.

Takođe je vidljivo da društvene mreže, posebno facebook, postaju najčešće mjesto gdje se preduzimaju klevetničke radnje, a postupak

identifikacije nosilaca ovih radnji samo u parničnim postupcima je povezan sa nizom procesno pravnih, ali i materijalnih i tehničkih poteškoća.

Znači klevete nema u krivičnom zakonu, ali ima u Zakonu o zaštiti od klevete. Tamo piše da je izražavanje mišljenja dozvoljeno, sve dok ne šteti tuđem ugledu. U suprotnom, oštećeno lice ima pravo na privatnu tužbu. Podnošenje tužbe nije dozvoljeno javnim organima, i tako nešto može da se uradi samo u ličnom svojstvu.

2.2. Krivični postupci u vezi zloupotrebe ličnih podataka

U Krivičnom zakoniku Republike Srpske je propisano krivično djelo pod nazivom Neovlašteno korištenje ličnih podataka. Radnja ovog krivičnog djela je određena alternativno, a djelo čini onaj ko suprotno uslovima određenim u zakonu bez saglasnosti građana pribavlja, obrađuje, saopšti drugom ili koristi njihove lične podatke, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.

Kažnjivo je i ko neovlašteno uđe u tuđu zaštićenu kompjutersku bazu podataka sa namjerom da njihovim korištenjem za sebe ili drugoga pribavi korist ili da drugome nanese štetu. Kvalifikovani oblik djela iz st. 1. i 2. ovog člana čini službeno lice zloupotrebom položaja ili ovlaštenja i kazniće se kaznom zatvora od šest mjeseci do tri godine. Takođe ističemo da je pokušaj ovog krivičnog djela kažnjiv.

Uslovi korištenja ličnih podataka su određeni Zakonom o zaštiti ličnih podataka BiH⁸ i radnja izvršenja djela je vezana za pribavljanje, obrađivanje i saopštavanje drugom ili korištenje ličnih podataka suprotno ovom zakonu, a bez saglasnosti građana.

Cilj Zakona o zaštiti ličnih podataka je da se na teritoriji Bosne i Hercegovine svim licima, bez obzira na njihovo državljanstvo ili prebivalište, obezbijedi zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda, a naročito pravo na privatnost i zaštitu podataka u pogledu obrade ličnih podataka koji se na njih odnose.

Zakon se primjenjuje na lične podatke koje obrađuju svi javni organi, fizička i pravna lica, osim ako drugi zakon ne nalaže drugačije. Ovaj zakon neće se primjenjivati na lične podatke koje obrađuju fizička lica isključivo u svrhu ličnih aktivnosti ili aktivnosti domaćinstva.

Pojedini izrazi upotrijebljeni u Zakonu o zaštiti ličnih podataka imaju sljedeća značenja:

---

⁸ Zakon o zaštiti ličnih podataka (Službeni glasnik BiH broj: 49/2006, 76/2011 i 89/2011 i druge izmjene)

- **lični podaci** podrazumijevaju bilo koju informaciju koja se odnosi na fizičko lice koje je identifikovano ili može da se utvrdi identitet lica;
- **nosilac podataka** je fizičko lice čiji identitet može da se ustanovi ili identifikuje, neposredno ili posredno, naročito na osnovu jedinstvenog matičnog broja te jednog ili više faktora karakterističnih za fizički, fiziološki, mentalni, ekonomski, kulturni ili socijalni identitet tog lica;
- **posebne kategorije** podataka podrazumijevaju sve lične podatke koji otkrivaju:
  - a) rasno porijeklo, nacionalno ili etničko porijeklo, političko mišljenje ili stranačku pripadnost, ili članstvo u sindikatima, religiozno, filozofsko ili drugo uvjerenje, zdravstveno stanje, genetski kod i seksualni život;
  - b) krivične presude;
  - c) biometrijske podatke;
- **zbirka ličnih podataka** je bilo koji sistemski skup ličnih podataka koji su dostupni shodno posebnim kriterijumima, bilo da su centralizovani, decentralizovani ili razvrstani na funkcionalnom i geografskom osnovu ili postavljeni u skladu sa posebnim kriterijumima koji se odnose na lice i koji omogućavaju nesmetan pristup ličnim podacima u dosijeu;
- **obrada ličnih podataka** je bilo koja radnja ili skup radnji koje se vrše nad podacima, bilo da je automatska ili ne, a posebno prikupljanje, unošenje, organizovanje, pohranjivanje, prerađivanje ili izmjena, uzimanje, konsultovanje, korišćenje, otkrivanje prenosom, širenje ili na drugi način omogućavanje pristupa podacima, svrstavanje ili kombinovanje, blokiranje, brisanje ili uništavanje;
- **anonimni podaci** su podaci koji u svojoj originalnoj formi ili nakon njihove obrade ne mogu da se dovedu u vezu sa nosiocem podataka u smislu njegove identifikacije;
- **kontrolor** je svaki javni organ, fizičko ili pravno lice, agencija ili drugi organ koji samostalno ili zajedno sa drugim vodi, obrađuje i utvrđuje svrhu i način obrade ličnih podataka na osnovu zakona ili propisa;
- **obrađivač** je fizičko ili pravno lice, javni organ, agencija ili drugi organ koji obrađuje lične podatke u ime kontrolora;
- **treća strana** je bilo koje fizičko ili pravno lice, javni organ, agencija ili bilo koje drugo tijelo, osim nosioca podataka, kontrolora, obrađivača i lica koja su pod direktnom nadležnošću kontrolora ili obrađivača, ovlašćeni da obrađuju podatke;

- **saglasnost nosioca podataka** podrazumijeva svaku konkretnu i svjesnu naznaku želje nosioca podataka datu slobodnom voljom kojom nosilac podataka daje svoj pristanak da se njegovi lični podaci obrađuju;

- **primalac** znači fizičko ili pravno lice, javni organ, agenciju ili drugi organ kojem se otkrivaju podaci, bez obzira da li su treća strana ili ne; organi koji mogu primiti podatke u okviru posebnog zahtjeva ne smatraju se kao primaoci.

Poseban problem u sudskoj i tužilačkoj praksi predstavlja i činjenica da protiv pravna ponašanja u vezi korištenja ličnih podataka mogu predstavljati i prekršaj i krivično djelo pa je veoma teško otkloniti dilemu kada se radi o krivičnom djelu, a kada o prekršaju.⁹

3. PARNIČNI POSTUPCI U VEZI KLEVETE

3.1. Opšta razmatranja o parničnim postupcima

Parnični postupci se pokreću podnošenjem tužbe stvarno i mjesno nadležnom sudu. Pokretanje i vođenje parničnih postupaka je regulisano Zakonom o parničnom postupku kojih u BiH ima više. Ovi zakoni predstavljaju glavne izvore Građanskog procesnog prava.

Građansko procesno pravo čini skup pravnih normi koje regulišu građanske sudske postupke. Građansko procesno pravo je, kao i sva druga procesna prava, deo javnog prava, jer ono ne reguliše privatnopravne odnose između ravnopravnih pravnih subjekata, već odnose između suda i stranaka, kao i odnose između samih stranaka u postupku. Dakle, građansko procesno pravo reguliše odnos između pojedinca i države u postupku za ostvarenje i izvršenje privatnopravnih subjektivnih prava, pa je zadatak ove pravne discipline da uredi i razgraniči uticaj stranaka i suda na tok građanskog sudskog postupka.

3.2. Pokretanje i vođenje parničnog postupka zbog klevete

---

⁹ Zakon o zaštiti ličnih podataka(Službeni glasnik BiH broj: 49/2006, 76/2011 i 89/2011 i druge izmjene

Parnični postupak zbog povrede, osporavanja ili ugrožavanja prava na ljudsko dostojanstvo, čast i ugled se pokreće kao i svi drugi parnični postupci podnošenjem tužbe nadležnom sudu.

Bez obzira na ponašanje pravnog subjekta koji povređuje tuđe subjektivno pravo, imalac subjektivnog prava koji hoće da to pravo ostvari, mora tražiti njegovu zaštitu. Priznajući svojim objektivnim pravom jedno subjektivno pravo, država obećava njegovom imaocu da će mu po njegovom zahtevu, svojom prinudnom silom pružiti zaštitu tog prava. Svaki pravni subjekt koji se u svom subjektivnom pravu smatra povređenim ili ugroženim, ima pravo na zaštitu u tom smislu što je nadležni državni organ (sud) dužan uzeti njegov zahtev u postupak i pružiti mu zaštitu, ako nađe da mu subjektivno pravo pripada i da je povređeno ili ugroženo.¹⁰

S obzirom na tip i sadržaj pravne zaštite tužbe vezane kao i u drugim oblastima mogu biti:

- kondemnatorne ili obavezujuće
- deklaratorne ili utvrđujuće
- konstitutivne ili preobražajne

3.3. Tužba zbog klevete na „facebook“ stranici

Zakon o obligacionim odnosima, koji utvrđuje pojam obligacionih odnosa, ali i pojam i vrstu obligacija.¹¹ Zakonom o obligacionim odnosima u članu 1. je propisano da se ovim zakonom uređuju obligacioni odnosi koji nastaju iz ugovora, prouzrokovanja štete, sticanja bez osnova, posloводства bez naloga, jednostrane izjave volje i drugih zakonom utvrđenih činjenica.

Znači kod povrede ugleda materijalni propis, ali kod klevete sem Zakona o zaštiti od klevete će biti i Zakon o obligacionim odnosima.

---

¹⁰ Vesna Dabetić-Trogrlić (2013), Građansko procesno pravo, Univerzitet Sinergija Bijeljina str. 142 -149.

¹¹ Zakon o obligacionim odnosima Prilagođen za Republiku Srpsku (Prečišćeni tekst - "Službeni list SFRJ", br. 29/78, 39/85, 45/89 i 57/89) ("Službeni glasnik RS", br. 17/93, 3/96, 39/03, 74/04)

Kao su društvene mreže, a time i "Facebook" mjesto učestalog iznošenja lažnih podataka to se putem tužbe i zbog klevete na "Facebook" stranici može tražiti sudska zaštita.

U nastavku se daje primjer tužbe zbog klevete na "Facebook" stranici:

OSNOVNOM SUDU U SREBRENICI

TUŽILAC: D. D. iz Bijeljine, Ul. Branka Ćopića broj 6, koga zastupa
punomoćnik E. V., advokat iz Bijeljine

TUŽENI: R.R., sin Miloša, iz Bijeljine, Ul. Jovana Dučića broj 11.,

T U Ž B A

Radi: - naknade štete

VSP: - 5.200,00 KM

I – Dana 26.08.2016. godine tuženi je na zidu svog "Facebook" profila objavio status koji glasi: *"Moraćemo kriminalnu bandu okupljenu oko T.T.razbiti do kraja. Pogledajte samo kako su napravili spisak djece, koja treba da dobiju pripravnički na godinu dana, u Upravu ...i po kakvim preporukama. PREPORUKE se nalaze u poslednjoj koloni na spiskovima. A navodno je raspisan konkurs i oni dolaze po pozivu na intervju."* Ispod navedenog teksta tuženi je dodao sedam fotografija koje prema njegovim navodima prikazuju spisak kandidata za pripravnika za 2016. godinu.

Dokaz: - štampani prikaz izgleda "Facebook" stranice tuženog od 26.08.2016. god.

- dokument pod naslovom „Kandidati za pripravnika 2016. godina”

II – Dana 27.08.2016. godine tuženi je na zidu svog “Facebook” profila objavio je status koji glasi: *“Hvala "KRATKOM D.D.", koji mi je dostavio podatke, koje je on pisao, gdje su PREPORUKE, za kandidate pripravnike. Takođe, želim da se zahvalim KRATKOM D., na TUŽBI koju je podnio protiv mene i pokazao da je dio grupe okupljene oko T.T. Život te je stvorio da budeš KRATKI, a i nadam se da te on na kraju tvoga poltronskog rada, uvijek dobro OTRESE”*. Ispod navedenog teksta tuženi je dodao pet fotografija koje predstavljaju dopis Osnovnog suda u ... uz dostavu tužbe na obavezni odgovor i tužbu koju je tužilac podnio protiv tuženog dana 12.08.2016. godine.

Dokaz: - štampani prikaz izgleda “Facebook” stranice tuženog od 27.08.2016. god.

- tužba D.D. protiv E.E od 12.08.2016. godine,

sa potvrdom o prijemu Osnovnog suda u broj: 91 0 P 078955 16 P od

14.08.2016. godine

III - Tuženi se u statusu objavljenom dana 27.08.2016. godine pozvao na status objavljen 26.08.2016. godine, te javno iznio neistinite navode da mu je tužilac *„...dostavio podatke, koje je on pisao, gdje su PREPORUKE, za kandidate pripravnike...”*, čime je tuženi očigledno naveo da je tužilac sastavio spisak kojim se navodno daje prioritet određenim kandidatima, kao i da je tužilac tuženom dostavio taj spisak. Budući da tužilac nije sačinio navedeni spisak, niti je isti dostavio tuženom, citirani navodi tuženog su neistiniti. Takođe, tuženi u svom statusu od 27.08.2016. godine vrijeđa tužioca nazivajući ga pogrdnim nazivima, čime je tužiocu nanijeta uvreda, a što će biti predmet posebnog postupka.

IV – Tužilac je, shodno odredbama člana 8. Zakona o zaštiti od klevete, dana 01.09.2016. godine tuženom uputio opomenu pred tužbu kojom je zatražio od tuženog da najkasnije do 05.09.2016. godine ukloni navedeni i postavi novi status u kom će navesti da nije tačno da mu je D. D “...*dostavio podatke, koje je on pisao, gdje su PREPORUKE, za kandidate pripravnike...*” i da se izvini tužiocu zbog tih navoda, kao i da tužiocu nadoknadi štetu prouzrokovanu klevetom. Tuženi nije postupio po navedenoj opomeni pred tužbu, niti je preduzeo bilo koju drugu radnju da bi se umanjila prouzrokovana šteta (tuženi nije objavio ispravku izjave, niti je opozvao izjavu, niti je tužiocu uputio izvinjenje i sl.).

Dokaz: - opomena pred tužbu od 01.09.2016. godine, sa potvrdom o prijemu pošiljke

V – Neistinito izražavanje tuženog prema kome mu je tužilac „...*dostavio podatke, koje je on pisao, gdje su PREPORUKE, za kandidate pripravnike...*“ imalo je za svrhu izložiti tužioca ruglu i osudi poslodavca i šire javnosti, te ga profesionalno diskreditovati, zbog čega je tužilac bio izložen brojnim neprijatnostima, kako na svom radnom mjestu, tako i u svakodnevnom životu, pa ista predstavlja očiglednu klevetu iznesenu s namjerom nanošenja štete ugledu tužioca. Tužilac je zbog posljedica iznošenja neistinitih činjenica pretrpio duševne bolove jakog intenziteta, usljed čega je narušeno i njegovo zdravstveno stanje.

Dokaz: - izvještaj o specijalističkom pregledu Doma zdravlja Beograd broj 1293/2016 od

05.09.2016. godine

- izvještaj o specijalističkom pregledu Doma zdravlja Beograd

broj: 1451/2016 od 10.10.2016. godine

- vještačenje po vještaku medicinske struke

- saslušanje tužioca kao parnične stranke

- saslušanje svjedoka čiji lični podaci će biti dostavljeni sudu naknadno.

Kako tuženi nije postupio po zahtjevu tužioca za ispravku neistinite izjave, tužilac je prinuđen da zaštitu svojih prava ostvaruje pred sudom u parničnom postupku. Pravni osnov tužbenog zahtjeva čine odredbe člana 5, 8. i 11. Zakona o zaštiti od klevete, te odredbe člana 199, 200. i 277. Zakona o obligacionim odnosima, a mjesnu nadležnost tog suda tužilac zasniva na odredbama člana 28. i 29. Zakona o parničnom postupku.

Na osnovu svega izloženog, tužilac preko svog punomoćnika podnosi ovu tužbu i predlaže da sud zbog propuštanja (član 182. ZPP-a) ili na osnovu održanog pripremnog ročišta i glavne rasprave donese:

P R E S U D U

OBAVEZUJE SE tuženi R.R. da tužiocu D.D., na ime naknade nematerijalne štete zbog povrede ugleda tužioca nastale iznošenjem neistinitih navoda o tužiocu u izjavi tuženog objavljenoj putem društvene mreže „Facebook“ dana 27.08.2016. godine, isplati novčani iznos od 5.200,00 KM sa zakonskom zateznom kamatom počevši od dana presuđenja, pa do konačne isplate, kao i da mu nadoknadi parnične troškove sa zakonskom zateznom kamatom počevši od dana presuđenja pa do konačne isplate, sve u roku od 30 dana od dana donošenja presude, pod prijetnjom prinudnog izvršenja.

OBAVEZUJE SE tuženi R.R. da o svom trošku objavi ovu presudu putem javnog glasila koje svoj program emituje, odnosno čija izdanja se distribuiraju na teritoriji cijele Republike Srpske, u roku od 30 dana od dana donošenja presude, pod prijetnjom prinudnog izvršenja.

Prilog: - kao u tekstu

- punomoć za zastupanje

- Troškovnik: - sastav opomene pred tužbu – 160,00 KM
- sastav tužbe – 320,00 KM
  - paušal od 25% – 80,00 KM
(pribavljanje, umnožavanje i dostava brojnih materijalnih dokaza)
  - sudska taksa na tužbu i presudu – po odluci suda

Bijeljina, 19.09.2016. godine

ZA TUŽIOCA:

Vidljivo je da je u gore prikazanoj tužbi kao mjesto iznošenja podataka koji kako to navodi tužba predstavljaju klevetu i uvredu jeste društvene mreže „Facebook“. U konkretnom slučaju postavilo se pitanje dokazivanja uzročno –posljedične veze između tuženog , odnosno njegovih radnji i objave odnosno dokazivanja da je ova stranica vlasništvo tuženog i da je upravo on objavio sporne podatke. Ova činjenica se dokazuje putem vještaka informatičke struke i međunarodnom pravnom pomoći, odnosno traženjem podataka od “Facebook” operatera u SAD. Posljedice u vidu duševne boli se dokazuje ljekarskim nalazima i putem vještačenja što je vidljivo u samoj tužbi.

4. ZAKLJUČAK

Iznošenje kleveta i uvreda u Bosni i Hercegovini, a time i Republici Srpskoj je razvojem društva prošlo kroz određene transformacije u smislu regulisanja ovih pitanja i pružanja pravne zaštite. Pravna zaštita je bila krivično pravna, a potom građansko pravna.

U zemljama u okruženju je i dalje ostala krivičnopravna i građansko pravna zaštita dok je u BiH isključena krivično pravna zaštita donošenjem Zakona o zaštiti od klevete.

Pojavom sve učestalijeg iznošenja klevete posebno na društvenim mrežama i ozbiljnosti posljedica ovakvih postupanja javljaju se zagovornici ponovnog krivičnog postupka regulisanja ovog pitanja.

Potreba krivičnog postupanja u vezi klevete se javlja i zbog činjenice da je u parničnom postupku veoma teško identifikovati lica koja su na društvenim mrežama iznosili određene vrste kleveta i uvreda pa bi angažovanje policijskih, specijalizovanih struktura za kompjuterski kriminalitet moglo doprinjeti prevazilaženju ovog problema.

Vezano za klevetu u drugim sredstvima informisanja već su sudovi izgradili određeni nivo sudske prakse, a u pojedinim slučajevima su i Ustavni sudovi zauzimali stavove.

U pogledu krivičnih postupaka koji se tiču zaštite ličnih podataka smatramo da tužilaštva nisu adekvatno od reagovala na ova društveno opasna ponašanja i rijetke su ili ih uopšte nema optužnice za ova krivična djela.

Jasno je da je uslov postojanja ovog djela preduzimanje radnje ili radnji (obrad, prikupljanje, objava itd) suprotno uslovima utvrđenim zakonom. Ključni zakon koji utvrđuje uslove je Zakon o zaštiti ličnih podataka u BiH koji opet pojedine radnje kvalifikuje kao prekršaje, a iste su kvalifikovane i kao krivična djela što stvara poteškoće.

Postupak pokretanja i vođenja parnice vezane za povredu prava iz Zakona o zaštiti od klevete i Zakona o zaštiti ličnih podataka ili u vezi sa njim je identičan kao i kod drugih parnica, pokreće se i vodi u skladu sa Zakonom o parničnom postupku.

Nadležnost sudova i kod parničnih postupaka koji su predmet ovog rada je određena Zakonom o sudovima.

Stranke u parničnim postupcima i ovde su tužilac i tuženi, a ovo svojstvo najčešće imaju javne ličnosti koje su predmet klevete ili službenici koji postupaju u pojedinim predmetima , a u ulozi tuženih su takođe pojedine javne ličnosti, ali i mediji.

LITERATURA

1. Autorski tim, Komentari zakona o krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini, Vijeće Evrope/Evropska komisija, Sarajevo, 2005.

2. Bogdanović R., Leksikon građanskog prava, Homos , Beograd, 1996, str.
3. Radomir Lukić i Budimir P. Košutić, (2008), Uvod u pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu,.
4. Vladimir Vodinelić, (2007), Uvod u građansko pravo, Izdavačko preduzeće „Nomos“, Beograd,
5. Vladimir Pezo, (2002), Pravni leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb,
6. Nedeljko Stanković, (2016), Krivično pravo opšti dio, Evropski univerzitet, Brčko,
7. Nataša Škrbić, (2017), Publikaciju pod nazivom „Postupak za zaštitu od klevete“ , Advokatskoj firmi “Sajić” Banjaluke, str 10.
8. Zakon o obligacionim odnosima (objavljen u Službenom listu SFRJ broj: 29/78, 39/85, 57/89 i 31/93 i Službeni glasnik RS”, br. 17/93, 3/96, 39/03, 74/04)
9. Zakon o parničnom postupku (Službeni glasnik RS, br.58/03, 85/03, 74/05, 63/07, 49/09 i 61/13)
10. Zakon o zaštiti od klevet (Službene novine Federacije BiH, broj 19/03)
11. Zakon o zaštiti ličnih podataka (Službeni glasnik BiH broj: 49/2006, 76/2011 i 89/2011)
12. Vesna Alaburić, (2007), "Sloboda izražavanja u praksi Evropskog suda za ljudska prava", Zagreb
13. pristup internet 26.02.2019.godine
14. pristup internet 26.02.2019. godine

COURT PROCEEDINGS REGARDING THE PUBLICATION OF PERSONAL AND FALSE DATA ON SOCIAL NETWORKS IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract

Developments society and state answering the need for constant build number and scope of individual rights, and thus the need for the state to protect the hurting, disputed or violated. The country is passing through their law changes are required and devised ways to protect public order and the punishment of certain conduct which is in some cases characterized as crimes. Recently, a very topical issue of protection of personal data and the issue of prevention of misuse of personal data and their abuse on social networks.

Something many years the current issue of protection against defamation and protection against removal, publication and transmission of false data. Less has been studying and prosecuting cases of misrepresentation of data on social networks.

Protection against the misuse of personal data and the publication of false information in Bosnia and Herzegovina, the Republic of Serbian thus achieved through court proceedings and to criminal and civil proceedings.

In Bosnia and Herzegovina, social networks and the Internet as well as in other countries have become the "place" of mass communication and thus "place" or more precisely the means by which to undertake acts of commission of certain criminal offenses and also those in which the object of

protection personal data and means or a way for the publication of false information about individual persons or for performance of defamation.

Constitution of BiH and the Republic of Serbian Constitution and the European Convention for the Protection of Human Rights and fundamental freedoms are guaranteed rights of expression, but this right is not unlimited character. The right of expression but the expression on social networks primarily "Facebook" is limited to protect other rights, especially the rights of individuals. This limitation applies to the protection of human dignity, honor and reputation, privacy, personal data and other rights.

Keywords: defamation, litigation, court proceedings, criminal offense, court, prosecution, personal data, lawsuit, indictment, verdict, social networks

KORPORACIJE I BEZBEDNOST

Apstrakt

Može se reći da u oblasti ekonomije, u kontekstu diferencirane nestabilnosti, vezano za korporativno poslovanje, sa prisutnom i očiglednom konkurencijom na tržištu, evidentne su i nove bezbednosne pretnje koje su korelativne sa ekonomskom nestabilnošću, a postale su ozbiljna smetnja poslovanju. Bezbednosne pretnje takve vrste (terorizam, organizovani kriminal, proizvodnja i promet opojnih droga, trgovina sirovinama za oružje za masovno uništenje, nuklearna oružja nove generacije, trgovina belim robljem, nevođenje računa o životnoj sredine i dr.) implikovale su potrebu za sposobnim menadžerima bezbednosti zaposlenim, ne samo u državnim institucijama, u korporacijama, sa zadatkom da, preventivnim merama, kao i raspoloživim zakonskim propisima, odgovore pomenutim globalnim izazovima i da obezbede adekvatne uslove za prisustvo i rad datoj korporaciji.

Egzemplarnu bezbednosnu pretnju na terenu, u poslednje vreme, posebno nosi sa sobom svaki vid terorističkih aktivnosti (ugrožava postojeće korporativne kapacitete na nekoj destinaciji, ometa finansijska ulaganja, generiše nesigurnost i sl.). Terorizam, uz organizovani kriminal, slovi kao primarna opasnost današnjice iako mu koreni sežu daleko u prošlost. Terorizam nesumnjivo jeste globalni izazov, imajući u vidu da je „dostupan svakome“, tj. predstavlja bezbednosni rizik na svim delovima planete zemlje. Organizovani kriminal, u koji su možu svrstati razni vidovi nedozvoljenog prometa i proizvodnje opasnih materija, ekološki kriminal, i sl., je druga udarna opasnost za normalan život i napredak čovečanstva.

---

¹ Dr sc. Jovo Vučković, pajodrekalovic@yahoo.com

Ključne reči: Korporacija, bezbednost, menadžment, menadžer bezbednosti

1. UVOD

Bavljenje bezbednošću i interes za taj pojam, i uopšte, kao za deo društveno-političkog života jedne zajednice (od prvobitne zajednice do savremene države) kao institucije, može se reći da egzistira koliko i postojanje same države. Odavno, jedan od najvažnijih parametara državnosti, je upravo bezbednost. U svetu, kao i u savremenoj nauci, bezbednost je odavno zaživela, kao naučna disciplina i to u okviru društvenih nauka. Samim tim, činjenično, postoji veliki broj administrativnih definicija bezbednosti. Dakle, nabrojati ih sve bilo bi i nemoguće i deplasirano, ali, sa aspekta predmeta ove monografije, potrebno je ukazati na osnovne i bitne bezbednosne postulate koji “imaju pravo” biti sadržani u ozbiljnoj i naučnoj definiciji.

“Bezbednost je stanje koje ljudskoj populaciji garantuje kontinuitet slobodnog funkcionisanja iz kojeg se razvijaju procesi izgradnje stvarnog osećaja slobode, pravde i zdrave životne sredine gde se slobodno živi, radi i razvijaju sopstvene intelektualne sposobnosti.”²

Bezbednost, korporacija³⁷, menadžment³, kao nerazdvojni i kompatibilni delovi savremenog poslovanja na svetskom tržištu, u korporacijama, predstavljaju značajan izazov u mnogim ekonomijama širom planete. Korporativna orijentacija uključivanja u međunarodne tokove poslovanja predstavlja kapitalnu instancu u međunarodnoj participaciji neke kompanije na globalnom planu. Takvo svestrano učešće, u međunarodnom poslovanju, generiše multidimenzionalnu mrežu političkih, ekonomskih, socijalnih, psiholoških i drugih veza većeg broja kompanija iz više zemalja.

Prof. Smilja Avramov, uvažavajući realnost i rasprostranjenost uticaja i moći korporacija, kao i top menadžera angažovanih na strateškim

---

² Gaćinović, R., (2012), Bezbednosna funkcija države, Draslar partner, Beograd, str. 14.

³⁷ Korporacija (n.lat. *corporation*) više lica udruženih u istom cilju kojima je država priznala prava pravnog lica, esnaf, društvo, udruženje.- Vujaklija, M., isto, str. 456.

³ *Manage* (menidž) eng. rukovati, služiti se, voditi, upotrebljavati, udesiti, poći za rukom, uspeti.

REČNIK-inglesko-srpskohrvatski, Prosveta, Beograd, 1971., str. 166.

pozicijama u datim korporacijama i njihove moći u pravcu kanalisanja “visoke politike i biznisa”, pa i uticaja na kapitalna ulaganja i donošenje strateških odluka, upućuje na važnost korporacija u aktuelnom trenutku. Ona, u knjizi “Alternativni model svetske zajednice”, prezentuje mogućnosti raznih političkih manipulacija, pa i zloupotreba moći u okviru korporativnog poslovanja.

“Njihova ekonomska moć je ogromna, budžet mega kompanija veći je od budžeta mnogih država; ne može se osporiti ni njihov politički uticaj na svetska zbivanja. U literaturi se naizmenično koriste termini: multinacionalne, transnacionalne, globalne korporacije.”⁴

Akademik Dobrica Ćosić, takođe, lucidno ukazuje na aktuelene svetske tokove, preplitanje i alterniranje ekonomskog i nacionalnog, koji će, u 21. veku, biti naša savremena svakodnevnica.

„Nijedan problem više ne može da se reši suverenom voljom. Svet se integriše savremenom civilizacijom; međuzavisnost postaje tolika da njeno neuvažavanje vodi u nacionalnu propast.“⁵

Trenutno, u velikim korporativnim sistemima bezbednost ima nezamenjivu ulogu. Naime, svaka korporacija ima svoje ciljeve i vizije na osnovu kojih se kreiraju poslovna politika i strategija⁶ neke organizacije. Bezbednosni menadžment je mandatiran za svakodnevne aktivnosti sa intencijom da se sačuvaju temeljne vrednosti date organizacije, posebno, ako participira u raspodeli vlasti ili kapitala. Menadžment zadužen za bezbednosnu problematiku, kao disciplina nauke bezbednosti, ali i nauke o menadžmentu svoje teorijske niti apsorbuje iz jednih i iz drugih nauka. Zaživljavanje novih tehnologija determinisalo je povećanje proizvodnje i profitiranje na tržištu, ali je imalo za posledicu i nove izazove, odnosno bezbednosne rizike.

2. BEZBEDNOST I VEZA SA MENADŽMENTOM

---

⁴ Avramov, S., (2009), *Alternativni model svetske zajednice*, Akademija za diplomatiju i bezbednost, Beograd, str. 53.

⁵ Ćosić, D., (2015), *U tuđem veku II*, Laguna, Beograd, str. 166.

⁶ Strategija je koncepcija o najboljem načinu za postizanje određenih ciljeva. Strategija se bavi time kada i kako da se vodi borba, kao i time kako da se postigne maksimalna efikasnost u borbi za određene ciljeve.-Šarp, Dž., (1999), *Od diktature do demokratije*, Udruženje građana za demokratiju i civilno obrazovanje, Beograd, str. 55.

U krugu akademsske zajednice se smatra da prvi pojavni oblici menadžmenta sežu u daleku prošlost, ali šira, aktivna primena menadžmenta, u današnjem obliku, koincidira sa procesom industrijalizacije. Sa forsiranom i značajnijom proizvodnjom materijalnih dobara i njihovim iskorištavanjem, narastanjem konkurencije kao važne karakteristike društva toga vremena, iskazana je potreba za iznalaženjem drugačijih metoda i tehnika, kao i racionalnijeg korištenja resursa sa ciljem ostvarivanja veće stope profita.

Ipak, u tom periodu, pojam menadžment je, uglavnom upotrebljavan kod upravljanja preduzećima i kompanijama, dok se za upravljanje državnim izvršnim organima kao što su vojska i policija, koristio termin komandovanje i rukovođenje, što je, u krajnjoj liniji označavalo funkcije menadžmenta. Naime, menadžment je termin koji se može upotrebiti u označavanju upravljanja šire lepeze različitih organa i organizacija. Naprimjer, u obrazovnju, ekonomiji, ekologiji, policiji, menadžment neke poslovne organizacije itd. Znači, ma koliko da predložimo različitih organizacija, iz raznih branši, toliko možemo proizvesti vrsta menadžmenta, što ne ukazuje na to da je menadžment svake poslovne kuće nužno, odnosno istovremeno i naučna disciplina.

Na vezu menadžmenta sa pojmom bezbednost, prvi je, kroz teoriju i praksu, ukazao Anri Fajol (Henri Fayol).

„Naime, u pokušaju naučnog objašnjenja teorije organizacije i njene važnosti u korporativnom poslovanju, on je, u svojoj knjizi „Opšte i industrijsko upravljanje“, iz 1916. godine, pored ostalih, poslovnih funkcija u preduzeću (tehnička, finansijsko-komercijalna, administrativna i računovodstvena), apostrofirao i bezbednosnu komponentu“.⁷

U cilju šire elaboracije na temu bezbednosti u korporacijama, kao i funkcionisanja menadžerskih timova zaduženih za taj nezaobilazan segment u poslovanju velikih korporacija, smatramo izuzetno važnim, ukazati na „dodirne“ tačke i razlike između termina **bezbednost, sigurnost i zaštita**, a na način kako je to definisao Profesor Rodić.

„**Bezbednost** (engl. *security*, rus. *безопасность*, nem. *sicherheit*) je *stanje sistema* u odnosu na okolinu ali i na samog sebe. Bezbednost (javna) je *stanje* u kome su isključeni protivpravni akti, naročito oni uz upotrebu fizičke sile... ili ukoliko ovakvi akti i postoje, oni su vrlo retki i protiv njih se preduzimaju energične efikasne sankcije. Nasuprot ovome, (javne, u originalu) bezbednosti nema gde su ovakvi akti česti, odnosno gde se oni ne sankcionišu. Takođe, **bezbednost** u odnosu na suštinu i stvarno značenje može se definisati **kao stanje**, organizacija i funkcija. Bezbednost kao *stanje* obično predstavlja zaštićenost nekog dobra, vrednosti, tekovine, društva.

---

⁷ Dragišić, Z., (2007), *Bezbednosni menadžment*, Službeni glasnik i Fakultet bezbednosti, Beograd, str. 30.

Bezbednost *je stanje* onog koji je bezbedan, onog što je bezbedno. Takođe, bezbedan je onaj koji je osiguran od opasnosti, zaštićen.

Sigurnost, je stanje, osobina onoga koji je siguran, onoga što je sigurno, u kome nekome ili nečemu ne pretil opasnost, odsutnost opasnosti, bezbednost. Prema tome, u kontekstu *stanja* sistema prihvatimo da sigurnost ima isto značenje kao i bezbednost. Zaključujemo da se, s jedne strane, govori o sinonimima. U zapadnoj varijanti srpskohrvatskog jezika, sada hrvatskog jezika, reč sigurnost upravo označava bezbednost u smislu: javna sigurnost (bezbednost), državna sigurnost (bezbednost).

Osim toga, engl. – *reliable, dependable, trustworthy*, rus. – siguran – *верный, надежный, достоверный*, nem. – sigurnost – *gewi'sheit* – izvesnost. Prema tome, sigurnost u kontekstu na primer *gewi'sheit* – izvesnost(i). "Siguran sam, izvesno je da sam siguran (bezbedan)", može da se tumači kao stav, ubeđenje. Prilog sigurno, značio bi sa najvećim pouzdanjem, stalno bez prekida, čvrsto, odlučno, bez kolebanja itd.

Zaštita – engl. **protection** (ali i odbrana), rus. – *защита, оборона, охрана*, nem. – *abwehr* (ali i *schutz*) – odbrana, zaštita. Zaštita, sastoji se u preduzimanju mera za sprečavanje. Zaštita, zaklanjanje od neprijatnosti, teškoća i opasnosti, čuvanje, uzimanje u odbranu, odbrana, organizacija za odbranu. Prema tome, zaštita je **skup mera** (postupaka) koje imaju za cilj određeni (viši) nivo bezbednosti.

Bezbednost se ostvaruje zaštitnim (zaštitom) merama: preventivnim i represivnim (sanacionim) merama, ili, sistem je (više ili manje) bezbedan u zavisnosti od primene zaštitnih mera. Bezbedan sistem (je uslov) "osigurava" siguran sistem. Dovodeći u (funkcionalnu) zavisnost ova dva pojma, otvorili smo široko polje **zaštita-bezbednost** koji treba da garantuju sigurno (pouzdanu) funkcionisanje sistema.⁸

„Pod pojmom menadžment u sferi bezbednosti (institucije, korporacije...), u širem smislu, podrazumeva se odlučivanje o bezbednosnim ciljevima organizacionog sistema, o načinima i sredstvima da se izbegnu nepovoljni uticaji koji dolaze iz okruženja ili samog organizacionog sistema, ili da se njihov štetan uticaj umanjí.

Menadžment svake organizacije posebnu pažnju poklanja bezbednosti kao osnovnom uslovu opstanka i prosperiteta. Različite organizacije imaju različite bezbednosne izazove, rizike i pretnje, pa se tako rizici kojima je izložena država kao organizacija u velikoj meri razlikuju od izazova kojima su izloženi privredno preduzeće ili kulturna ustanova. Različiti izazovi, rizici i pretnje kojima je izložena neka organizacija, kao i odgovornosti koje organizacija ima prema okruženju, u pogledu

---

⁸ Rodić, B., Đorđević, G., (2004), *Da li ste sigurni da ste bezbedni*, Produktivnost AD, Beograd, str. 1-2.

bezbednosti, presudno utiču na menadžment, odnosno na način na koji će biti donete odluke vezane za bezbednost”⁹

Bavljenje bezbednošću i uopšte funkcionisanje bezbednosnog menadžmenta u datoj organizaciji ili korporaciji, zavisi od više različitih, odnosno specifičnih uslova, postulata i pravila koja su važeća i u opticaju u datoj organizaciji, instituciji ili korporaciji.

Takođe, osim bezbednosnog menadžmenta, u pojedinim državnim organima, institucijama ili organizacijama, kao sastavni deo njihovih struktura, postoje i usko specijalizovane, privatne bezbednosne firme i njihov menadžment, koje pružaju svoje specifične usluge drugim korisnicim, iz domena bezbednosti i to im je osnovna delatnost.

U organizacijama državnog karaktera (civilne i vojne policijsko-bezbednosne službe, carinske službe i sl) bezbednosni menadžment ima važnu i presudnu ulogu, odnosno, to je manji broj (tim) visokokvalifikovanih profesionalaca (sa specijalističkim znanjima, posebno obučavanih za tu vrstu delatnosti i sl.), koji rukovode datim službama.

Privatne firme koje su na sebe preuzele breme odgovornosti i počele da se bave bezbednosnim pitanjima, odnosno agencije koje svoje usluge iz domena bezbednosti, pružaju drugim institucijama, organizacijama i pojedincima, uvažavajući suptilnost takvoga poslovanja, kao i elemente konkurencije, moraju strogo voditi računa o opstanku svoje firme na tržištu, znači, moraju biti profesionalno ospobljene i bezbednosno involvirane u sve segmente poslovnog obaveštavanja, obaveštajno-bezbednosnih parametara, imati viziju kakvi se sve rizici i hazardi mogu očekivati, kao i poznavati sve izazove i pretnje, lokalnog i globalnog karaktera, sa kojima će se eventualno susresti u obavljanju svojih aktivnosti. To sve prioritarno zahteva postojanje sposobnog bezbednosnog menadžmenta koji će biti kadar da vodi računa o neometanom poslovanju, da odgovori svim globalnim izazovima i doprinese, na taj način, razvoju i rastu datog preduzeća. Takođe, ove privatne firme imaju i obavezu više, koja je sadržana u kompetentnosti njihovog bavljenja poslovanjem bezbednosti. Pored navedenog, menadžeri bezbednosti, detaširani u mega kompanije, tokom angažmana u tim preduzećima, gde pružaju usluge iz delokruga bezbednosti, neretko su u situaciji (po funkciji ili savetodavno) da participiraju u kreiranju nekih poslovnih planova li da participiraju u odlučivanju, u smislu razmišljanja o primeni raznih bezbednosnih mera i radnji, da eventualno učestvuju prilikom pisanja kompanijskih procedura, koje mogu uključivati, povremeno i neke finansijske transakcije (nabavka opreme i sl.), a sa ciljem što boljeg i kvalitetnijeg plasiranja svojih bezbednosnih usluga.

---

⁹ Dragišić, Z., (2007), *Bezbednosni menadžment*, Službeni glasnik: Fakultet bezbednosti, Beograd., str.14.

„Osnovne funkcije menadžmenta na planu bezbednosti, jesu procenjivanje aktuelnih i potencijalnih bezbednosnih pretnji, izazova i rizika, preduzimanje mera radi otklanjanja opasnosti, uspostavljanje organizacije koja će biti sposobna da zaštiti preduzeće ili drugu organizaciju od svih oblika ugrožavanja, da kontroliše sprovođenje bezbednosnih mera i funkcionisanje sistema bezbednosti, da pruža odgovarajuće informacije top-menadžmentu ili političkom rukovodstvu, da izrađuje bezbednosne analize u cilju opstanka i rasta organizacije i pružanje pune sigurnosti svim zaposlenim.“¹⁰

Može se naglasiti da je za donošenje odluka i rešenja koja determinišu kredibilitet jedne kompanije ili preduzeća zadužen top-menadžment, odnosno da se veliki broj rešenja realizuje na osnovu informacija, procena, asistencija i analiza, upravo bezbednosnog menadžmenta koji sugeriše vlasnicima kapitala o najboljoj varijanti.

„Menadžment svake organizacije u velikoj meri korespondira sa bezbednosnom kulturom. U poslovnim organizacijama bezbednosna kultura predstavlja deo opšte i organizacione kulture. Uvođenje menadžmenta (upravljanje bezbednosnim poslovima), u jednu organizaciju, svakako je posledica poznatih opasnosti koje mogu ugroziti funkcionisanje i opstanak organizacije, što predstavlja izraz bezbednosne kulture top-menadžmenta. Međutim, funkcionisanje bezbednosnih mera i procedura na nivou organizacionih jedinica, odnosno operativnog menadžmenta, deo je opšte bezbednosne kulture i u potpunosti zavisi od mera i aktivnosti sadržanih u strateškom menadžmentu organizacije.“¹¹

3. SAVREMENA BEZBEDNOST

Delovi akademske zajednice, a posebno analitičari bezbednosti, politikolozi, sociolozi, psiholozi i neki drugi, sve prisutnije je iznose mišljenje i stav o činjeničnoj egzistenciji nauka o bezbednosti, u mnogim sredinama i to sa širim spektrom disciplina. Sam termin bezbednost, doživeo je određene, kvalitativne promene i nezamislivo je, da se, danas, aktuelna, znači savremena bezbednosna pitanja i trendovi, mogu svrstavati u istu ravan sa ranijim, klasičnim pojmanjima bezbednosti. Naime, predmetna transformacija je evidentno usledila, kao realna reakcija na značajne promene i nove bezbednosne pretnje na globalnom planu, odnosno, nakon više novih, zabeleženih bezbednosnih pretnji i izazova, koji su se izdogađali i zaživeli u praksi ili postojali i postoje kao latentna pretnja lokalnoj, regionalnoj ili

---

¹⁰ Dragišić, Z., isto str.15.

¹¹ Dragišić, Z., isto, str.15.

svetskoj bezbednosti; tačnije, nakon niza događanja i pretnji koje su obeležile poslednje dve dekade dvadesetog i početak dvadeset i prvog veka.

Takođe, kao parametar svremene bezbednosne orijentacije, na mnogim sastancima bezbednosno-policijskih struktura iz više zemalja, zabeležene su diskusije u kojima je „patriotizam“ na izvestan način okarakterisan kao prevaziđena kategorija, a akcentovana je „lojalnost“. To je obrazloženo u smislu da „lice x“ ne može birati zemlju u kojoj će se roditi, ali ako nastavi da živi u datoj državi, od „njega“ se očekuje da bude lojalan građanin i da poštuje sve pozitivne zakone datog sistema, s tim da može, a ne mora biti „patriota“, tačnije to je njegov izbor (npr. *Cassius Clay* je promenio veru i ime u Muhammad Ali da bi izbegao učešće u ratu što mnogi su komentarisali da nije patriota, ali je morao poštovati zakone SAD-a i biti lojalan građanin).

„U mnogim sredinama, pri institutima, katedrama i čitavim univerzitetima, izučavanje bezbednosti je već ustanovljeno kao Nauka o bezbednosti. Pojedini izazovi, kao što su oni iz skupa tzv. transnacionalnih-globalnih izazova i pretnji, izjednačavaju dostizanje, očuvanje i unapređenje bezbednosti sa opstankom čoveka i ljudskog društva, pa čak i života na zemlji.“¹²

Analitičari bezbednosti i celi timovi menadžera bezbednosti, angažovani su na iznalaženju novih koncepata, fokusiranih na promociju adekvatnih modusa sa ciljem što praktičnijeg upravljanja sistemima bezbednosti, a u pravcu zadovoljenja potreba krajnjih korisnika bezbednosnih usluga, odnosno pružanja sigurnosti šticećenim institucijama, grupama ili ličnostima

Uvek, kada je reč o bezbednosti, posebno na međunarodnom planu i u smislu savremenih bezbednosnih trendova, mora se pretpostaviti postojanje uvezanosti u neke celine, najčešće države kao i postojanja međuzavisnosti pojedinačne, grupne, državne i globalne, svetske bezbednosti. Evidentna je složena međuzavisnost sveukupnih političkih, ekonomskih, socioloških, kulturnih i sl. procesa.

„Međunarodni sistem se sastoji od dve ili više država u interakciji. Za Keneta Volca, utemeljivača strukturalne, odnosno neorealističke teorije međunarodnih odnosa, sistem je sačinjen od strukture i od jedinica koje su u interakciji.“¹³

„Nešto više od 350 godina vladala je relativna predvidljivost u međunarodnim odnosima. Nju je presudno uslovljavalo postojanje sistema država kao glavnog, dugo i jedinog skeleta svetskih odnosa. Od pre nekoliko

---

¹² Simić, R., D., (2002), *Nauka o bezbednosti*, JP SL SRJ i FPN, Beograd, 2002, str. 11.

¹³ Ejđus, F., (2012), *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori, nivoi*, JP Službeni glasnik i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, str. 262.

decenija započeti proces „račvanja globalne strukture“ kako to ispravno primećuje Rozenau, uveo je podjednako stručnjake, političare ali i najširu javnost u „šizofreno“ stanje. Sistem suverenih država (state centric world), naime, i dalje postoji i tvori svojevrstni „prvi svet u svetu“. S druge strane, međutim, na pozornicu stupaju u sve značajnijim ulogama i desetine hiljada drugih, novih subjekata, činilaca-učesnika, nastojeći da dosegnu ulogu i značaj „igrača“ (Bžežinski). Pojedinci, podržavni, naddržavni, transnacionalni, multinacionalni, globalni i drugi subjekti i činioци izgrađuju na podlozi nezapamćenog tehnološkog napretka „drugi svet u svetu“ (multicentric world), ovog puta ne samo međunarodnih, nego upravo svetskih i globalnih odnosa.“¹⁴

„Sistem država je manje odlučujući, ali je i dalje nezaobilazan moćan; države se menjaju, ali ne iščezavaju sa scene; u tom smislu, suverenost država je erodirala, ali se i dalje energično i ubedljivo iskazuje. Vlade postaju slabije, ali i dalje više ili manje uspešno nose svoj teret odgovornosti; javnost u pojedinim slučajevima izražava velike zahteve, da bi pod drugim okolnostima krotko pristajala da se potčini volji političkih elita; državne granice relativno uspešno zadržavaju nepoželjne izvana, ali su, istovremeno, propustljivije za najrazličitije uticaje više nego ikada ranije; osporava se značaj fizičkog prostora i geopolitičkog načina razmišljanja, ali je teritorija i dalje glavno pitanje za mnoge narode.“¹⁵

Do vidljivijeg uslozňjavanja bezbednosnih parametara i promena u tom smislu došlo je, naročito u periodu „hladnog rata“, koji je doveo do novog odnosa snaga (pregrupisavanja) u okvirima međunarodne zajednice, na taj način što je, sa bezbednosne tačke gledišta, od „multipolarizovanog“, u smislu jednog broja velikih i snažnih država, svetskog poretka došlo do „bipolarizacije“, odnosno podele na istočni i zapadni blok.

“Tokom hladnog rata reč bezbednost odnosila se pre svega na vojnu bezbednost suverenih država. Nakon pada Berlinskog zida, dolazi do proširenja bezbednosti sa čisto vojnog na nevojne sektore. Države su sve manje bile zabrinute da će ih vojno ugroziti druge države. Njihovu pažnju počele su da zokupljaju nove pretnje, poput migracija, slabljenja država, klimatskih promena, terorizma, pandemija itd.”¹⁶

Takođe smatra, da su pomenute aktivnosti na razmeni informacija, u tom hladnoratovskom periodu, bile minimalne i nedovoljne da eventualno odgovore bilo kakvom visokorizičnom akcidentu.

---

¹⁴ Simić, R., D., (2002), *Nauka o bezbednosti*, JP SL SRJ i FPN, Beograd, str. 15.

¹⁵ Simić, R., D., isto, str. 15-17.

¹⁶ Ejđus, F., (2012), *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori, nivoi*, JP Službeni glasnik i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, str 114.

„Samo-neuralgično jezgro bezbednosne dileme-*(securitu dilemma)* najtačnije je i u najkraćem, odredio Robert Džervis (Jervis) tvrdnjom da je bezbednosna dilema situacija u kojoj „postupci pomoću kojih jedna država pokušava da povećava vlastitu bezbednost umanjuje pri tom bezbednost drugih.“¹⁷

Zatim, nakon više godina, situacija se ponovo promenila, svet je opet dobio sasvim drugačiji izgled, odnosno postao je „unipolaran“ (nestanak Istočnog bloka, sa evidentnim i egzemplarnim, političko-ekonomskim, prestižnim kapacitetima u „rukama“ SAD).

U novije vreme, ništa manje značajno, sa bezbednosnog gledišta, a u prilog kategoriji bezbednosne dileme, zanimljiva je sve veća pojava privatnih bezbednosnih agencija, privatne policije (U JAR/ Južnoafričkoj Republici, već odavno funkcionišu privatne policijske jedinice, naime te jedinice kontrolišu i brinu o bezbednosti bogataških kvartova., op.a.), pa čak i nekih vojnih jedinica.

4. NACIONALNA BEZBEDNOST

Jedan od osnovnih postulata državnosti, odnosno stabilnosti neke države, jeste sistem nacionalne bezbednosti.

„Pojam nacionalne bezbednosti neodvojiv je od nacionalnog interesa. S jedne strane, ključni nacionalni interes svake političke zajednice jeste opstanak, dakle fizička bezbednost. S druge strane, suština politike nacionalne bezbednosti jeste zaštita nacionalnih interesa.“¹⁸

Znači, da bi jedna država, na određenom prostoru i u datom vremenu postala, zaživela i opstala, neophodno potrebno je da određene strukture, u ovom slučaju, bezbednosne, štite njene vitalne interese (ustavni poredak, suverenitet, granice, nedeljivost, stanovništvo, institucije u zemlji i inostranstvu i sl.), kontraobaveštajno „pokrivaju“ izdiferencirane mete nasrtaja stranih službi, da sprečavaju unutrašnje konflikte, prevazilaze krize itd.

Američki stručnjak za međunarodno pravo i političke nauke, Hans Morgentau¹⁹, kao krucijalnu materiju svog učenja, navodi interese uopšte, a posebno apostrofira zaštitu nacionalnih interesa kao osnovu političke misli i borbe, posebno na međunarodnom planu.

Naime, briga o zaštiti osnovnih nacionalnih interesa pretstavlja značajnu, možda fundamentalnu institucionalnu obavezu svake države i u tom smislu, tretira se šira lepeza oblasti društveno-političkog života. To znači

---

¹⁷ Simić, R., D., (2002), *Nauka o bezbednosti*, JP SL SRJ i FPN, Beograd, str. 26.

¹⁸ Ejodus, F., (2012), *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori, nivoi*, JP Službeni glasnik i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, str. 234.

¹⁹ http://bs.wikiquote.org/wiki/Hans_Morgenthau-pristup ostvaren: 15.6.2014.g.

da je potrebno sačiniti sveobuhvatnu vanjsko-političku, unutrašnjo-političku, privrednu, nacionalnu, istorijsko-socijalnu i dr. analizu u državi kako bi se nakon toga pristupilo izradi strategije nacionalne bezbednosti.

Za etabliranje, funkcionisanje i trajanje u vremenu, nacionalne bezbednosti u datoj državi direktno su zaduženi svi relevantni društveno-politički činioци, a to se posebno odnosi na pripadnike pravosudnih organa, policije, obaveštajne zajednice, zaposlene u poreskim institucijama i druge državne službe.

„Stručnoj i široj javnosti su, inače, dobro poznate teškoće pouzdanog i tačnog određivanja značenjskog sadržaja ovog pojma: počev od toga da, na primer, pojedini autori ne prave razlikovanje između državne i nacionalne bezbednosti. Nikada se, naime, pouzdano ne zna, ukoliko se prethodno ne razjasni na koji se relevantni objekat bezbednosti misli: na državu kao ustanovu u užem smislu, na etnički određen i po pravilu većinski narod u njoj, na sve građane, članove društva o kome je reč, nezavisno od njihove etničke, verske, socijalne i ideološke pripadnosti.“²⁰

„Ovde još treba kazati i to da je pojam nacionalne bezbednosti, poput mnogih drugih pojmova, „otvoren“ i da, zavisno od promene okolnosti, vremena i mesta, uključuje ili isključuje pojedine nove i neke stare vrednosti.

Amin Hewedu, tako, određuje nacionalnu bezbednost kao delatnost nacionalnih država kojom one, u skladu sa svojim društvenim mogućnostima u sadašnjosti i budućnosti, uzimajući globalne promene i razvoj, štite vlastiti identitet, opstanak i interese.

Grizold daje i svoju definiciju nacionalne bezbednosti: Nacionalnu bezbednost najopštije određujemo kao bezbednost političkog naroda; njen sadržaj obuhvata: bezbednost nacionalne teritorije (uključujući vazdušni prostor i teritorijalne vode), zaštitu života ljudi i njihovog vlasništva, očuvanje i održanje nacionalne suverenosti i ostvarivanje osnovnih funkcija društva (socijalno-ekonomske, društveno-političke, kulturne, ekološke, privredne i druge).

Premda je ovaj, kao i svaki drugi koncept, nužno „otvoren“, bez jedne zauvek date sadržine, zavisno od skoro nepojavno složenih uslova i vremena i mesta, najčešće se, nakad kao isključiva i najvažnija, a nekad i kao prva između drugih vrednosti, ističe nacionalno samoočuvanje, tj. nacionalna bezbednost.

Nacionalna bezbednost je, kod ogromne većine pisaca o ovoj temi, „nesvodivo“ jezgro nacionalnog interesa

Dakle, mnogi stručnjaci, donosioci političkih odluka, kao i drugi zainteresovani, često poistovećuju koncepte nacionalnog interesa i nacionalne bezbednosti. Tako se i događa da se pri određivanju sadržaja

---

²⁰ Simić, R., D., (2002), *Nauka o bezbednosti*, JP SL SRJ i FPN, Beograd, str. 29.

nacionalnog interesa, vrednosti, odnosno ciljeva koji se čuvaju ili čijem se ispunjenju teži, pored navedenog samoočuvanja, tj. bezbednosti, ističu i životni standard, ekonomsko blagostanje ili napredak, zatim unutrašnja i međunarodna stabilnost, prestiž... Preklapanje sadržaja nacionalnog interesa sa sadržajem tradicionalnog koncepta bezbednosti je gotovo potpuno. Otuda je nacionalna bezbednost ugaoni kamen koncepta nacionalnog interesa kod mnogih autora.²¹

5. PRIVATNA BEZBEDNOST

U novije vreme, svedoci smo sve turbulentnijih i nepredvidljivih događanja na globalnom planu. Naime, iako se svet nalazi u dvadeset prvom veku, ipak, društvo nije imuno, niti apsolutno zaštićeno od raznih izazova, pretnji, ratova, razaranja, erozije država i državnosti, nestanka jednih i postanka drugih, novih država. Sve to je proizvelo globalnu nesigurnost koja se transformiše od pojedinačne, preko grupne do državne. Takođe, došlo je do enormnog bogaćenja više pojedinaca koji su vremenom formatirali više, materijalno i finansijski moćnih grupa, preduzeća, korporacija, kojima je zajednička intencija očuvanje novostečenog bogatstva, eventualno uvećanje svoje imovine, kao i buduća kontrola finansijskih i tržišnih tokova.

Ovakva egzemplarna dezintegrisanost nekih država, uz permanentnu političku nestabilnost, stvorila je pogodno tle za zaživljavanje ideje i njene realizacije, u smislu formiranja privatnih detektivskih kancelarija i bezbednosnih agencija.

Lica, koja se, obzirom na vrstu poslova kojima se bave (razne usluge zaštite, kurirski poslovi sa dokumentacijom, novcem i dr., pa i učešća u ratnim zbivanjima), mogu nazvati službenicima privatnih bezbednosnih agencija, neretko su bili angažovani od strane države i/ili vlada pojedinih država, koje, sa bezbednosnim resursima kojima raspolažu, nisu bile u stanju, na adekvatan način, u bezbednosnom smislu, tretirati određeni region ili mesto.

Sami kraj dvadesetog veka bio je period u kojem su privatne bezbednosne agencije otpočinjale sa radom, na prostoru bivših republika ili bolje reći, tada već država, nastalih raspadom države Jugoslavije, a što, unekoliko koincidira sa početkom poznatih ratnih zbivanja na tim područjima, što je otvorilo mogućnost neartikulisano vršenja raznih krivičnih dela, a obzirom na ratom zahvaćen ceo region, egzemplarnu

---

²¹ Simić, R., D., isto, str. 30-32.

neimaštinu i brojnu populaciju na rubu preživljavanja, demoralisane i unekoliko dezorjentisane policijske strukture, u ovom regionu, nisu delom objektivno mogle, a delom i nisu htele ili smele da pariraju, adekvatnim bezbednosnim merama, narastajućem kriminalitetu. Na taj način, na nekim delovima bivše Jugoslavije, pojavile su se izvesne grupe, koje su više bile telesna pratnja vezana za nekog lokalnog, "izraslog" pojedinca ili detektivske agencije, ali su, kao takve, ponekad bile potpomognute (teoretski, savetodavno, instruktorski...) uputama bivših pripadnika bezbednosnih službi (vojne, civilne), utrle put i početke stvaranja privatnih bezbednosnih struktura. Mada, do dana današnjeg, problematika koja tretira privatnu bezbednost, još nije dovoljno zakonski regulisana, ipak je sve više lica i grupa, čak i državnih preduzeća, koja su korisnici usluga privatnih bezbednosnih kompanija (razni poslovi zaštite estradnih zvezda, dobro plaćenih sportista, biznismena i sl.). Takođe, što je na izvestan način i diskutabilno, sa aspekta zakona, ostvaren je upliv nekih privatnih bezbednosnih agencija i u vojne poslove, sa krajnjom intencijom obučavanja pa i učešća u ratovima.

Iako složenica, privatna bezbednosna kompanija ili preduzeće ne egzistira u zvaničnim rečnicima, niti je stručno i sveobuhvatno tretirana u međunarodnoj zakonskoj regulativi, ipak se taj termin upotrebljava u većem broju država za označavanje raznih bezbednosnih ili detektivskih agencija ili kancelarija. Za postojeće, registrovane privatne bezbednosne agencije, uzimajući u obzir prirodu njihove delatnosti i poslovanja, možemo reći da su to: Civilne agencije u privatnoj svojini čiji pripadnici, najčešće nose neke karakteristične uniforme, sa amblemima koji upućuju na bezbednosnu orijentaciju, u poslovnom smislu, onih koji je nose, koja je prilagođena lokalnom „folkloru“ i okruženju, kao i sa oznakama i nazivom firme, pod čijim imenom rade. Navedene firme posluju po napisanim i rarađenim procedurama poslovanja, koje su prilagođene zakonima date države, a osposobljene su, uglavnom na taj način, da njihovo zaposleno ili povremeno angažovano osoblje obavlja „specijalizovane“ vrste poslova, uz plaćanje finansijske nadoknade, od strane korisnika (klijenta).

Navedene privatne, bezbednosne agencije, obzirom na prirodu posla za koji su specijalizovane, u našim uslovima, moguće je razvrstati na sledeći način:

- **Stražarska služba** - ili, kako se još zove služba obezbeđenja, predstavlja najbrojniju i prepoznatljivu kategoriju. Države i regioni, u kojima je evidentirana najveća stopa izvršenja kriminalnih akata, a, po pravilu su to zemlje sa jeftinom radnom snagom, niskom platežnom moći stanovništva i sa velikim brojem nezaposlenih, a što konvenira činjeničnim prisustvom mega kompanija, samim tim, imaju i najveći broj privatnih bezbednosnih agencija, jer sve to generiše

potrebu za zaštitom imovine, materijalnih dobara, članova porodice, itd. Stražarska služba, u delokrugu svoga rada, podrazumeva i učešće u obezbeđenju, tržnih centara, auto-parkinga, privatnih morskih marina, raznih kompanijskih stacionara i sl. Pripadnici ove kategorije imaju osnovni zadatak da budu na radnom mestu (fizički i budni) i da usled atipične situacije obaveste nadležne na najbrži način. Znači, „nemaju mandat“ da odbijaju napade, nego da brzo reaguju u smislu obaveštavanja nadležnih o neželjenom događaju.

- **Služba fizičko-tehničkog obezbeđenja** - tretira različite sisteme fizičko-tehničke zaštite. Neki od tih sistema vezani su za KTP (kontrolno-tehnički pregled) i KDZ (kontra-diverziona zaštita), odnosno preglede prostorija i inventara i zaštita od eventualnih podmetanja različitih minsko-eksplozivnih ili zapaljivih naprava i sredstava, kontrole pristupa štićenim objektima, angažman na otkrivanju eventualno ugrađenih prislušnih uređaja i dr.
- **Služba za vršenje istraga** - predstavlja segment date agencije koji je više detektivske prirode. Pripadnici ovog odeljenja bave se raznolikom istraživačkom problematikom, dakle vrši se istražna delatnost nakon ustanovljavanja neželjenog događaja. Posao ovog dela zaposlenih na poslovima bezbednosti kreće se od prikupljanja saznanja o nekome ili nečemu, ukazivanja na kriminogene aktivnosti određenih grupa ili pojedinaca, istraga u vezi sa prevarama svih vrsta, istražna delatnost po osnovu raznih krađa i sl.
- **Krizni menagement** - odnosno, grupa za brze intervencije u akcidentnim i incidentnim situacijama. Ovo odeljenje je, po pravilu, najmanje po broju zaposlenih ili angažovanih samim tim što postulira sposobno i kvalifikovano osoblje, koje poseduje posebne veštine i znanja, spremno da odgovori najsloženijim izazovima na terenu.

Mnogi analitičari procenjuju da trenutno, na svetu, egzistira više od 15000 (petnaest hiljada) kompanija osposobljenih za poslove privatne bezbednosti koji zapošljavaju, stalno ili povremeno, više od 1 000 000 (milion) pripadnika, manje ili više stručno obučeni za poslove i zadatke bezbednosne prirode. Nije redak slučaj da državne službe, iz bilo kojih razloga (višak kadra, skučenost budžetskih izdvajanja za bezbednosne službe, nekada i klasična nebriga), jedan broj svojih ljudi (aktivni sastav ili saradničke mreže) ovoga profila, svesno ili sistemski, prepuštaju privatnim bezbednosnim agencijama.

Dakle, pojmovno, privatna bezbednost, predstavlja novu organizacijsku celinu, ako apstrahujemo baznu bezbednosno-zaštitnu komponentu i beleži neke nove elemente u svom sadržaju. Znači, uz uvažavanje i poštovanja ljudskih prava, privatne bezbednosne agencije, suštinski i organizaciono se razlikuju od ranijeg tipskog i

institucionalizovanog sistema bezbednosti, jer nisu mandatirane za vršenje bezbednosnih poslova, nemaju klasična ovlašćenja, ne delegiraju ih vrhovi političkih stranki, niti institucije, nego su u obavezi da se, korektnim pristupom ovim poslovima, kvalitetom usluga, znanjem potvrđenim u praksi i adekvatnim ponašanjem i nastupom izbere za svoje klijente.

6. GLOBALNI TREND

Kada je reč o bezbednosti na globalnom, svetskom planu, tu je akcenat na integrativnim kohezionim procesima, sa forsiranim zajedničkim aktivnostima, u oblasti razmene obaveštajno-bezbednosnih informacija, a u vezi narastajućih novih bezbednosnih pretnji i rizika (terorizam, trgovina oružjem za masovno uništenje i nuklearnim otpadom što je povezano sa zagađenjem životne sredine, trgovina narkoticima i dr.)

„Globalizacija se zasniva na vrednostima liberalno-demokratskog modela zapadnog sveta-privatnom vlasništvu, individualnim slobodama i demokratiji, a njen cilj je širenje tih vrednosti na sve prostore sveta i sve sfere ljudskog delovanja. Osnovni integrišući faktori su ekspanzija slobodnog tržišta, razvoj komunikacija i globalnih informacionih tehnologija kao i mobilnost kapitala u materijalnoj sferi“²²

„Globalna bezbednost odnosi se na bezbednosnu dinamiku koja se odvija na nivou čitavog sveta. Kao najviši nivo analize, nivo globalne bezbednosti predstavlja ptičiju perspektivu u studijama bezbednosti. Iz ove perspektive se ne mogu uvek u dobroj rezoluciji sagledati bezbednosni izazovi, rizici i pretnje na nivou pojedinca, društva ili države, ali se zato mogu dosta dobro uočiti makro pojave značajne za ceo svet.“²³

„Nakon demontiranja Varšavskog ugovora (01.4.1991.godine) i rušenja berlinskog zida, političko-bezbednosna previranja i sveprisutne tenzije, u tom smislu, zamenjene su apsolutnim prisustvom NATO pakta na globalnom nivou, pa samim tim i na teritoriji Evrope, dakle šire u svetu kao celini, u smislu odavno anticipiranih i zamišljenih evro-atlantskih, globalnih bezbednosnih integracija.

Evropa se, inače, znatno pre kraja „hladnog rata“, od viševekovnog vodećeg subjekta svetskih poslova, posle dva razarajuća ratna sukoba vođena uglavnom na njenom tlu, svela na, doduše nezaobilazan, ali ipak drugorazredni „subjekat globalne politike. Većina ekonomskih i političkih promena, u procesu globalizacije, dalje, najvidljivija je u Evropi-primer

---

²² Radovanović, D., (2008), *Geoekonomija, poslovna diplomatija i globalni menadžment*, Liber, Beograd, str. 9.

²³ Ejodus, F., (2012), *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori i nivoi*, JP Službeni glasnik i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, str. 261.

radi, pionirski poduhvat udruživanja naroda i država institucionalizovan u prvoj postnacionalnoj organizaciji toga vida, Evropskoj uniji i, najposle, sa novim bezbednosnim izazovima i pretnjama posle „hladnog rata“, više nego u drugim delovima sveta, suočavaju se NATO i Organizacija za bezbednost i saradnju, opet u Evropi. „Ratovi treće vrste“, vodili su se u protekloj deceniji, takođe, pretežno u njenom balkanskom delu.“²⁴

Što se tiče odnosa snaga u novonastaloj situaciji, dakle sa nestankom Varšavskog ugovora (01.4.1991. godine), narušena je dotadašnja politika „ravnoteže“, u političkom, pa samim tim i u bezbednosnom pogledu, između dva vojno-politička bloka, sa egzemplarnom i vidljivom dominantnom ulogom Amerike i NATO pakta na svetskom nivou.

„U poslednjim dekadama dvadesetog stoljeća došlo je do tektonskog poremećaja u svetskoj politici. Prvi put u istoriji jedna neevropska sila postala je, ne samo ključni arbitar u odnosima među evroazijskim silama, već najveća svetska sila. Porazi i kolaps Sovjetskog saveza predstavljao je poslednji korak u brzom uzdizanju sile sa zapadne hemisfere, Sjedinjenih država, na rang jedine, a, zapravo, i prve prave svetske sile.“²⁵

Naime, ovaj period je veoma bitan za razumevanje političkih i društveno-ekonomskih odnosa na globalnom planu, a etabliran je tzv. novi svetski poredak, sa SAD-a kao supersilom, imajući u vidu da je više zemalja, koje su do tada imale rejting razvijenih industrijskih zemalja, iz tog ratnog sukoba, izašlo sa uništenom ili značajno oštećenom industrijom i privredom uopšte.

„Posle rušenja Berlinskog zida, kao i nakon mnogo pominjanog susreta Buša i Gorbačova na Malti decembra 1989. godine, s pravom bi moglo da se govori kako su „bezbednosna arhitektura“, geopolitička i vojnostrategijska slika Evrope temeljno preoblikovane i izmenjene u odnosu na prethodno stanje. Evropu su 1991. godine činile tri političke, ideološke i bezbednosne makrostrukture i funkcionalne celine: a) zapadna Evropa-tada Evropske zajednice, a buduća Evropska unija-sa neposredno prisutnim SAD u bezbednosno-vojnoj funkciji; b) ideološki, politički, vojno i ekonomski „oslobođena“, tj. prazna (prostor sa vakuumom moći), nepopunjena istočna i srednja Evropa, i c) SSSR pred „razdruživanje“, tj. nešto kasnije Ruska federacija.

U ovakvim prilikama ključni stubovi bezbednosti tokom devedesetih godina u Evropi bili su NATO, a onda, u mnogo manjoj meri, Zapadnoevropska unija (WEU), kao i već pominjana, prvo „Konferencija u kontinuitetu“-KEBS, a potom, Organizacija za bezbednost i saradnju u Evropi. Naspram bezbednosne zajednice zemalja Zapada, kao i njihovih

---

²⁴ Simić, R., D., (2002), *Nauka o bezbednosti*, JP SL SRJ i FPN, Beograd, str. 103-106.

²⁵ Bžežinski, Z., (2001), *Velika šahovska table*, CID, Podgorica, str. 7.

organizacija, nalazile su se bivše članice Istočnog bloka, Ruska federacija i Balkan, na kome je započela destrukcija SFRJ.

Posle urušavanja socijalističkih sistema na Istoku, te zemlje su, izuzev SSSR, kasnije Ruske federacije, odmah i neskriveno izrazile želju da se priključe zapadnim integracijama i, posebno, da postanu sastavni deo novog evropskog bezbednosnog poretka sa NATO-om na čelu, uverene, između ostalog, da je cena približavanja Evropi uvek niža od one ukoliko bi ostale izvan procesa ekonomskih, bezbednosnih i političkih integracija.

Svrha i ciljevi novog transatlantskog savezništva, u izmenjenom geopolitičkom i geostrategijskom profilu Evrope, izričito su navedeni još u saopštenju sa ranije pomenutog sastanka Severnoatlantskog saveza koji je na ministarskom nivou održan u Kopenhagenu 6. i 7. juna 1991. godine. U tom dokumentu se tvrdi da je suštinska svrha NATO-a u tome da političkim i vojnim sredstvima štiti slobodu i bezbednost svih svojih članova.

Stvaranje evropske bezbednosne samobitnosti ostalo je potisnuto u senci favorizovanog i neprikosnovenog položaja NATO-a kao udarne pesnice Alijanse, kao i same prirode transatlantske veze SAD i njenih evropskih saveznika. U tom pogledu je značajno istaći i to, da je NATO jedini bio sposoban da izvrši sve ključne funkcije kolektivne odbrane i bezbednosti u prvim godinama posle „hladnog rata“. Otuda su za Evropsku zajednicu (odnosno njeno vojno krilo-WEU), KEBS i Savet Evrope ostale gotovo neznatne, „dopunske“, bezbednosne i odbrambene uloge, što se usprkos jačanju i produbljivanju integracionih procesa nije suštinski promenilo ni do danas, na početku XXI veka.

U međuvremenu je obrazovano i tzv. konsultativno telo NATO-Rusija, s ciljem da se iz saradnje u bezbednosti ne isključi ova važna zemlja koja se upravo tih godina suočavala sa ozbiljnom i sveukupnom krizom u svim sferama društvenosti. Ništa manje, davanjem Rusiji istaknutog mesta u saradnji sa NATO-om. Kroz dijalog NATO-Rusija, pokazano je i uvažavanje velikog značaja koji demokratska i stabilna Rusija ima za bezbednost čitavog evroazijskog prostora i sveta.

O tome da je bez aktivnog i odgovarajućeg ruskog učešća teško zamisliti bilo kakav trajan i stabilan evropski sistem bezbednosti nije potrebno posebno govoriti. Da naglo širenje Alijanse do ruskih granica ne bi prouzrokovalo nekontrolisan odgovor kao i potrebe u ruskom društvu, tadašnja američka administracija se odlučila za istrajno, ali promišljeno i odgovorno napredovanje u širenju koje bi uvažilo bezbednosne interese i bezbednosnu računnicu podjednako tzv. novih demokratija kao i Ruske Federacije.²⁶

---

²⁶ Simić, R., D., (2002), *Nauka o bezbednosti*, JP SL SRJ i FPN, Beograd, str. 109-129.

Sa navedenim u vezi zanimljivo je i upečatljivo mišljenje direktora STRATFORDA (privatna američka agencija za geopolitičke analize), Džordža Fridmana, izneto na konferenciji Centra za međunarodnu saradnju i održivi razvoj (CIRSD), u Beogradu 30. i 31. maj 2014. godine

„Govoreći o geopolitičkoj situaciji u svetu, Fridman kaže da je posthladnoratovski period bio zasnovan na tri stuba: Sjedinjene Države, Evropa i Kina. To je međutim, uzdrmano 2008. godine kada je Rusija napala Gruziju, a u SAD započela ekonomska kriza. To su, prema njegovim rečima, prvi znaci promene svetskog poretka. Evropu potresa ekonomska kriza, a njen istočni deo geopolitički problemi. Jedino je Nemačka kao najveća evropska ekonomija u prednosti i postala je novi nezavisni igrač na političkoj sceni, smatra on.”²⁷

Kada se upotrebi sintagma „svetska bezbednost“, onda se misli na: političku, ekonomsku, kulturno-sociološku, ekološku, ličnu, ...bezbednost i to na globalnom planu.

Sa druge strane svetska bezbednost može da označava i državne, nacionalne i sl. interese, ali, možda najvažniji postulat svetske bezbednosti predstavlja intencija svih na smanjenju i prevazilaženju aktuelnih tenzija, neutralisanju kriznih žarišta i ublažavanju aktuelnih kriza na trustnim područjima, kao i minimiziranju navedenih globalnih pretnji i izazova na svetskom nivou.

„Jedan od prvih redosleda svetskih interesa predložio je Sijom Braun (Sauom Brown). Na samom vrhu je, po njemu, svetski interes opstanka ljudske vrste: očevidno da je bez mnogo razmatranja ovo interes i uslov ostvarenja svih drugih interesa i vrednosti. Teško je naime ne složiti se da ovaj interes ima prvenstvo nad najrazličitijim nacionalnim, verskim, potom posebnim ekonomskim i kulturno-civilizacijskim interesima. Opstanak ljudske vrste u dobrom stanju duha i tela stanovnika Planete ugrožen je na mnogo načina: počevši od apokaliptičnog nuklearnog oružja koje je razmešteno tako da „pokriva“ svaku tačku na Zemlji, pa do poremećaja prirodnih ravnoteža između načete biosfere i tokova obnavljanja živog sveta. Smanjivanje ubijanja i eliminisanje drugih krajnje brutalnih načina postupanja sa ljudima je, po Braunu, naredni svetski interes. Premda se pravo na zdrav život zasniva na osnovnoj etičkoj pretpostavci, razlog da ono bude na ovakav način podignuto na nivo svetskog interesa leži, između ostalog, u uverenju da nije dovoljno obezbediti samo nepovredivost ljudskog života od fizičkog nasilja-život dostojan čoveka podrazumeva i mnoge druge pogodnosti: naprimer, pravo na nezagađenu vodu u dovoljnim količinama, pravo na zdravu hranu, čist vazduh, pravo na sklonište od vremenskih nepogoda, na odgovarajuću zaštitu od bolesti. Zaštita građanskih prava nije

---

²⁷ <http://www.kurir-info.rs/direktor-stratfora-upozorava-srbija-ce-bitu-uvucena-u-konflikt-oko-ukrajine-clanak-1398463-Pristup> ostvaren: 31.5.2014.

neodvojiv deo zamisli samo pojedinačne, nego i nacionalne i svetske bezbednosti. Otuda, poštovanje minimuma građanskih, političkih, ekonomskih i kulturnih prava predstavlja naredni svetski interes. Poštovanje prava naroda na kulturnu različitost, različite načine života i posebne vidove društvene organizacije Braun određuje, takođe kao svetski interes. Neodgovoran odnos prema prirodnoj sredini, prema tzv. darovima prirode, proizvodi posledice u širem prostoru. Otuda je, po Braunu, zaštita životne sredine nesumnjiv svetski interes. Najposle, poštovanje svetskog interesa koji Braun naziva „širenje uračunljivosti/odgovornosti), prethodi i u velikoj meri uslovljava poštovanje svih ranije pomenutih svetskih interesa.“²⁸

Bezbednosna saradnja, dakle predstavlja važnu kategoriju čiju operacionalizaciju, menadžment zadužen za bezbednosnu politiku, bilo da je u pitanju klasična državna ili privatna bezbednost, mora optimalno gabaritirati i postaviti na nivo, na taj način, da svi budući izazovi budu, koliko je moguće, predvidljivi i upravljivi, sa razumnim, eventualnim odstupanjima. Znači, bezbednosna saradnja, potrebno je da bude tako formatirana, da se države, pa i svet, sa svom svojom populacijom, koji je odavno postao „globalno selo“, oseća što bezbednijim.

„Beri Buzan je, 1983. godine, definisao bezbednosni kompleks kao grupu država čiji su primarni bezbednosni interesi toliko usko povezani da se njihove nacionalne bezbednosti ne mogu realistično razmatrati odvojeno.“²⁹

Postoji više vidova saradnje u bezbednosnom smislu, npr., ako se radi o recimo policijskim strukturama više zemalja koje saraduju u vezi sa nekim slučajem za koji se osnovano sumnja da predstavlja bezbednosnu pretnju za te zemlje, onda ta saradnja mora biti i interna (horizontalna i vertikalna, u okviru bezbednosno-policijskih struktura jedne države) i eksterna (permanentna razmena informacija i iskustava u svim smerovima), na relaciji policija različitih država učesnica te saradnje (zajednički rad-op.a).

„Saradnja između država u bezbednosti, naime, postoji od najranijih nama poznatih vremena; doduše, ona je u istoriji znatno ređa pojava koja se gotovo isključivo javlja u obliku stvaranja saveza država s ciljem uvećanja moći u odnosu na poznatog protivnika. Ono što je ovde posebno važno istaći, jeste činjenica da su takvi, po pravilu odbrambeni ili napadački savezi, trajali kratko, često ni toliko dugo koliko je trajao zajednički razlog ili opasnost koja ih je proizvela.“³⁰

---

²⁸ Simić, R., D., isto, str.50-54.

²⁹ Ejodus, F., (2012), *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori i nivoi*, JP Službeni glasnik i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, str. 117.

³⁰ Simić, R., D., (2002), *Nauka o bezbednosti*, JP SL SRJ i FPN, Beograd, str. 83.

Važan i ilustrativan primer bezbednosne saradnje, u Evropi, predstavljaju organizacije INTERPOL³¹ i OEBS³².

„Početkom devedesetih godina prošlog veka nekolicina uglednih stratega je, iskazala optimizam u pogledu izvesnosti da zamisao saradnje u bezbednosti može da postane opšteprihvaćeni obrazac praktičnog delovanja. U temeljno izmenjenim okolnostima posle „hladnog rata“, tri američka stratega, Ešton Karter (Ashton Carter), Džon Štajnbruner (John Steinbruner) i Vilijam Peri (Wiliam Perru), objašnjavali su sradnju u bezbednosti (*Cooperative Security*) kao model čijom se primenom otvaraju nove avenije koje vode prema svetskom miru:

Uvažavajući stvarnost odnosa moći koji, *volens-nolens*, u krajnjoj liniji određuju strukturu međunarodnog ali i globalnog sistema sa državama, koje u sve više osporavanoj, često protivrečnoj ulozi čine i dalje njihov skelet u oba slučaja, Koen ispravno uključuje u svoj model saradnje u bezbednosti dve tradicionalne ustanove međunarodnih odnosa-kolektivnu odbranu i kolektivnu bezbednost.

Na taj način, zamisao saradnje u bezbednosti koju on predlaže, obuhvata četiri prstena :

- Pojedinačna bezbednost,
- Kolektivna odbrana,
- Kolektivna bezbednost i
- Unapređenje i širenje stabilnosti.“³³

Iako je, nakon Drugog svetskog rata i formiranja UN, njenom Poveljom zamišljeno i decidirano navedeno, da se obezbedi trajan mir i kolektivna i pojedinačna bezbednost, na globalnom planu, to je dalo samo polovičan rezultat. Tačnije, usprkos upornim, deklarativnim ili aklamativnim osudama ratnih ili uopšte nasilnih rešavanja sporova u svetu, u vremenskom

---

³¹ (Zvanično Međunarodna organizacija kriminalističke policije, međunarodna komisija čija je svrha borba protiv međunarodnog kriminala. Interpol promovise najširu moguću saradnju između policijskih vlasti zemalja članica i trudi se da uspostavi i razvije sve institucije koje će efikasno doprineti prevenciji i suzbijanju običnog kriminala. Osnovan je u Austriji 1923. sa dvadeset zemalja članica; posle Drugog svetskog rata njegovo sedište je premešteno je u Pariz. Do početkaXXI veka, više od 180 zemalja članice su ove organitacije....)- Enciklopedija (2005), *Britanika-sažeto izdanje,E-I Knjiga br. 3*,Narodna knjiga, Beograd.

³² OEBS (Konferencija o bezbednosti i saradnji u Evropi koja je počela u Helsinkiju 3.jula.1973. i nastavila sa radom u Ženevi od 18.septembra 1973. do 21. jula 1975., zaključili su u Helsinkiju 1.avgusta 1975. Visoki predstavnici Austrije, belgije, Bugarske, Čehoslovačke, Danske, Finske, Francuske, Grčke, Holandije, Islanda, Irske, Italije, Jugoslavije, Kanade, Kipra, Lihtenštajna, Luksemburga, Mađarske, Malte, Monaka, Nemačke Demokratske Republike, Savezne Republike Nemačke, Norveške, Poljske, Portugala, Rumunije, San Marina, SSSR, SAD, Španije, Švedske, Švajcarske, Turske, Ujedinjenog Kraljevstva i Vatikana.-Simić,R., D.,(2002), *Nauka o bezbednosti*, JP SL SRJ i FPN, Beograd ,str.147.

³³ Simić, R., D., isto, str. 86-87.

periodu vezanom za nastanak i postojanje Ujedinjenih nacija, vođeno je više ratova sa brojnim ljudskim žrtvama (više miliona) i ogromnim materijalnim razaranjima, kao i dalekosežnim posledicama koje su, dugo nakon okončanja tih sukoba bile vidljive i opterećivale i nadalje opterećuju vlade i privrede zemalja učesnica u tim ratovima.

7. NEKE GLOBALNE BEZBEDNOSNE PRETNJE

Kao aktuelne, globalne pretnje, pored tradicionalnih vojno-ratnih pretnji, mogu se apostrofirati različite krizne, incidentne i akcidentne situacije i događanja, koje čine širu lepezu bezbednosnih izazova (internacionalni sporovi, problem u ekonomiji, veliki broj nezaposlenih, prezaduženost država, terorizam, organizovani kriminal, trgovina narkoticima, trgovina oružjem za masovno uništenje, akcidenti na atomskim centralama, ekološke katastrofe, globalno otopljanje, suše, poplave, kršenje ljudskih prava i sloboda, širenje zaraznih boleti, glad, pojava većih migracija stanovništva, postojanje tzv. disfunkcionalnih država i dr., što implicuje i sveobuhvatnu potrebu u cilju prevazilaska i otklanjanja posledica navedenih globalnih pretnji, a u tom pravcu važno je integralno angažovanje, ne samo jedne države, nego međunarodne zajednice u celini, tj. svih njenih bezbednosnih faktora i struktura, u sadejstvu sa relevantnim subjektima (diplomatskim predstavnicima, sudsko-tužilačkim segmentom i dr.).

Pored neizbežnih političkih gibanja koja realno izazivaju tenzije na unutrašnjem, ali i na regionalnom i širem planu, koji opet, redovno, odnosno po inerciji, generišu različite bezbednosne pretnje i izazove, sa manjim ili većim posledicama po građane, ali i sa dugoročnim posledicama koje mogu sistemski destabilizovati, uzdrmati ili čak urušiti poslovanje mnogih kompanija, lociranih na trustnim destinacijama, evidentne su, još najmanje dve, bitne sfere, u kojima mogu doći do izražaja bezbednosne pretnje i izazovi sa nesagledivim, negativnim reperkusijama.

Sa stanovišta predmetne teme i opasnosti koje mogu utcati na korporacije i njihov menadžment, a posebno delove (divizije) date korporacije, razuđenih u više država, kao i eventualne mogućnosti ugrožavanja bezbednog poslovanja i komunikacija, značajno je pomenuti terorizam i organizovani kriminal, čiji nosioci mogu naneti veliku štetu bezbednosti zaposlenih, materijalnim dobrima, resursima, sredstvima komunikacije i sl.

“U sirotinjskom periodu između bisera i petrodolarskog doba, Dubai je postepeno obnovio pomorske trgovačke veze, s Iranom preko Ormuskog moreuza i sa Bombajem preko Arabijskog mora. Postoje su Iran i Indija sprovodili oštre protekcionističke mere radi zaštite domaće industrije, trgovci

iz Dubaija uvideli su da mogu da iskoriste niske dažbine u svojoj državi tako što će robu uvoziti u Dubai, a zatim je izvoziti u Iran i Indiju.”³⁴

U ovom kolopletu zamršenih eksport-inport poslova, očekivano, značajnu ulogu imaju korporacije, sto je i logično zbog enormnog kapitala kojim one raspolazu i njihove preispoljene intencije za kontinuiranim ulaganjima i stalnim uvećavanjem profita.

Ako apstrahujemo da su sve navedene transakcije, u kojima participiraju korporacije sa svojim kapitalom, resursima i menadžmentom, legalne i zakonski utemeljene, moramo primetiti da, u ovakvim uslovima poslovanja, na ovakvim i sličnim trustnim područjima, opterećenim raznim hipotekama političko-ekonomskih, pa i religijskih previranja, postoji realna opasnost od pokretanja lavine nedozvoljenih aktivnosti od strane kriminogenih grupa sa ovog terena, kao sto su krađe, reketiranje, kidnapovanje i ucena i sl., a i šire, kao i terorističkih aktivnosti usmerenih na podpiranje ekonomskog sistema države iz koje je matična korporacija.

7.1. Terorizam

Na međunarodnom planu, evidentno je prisustvo, latentno ili vidljivo, raznih kriznih situacija (ekonomske, političke, ekološke i sl.), koje imaju različite implikacije na stabilnost svih njenih članica, dodatno je opterećena terorizmom, kao faktorom nestabilnosti, koji je na početku 21. veka postao ozbiljna pretnja integralnoj bezbednosti. Za terorizam se kaže da predstavlja fenomen savremenog sveta, mada taj pojam, odnosno fenomen ima svoje istorijske korene u najranijim uređenim društvima.

Terorizam trenutno predstavlja jedan od vodećih globalnih izazova, odnosno označava svetski rizik i pretnju koji je, već odavno, postao „ružan san“ svih činilaca međunarodne zajednice, kao i običnih ljudi širom planete.

U okviru međunarodne zajednice, teoretičari koji se ozbiljno bave problemom savremenog terorizma (R. Gaćinović, D. Simeunović, B. Hofman, Dž. R. Vajt i dr.), taj pojam, odnosno fenomen, različito tretiraju. Te razlike su u nekim slučajevima gotovo dijametralno suprotne pa je evidentno da ono što jedna država ili grupa država smatraju terorističkim aktom, druge zemlje na to gledaju, recimo kao na oblik legalne ili dozvoljene borbe za neka svoja prava.

Evidentne „teškoće“ u definisanju terorizma proističu iz metodološkog pristupa problemu koji se odnosi na širinu pojma, na osnovne kriterijume za njegovo definisanje, kao i na probleme političke prirode. Terorizam predstavlja izraz nezadovoljstva neke, obično ilegalne grupe, postojećim društveno-političkim, ekonomskim i sl. sistemom u datoj državi, a ponekad to nezadovoljstvo ima lične oblike (nezadovoljstvo trenutnim

---

³⁴ Gleni, M., (2008), *Mekmafija*, Samizdat B 92, str.133-149.

statusom, položajem u društvu, neprilagođenost okolini, loš porodični rejting i sl.). Dakle, pojedinac ili grupa, pokušava *inverso ordine* da izrazi ili izraze težnju ka ostvarivanju svojih, najčešće političkih ciljeva koristeći nasilje kao metod, jer akteri terorističkih aktivnosti ne akceptiraju niti jedan drugi modus za promociju svojih ideja i realizaciju postavljenih ciljeva.

Uvažavajući više različitih, administrativnih definicija terorizma, kao i ideju profesora Gaćinovića o **komparativnoj analizi** „na putu“ dolaska do validne, potpune i naučno utemeljene definicije, a u cilju iznalaženja što sadržajnijeg pristupa ovoj dilemi, evidentno je, da je, na taj način proistekla sledeća definicija:

„Terorizam je organizovana primena nasilja (ili pretnja nasiljem) od strane politički motivisanih izvršilaca, koji su odlučni da kroz strah, zebnju, defetizam i paniku nameću svoju volju organima vlasti i građanima.“³⁵

Krajem dvadesetih godina 20-og veka, mladi revolucionari u Indiji su zamerali Mahatma Gandiju da se premalo koristi nasilje, pa čak i terorizam u revolucionarno-oslobodilačke svrhe.

„On je oruđe manjine, koja smatra da je ugrožen neki širi interes i u tom svom strahu želi da izazove strah protivnika i da ga parališe. Pri tom nije u stanju ili neće da luči između pravih krivaca i onih koji to nisu. U ukupnoj masi žrtava, nevinu konačno preovlađuju, bilo zato što je teror po prirodi nediskriminativan, bilo zato što se njegovim pokretačima otima iz ruku: prekost postupka i nedostatak nadzora omogućavaju zloupotrebe, naročito u obliku ličnih obračuna, inspirisanih mržnjom, zavišću i koristoljubljem. Tako se, pored pometnje među neprijateljima, stvara i stanje opšte nesi gurnosti, koje ugrožava i samu vlast.“³⁶

Profesorica Smilja Avramov³⁷ ukazuje na opasnost od globalnog, odnosno totalnog terorizma u korelaciji sa latinskom izrekom: „*Bellum omnium contra omnes*“-(Rat svih protiv svakoga-op.a.)

U vezi sa navedenim razmišljanjima i činjeničnoj prisutnosti delova terorističkih mreža, maltene, na svakom delu planete, kao i mogućnosti da se svako može baviti terorizmom (dostupan svakome), evidentna je latentna opasnost prema kojoj, neka takva mreža, isplanira ili izvrši teroristički akt upravo usmeren na poslovni ili fizički integritet neke korporacije locirane na datom geografskom prostoru gde deluje neka teroristička organizacija.

Primer iz prakse. „Dve velike evropske kompanije, „Statoil“ iz Norveške i „Britiš petroleum“ iz Velike Britanije, u kooperaciji sa alžirskom državnom naftnom kompanijom, su poslovale na plinskim poljima „Amenas“, u mestu Tiganturin pored grada In Amenas u Alžiru. Pripadnici

---

³⁵ Gaćinović, R., (2005), *Terorizam*, Draslar, Beograd, str.26.

³⁶ Dimitrijević, V., (1982), *Terorizam*, Radnička štampa, Beograd, str. 16.

³⁷ Avramov, S.,(1998), *Trilateralna komisija*, Idij, Veternik, str. 112.

terorističke grupe „Maskirana brigada“ koja se smatra ogrankom Al Qaide u susednom Maliju, izvršila je otmicu oko 600 radnika (alžirci i više stranih državljana) zaposlenih na ovim naftnim poljima, što je generisalo četverodnevnu talačku krizu. Teroristi su zahtevali oslobađanje svojih saboraca iz zatvora u zapadnim zemljama, povlačenje francuskih vojnika i prestanak intervencije u Maliju, kao i da se alžirska vlada distancira od saradnje sa stranim kompanijama. Kriza je rezultovala napadom specijalnih jedinica, kojok prilikom je likvidirano 11 terorista, a u toku intervencije, teroristi su ubili 7 talaca“.

Izvor:<http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/1250152/okoncana+talacka+kriza+u+alžiru.html>, pristup ostvaren: 27.01.2013. godine.

7.2. Organizovani kriminal

Pod pojmom organizovanog kriminala, kao ozbiljne pretnje bezbednosti, na globalnom planu, možemo smatrati više vrsta kriminala i atipičnog ponašanja, kojim se bave nosioci takvih aktivnosti (kriminalci) koji, upravo činjenjem ili pomaganjem u izvršenju tih inkriminišućih aktivnosti (dela), izazivanjem različitih oblika opasnosti po bezbednost ljudi i na štetu materijalnih dobara kao i prisvajanjem ogromnih suma novca, ostvaruju protivpravnu imovinsku korist, a što je kažnjivo po svim pozitivnim zakonima.

U tom smislu, pojam organizovanog kriminala, može da se odnosi na zabranjenu proizvodnju i stavljanje u promet opojnih droga, proizvodnju i promet opasnih materija, uključujući sirovine za izradu nuklearnog oružja i nuklearni otpad, trgovinu belim robljem, prostituciju, kiber kriminal i sl, ali i na korupciju i „pranje novca“ koje može imati vezu sa korporativnim poslovanjem, sa nesagledivim posledicama.

Kao produkt višegodišnjeg izučavanja i bavljenja bezbednosnom problematikom, konsultujući brojnu literaturu u toj sferi i solidarišući se sa nekim zaključcima, možemo reći da su evidentna, najmanje, četiri uslova za postojanje organizovanog kriminala na nekoj destinaciji, odnosno, u datom okruženju:

- Postojanje i delovanje labavije ili čvršće uvezane kriminogene grupe,
- Inkorporisanost u aktuelne tokove, posebno krupnog kapitala, kao i prisutnost kriminogenih struktura u nekoj privrednoj delatnosti, na ilegalan, polulegalan ili legalan način, sa ciljem ostvarenja profita i permanentnog priliva kapitala,

- Pretnja nasiljem ili flagrantna, skrivena ili vidljiva upotreba nasilja u svrhu regulisanja međusobnih odnosa i sa intencijom obavljanja određenih transakcija,
- Permanentni i kontinuirani kontakti sa pripadnicima pravosudnih i policijskih službenika, kao i insajdera u vladajućoj nomenklaturi, u pravcu pokušaja ostvarenja korupcije i/ili pribavljanja neke vrste protekcije sa ciljem izuzeća od odgovornosti za počinjena krivična dela.

Navedene globalne pretnje, u određenom momentu i na datoj teritoriji mogu biti ozbiljan remetilački faktor, postojanja, rada i razvoja, odnosno normalnog poslovanja velikih svetskih korporacija. Ovo može biti jako bitno u kontekstu privrednog razvoja neke zemlje u kojoj je zaživeo organizovani kriminal pa samim tim, nije isključena mogućnost da su, akteri tih kriminalnih radnji, istovremeno bliski sa nosiocima političke vlasti u toj zemlji ili su čak infiltrirani u ekonomsko-politički establišment date države, a recimo nisu, iz bilo kojih razloga zainteresovani za prisustvo delova ili većih organizacionih celina određene korporacije na tom području. Naravno, pomanjkanje interesovanja neke kriminogene strukture, za prisustvo određene korporacije u datom okruženju i njenog poslovanja, gotovo uvek je u direktnoj vezi sa finansijskom dobiti i neostvarivanja profita zbog prisustva te korporacije. Neretko, na delu je vidljivo prelevanje radne snage, odnosno prestanak bavljenja kriminalnim aktivnostima, u aktivno poslovno uključivanje u tokove biznisa u okviru zakonitog korporativnog poslovanja na datoj destinaciji. S tim u vezi, česte su pojave pokušaja poslovnog „reketiranja“ vlasnika kapitala u nekoj korporaciji koja je angažovana na određenom prostoru, u nekoj državi, gde su prisutne moćne kriminalne grupe. Ovakva atipična dešavanja su, između ostalog, karakteristična za zemlje nastale nakon promena komunističkih režima, kao i u nekim afro-azijskim zemljama sa turbulentnim političkim prilikama i čestim smenama vlasti.

„Desio se znatan porast u ukupnoj svetskoj trgovini, investicijama i stvaranju dobara. Međutim, ta dobra bila su krajnje neravnomerno raspodeljena. Brojne države našle su se u stanju nazvanom „tranzicija“, bez jasnih propisa i čvrstih ograničenja. U tako haotičnom okruženju, ekonomski opstati često je značilo-uzeti pištolj i zgrabiti šta se može da bi se preživelo.“³⁸

U kontekstu novih bezbednosnih pretnji, a koje je su postale aktuelne nakon više upečatljivih događaja širom planete, među kojima je važno pomenuti rušenje berlinskog zida, nestanak sa političke scene Istočnog vojnog bloka i rastuće probleme u EU sa unutrašnjim teškoćama, učestale

---

³⁸ Gleni, M., (2008), *Mekmafija*, Samizdat B 92, str.10.

terorističke napade, politička previranja u arapskom svetu i sl., a sve to u korelaciji sa organizovanim kriminalom na međunarodnom nivou, važno je ukazati na pojavu tzv. narkoterorizma, za koji, zapadni analitičari vezuju teorije o „zaveri“ penzionisanih agenata KGB (komitet gosudarstvene besigurnosti) i onih koji su, nezadovoljni svojim statusom u službi, neredovnim i nedovoljnim platama i dr., pa su se „okrenuli“ protiv Zakona, a rukovođeni ostvarivanjem brze zarade; kao i na fenomen „sive oblasti“, što označava određena geografska područja, prigradska naselja, nekada i urbane gradske kvartove, u kojima se vlast „izmakla iz ruku“ legitimnim predstavnicima vlasti, odnosno, u tim „sivim oblastima“, stvarnu vlast imaju kriminogene strukture i njihove vođe, koje kontrolišu promet akciznih roba, narkotika, oružja, bave se belim robljem i sl.

Primer iz prakse. „Dana 21.01.2013. godine, „Srna“ je objavila da je pre pet dana, brod (tanker) koji je plovio pod panamskom zastavom sa teretom od 5 000 (pet hiljada) tona nafte, u vlasništvu kompanije „KODA“, napadnut i otet od strane gusara prilikom istovara tereta u blizini grada Abidžana (glavni grad Obale Slonovače). Ovaj napad je samo jedan u nizu napada koji se već nekoliko godina događaju u vodama zapadne Afrike“.

Izvor: Nezavisne novine, od 21.01.2013. godine.

8. ZAKLJUČAK

U krugu akademske zajednice, teoretičari se slažu da su glavni i bitni činioci razvoja i permanentnog napretka, u svim sferama i branšama: znanje (posebno specijalistička znanja), odgovornost menadžmenta i zaposlenih, adekvatna i prilagođena organizaciona struktura, motivacija i informacije.

Korporativni menadžment, u praksi, sa naročitom pažnjom pristupa realizaciji bezbednosnih parametara, imajući u vidu izuzetnu složenost u korporativnom poslovanju (često strane zemlje, nepoznati geografski prostori) kao i raznolikost u okruženju, a sve to u cilju opstanka na datom tržištu i u datom okruženju.

U svetu korporativnog poslovanja, evidentno je da adekvatne bezbednosne mere i validne poslovne informacije predstavljaju poruku top menadžmentu i vlasnicima kapitala, najčešće o sveukupnim prilikama (trenutno stanje tržišta, o radnoj snazi, o prirodnim resursima, postojećoj infrastrukturi, političke prilike u okruženju i globalno, jezičko-kulturne posebnosti, poruke u vezi sa tradicijom, običajnim pravom, religijskim opredeljenjima i sl.) na destinaciji za koju postoji poslovni interes korporacije.

Globalizacija svetskih odnosa redefinisala je i pojam bezbednosti i, u većoj ili manjoj meri, dislocirala moć sa države u privatni sektor. Nacionalna bezbednost i dalje je ostala primarna i nedeljiva, ali i segment privatne bezbednosti je profiliran u važnog i proaktivnog činioca bezbednosti.

Uvek, kada je u pitanju bezbednost, moraju se uzeti u obzir postojanje integrisanosti u neke celine, najčešće države ili institucije, kao i postojanja korelativnosti pojedinačne, grupne, državne ili korporativne bezbednosti. Evidentna je složena međuzavisnost sveukupnih političkih, ekonomskih, socioloških, kulturnih i sl. procesa u tom pravcu. Navedeno je bitno akceptirati sa stanovišta novih, globalnih bezbednosnih pretnji (internacionalni sporovi, problemi u ekonomiji, ekološke katastrofe, veliki broj nezaposlenih, prezaduženost država, teroristički napadi, lokalni ratovi, organizovani kriminal i sl.), jer su njima i posledicama koje pomenute pretnje mogu implikovati, direktno pogođene korporacije i mega poslovni sistemi.

Aktuelni trenutak, u sferi tržišnog poslovanja, obzirom na jaku konkurenciju, nove, te globalne trendove u sferi poslovanja i često ne biranje načina da se ostvari profit, u velikoj meri je orjentisan na neke nove trendove i pojavne oblike kriminogenog ponašanja, dok su „stari“ oblici ostali kao vidovi kriminala kojima se i nadalje bavi država sa svojim bezbednosnim resursima.

LITERATURA

1. Avramov, S., (2009), *Alternativni model svetske zajednice*, Akademija za diplomatiju i bezbednost, Beograd.
2. Bžežinski, Z., (2001), *Velika šahovska table*, CID, Podgorica
3. Ćosić, D., (2015), *U tuđem veku II*, Laguna, Beograd
4. Dimitrijević, V., (1982), *Terorizam*, Radnička štampa, Beograd
4. Dragišić, Z., (2007), *Bezbednosni menadžment*, Službeni glasnik i Fakultet bezbednosti, Beograd
5. Gaćinović, R., (2012), *Bezbednosna funkcija države*, Draslar partner, Beograd
6. Gaćinović, R., (2005), *Terorizam*, Draslar, Beograd
6. Gleni, M., (2008), *Mekmafija*, Samizdat B 92,
7. Ejodus, F., (2012), *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori, nivoi*, JP Službeni glasnik i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd
9. Enciklopedija (2005), *Britanika-sažeto izdanje, E-I Knjiga br. 3*, Narodna knjiga, Beograd.
8. Radovanović, D., (2008), *Geoekonomija, poslovna diplomatija i globalni menadžment*, Liber, Beograd

9. *REČNIK-englesko-srpskohrvatski*, (1971), Prosveta, Beograd
10. Rodić, B., Đorđević, G., (2004), *Da li ste sigurni da ste bezbedni*, Produktivnost AD, Beograd
11. Simić, R., D., (2002), *Nauka o bezbednosti*, JP SL SRJ i FPN, Beograd
12. Šarp, Dž., (1999), *Od diktature do demokratije*, Udruženje građana za demokratiju i civilno obrazovanje, Beograd,
15. Vujaklija, M, (1996/97), Prosveta, beograd

Ostali izvori

1. Nezavisne novine, od 21.01.2013. godine
2. <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/1250152/okoncana+talacka+kri+za+u+alziru.html>, pristup ostvaren: 27.01.2022. godine.
3. <http://www.kurir-info.rs/direktor-stratfora-upozorava-srbija-ce-bitu-uvucena-u-konflikt-oko-ukrajine-clanak-1398463-Pristup> ostvaren: 31.5.2022.
4. http://bs.wikiquote.org/wiki/Hans_Morgenthau-pristup ostvaren: 15.6.2022.g.

CORPORATIONS AND SECURITY

Abstract

It can be said that in the field of economy, in the context of differentiated instability, related to corporate business, with the presence and obvious competition in the market, new security threats are evident which are correlative with economic instability, and have become a serious hindrance to business. Security threats of this kind (terrorism, organized crime, production and trafficking of narcotic drugs, trade in raw materials for weapons of mass destruction, nuclear weapons of the new generation, trade in white slaves, disregard for the environment, etc.) implied the need for capable security managers employed, not only in state institutions, in corporations, with the task of responding to the mentioned global challenges with preventive measures, as well as available legal regulations, and providing adequate conditions for the presence and work of the given corporation.

Exemplary security threat on the ground, especially in recent times, is carried by every type of terrorist activity (endangers existing corporate capacities in a destination, hinders financial investments, generates insecurity, etc.). Terrorism, along with organized crime, is regarded as the primary danger today, even though its roots go back far into the past. Terrorism is undoubtedly a global challenge, bearing in mind that it is "available to everyone", i.e. represents a security risk in all parts of the planet earth. Organized crime, which can include various types of illegal traffic and production of dangerous substances, environmental crime, etc., is another major threat to the normal life and progress of humanity.

Keywords: Corporation, security, management, security manager

ODNOS UNUTRAŠNJIH I SPOLJNIH POLITIČKIH AKTERA PREMA VISOKOM PREDSTAVNIKU U BOSNI I HERCEGOVINI

Apstrakt

Питање легалне заснованости, легитимитета и граница овлашћења Високог представника међународне заједнице у БиХ је јако сложено правно, (гео)политичко, али и безбедносно питање. На ово питање не гледају исто конститутивни народи и федералне јединице БиХ, а различито се испољава и однос спољних фактора, пре свега – великих сила према високом представнику. Сведоци смо да су одлуке високог представника имале и имају потенцијал да изазову озбиљне политичке кризе у земљи. У том смислу, предмет овог рада јесте однос према утицају високог представника на имплементацију Дејтонског споразума у БиХ, а који се испољава кроз различите и промењиве ставове кључних политичких актера и спољних сила према овој институцији. У контексту овог односа, циљ рада је да покушамо одговорити на питање да ли је функција високог представника нешто што, заиста, омогућава имплементацију Дејтонског споразума или је, пак, на дужи стазе, саботира. Према томе, сагледаћемо унутрашње контроверзе везане за ову институцију у БиХ, односно ко се, унутар државе, противи овој институцији, а ко је подржава. Након тога, покушаћемо објаснити однос релевантних спољних сила према Високом представнику међународне заједнице у БиХ.

Кључне речи: Високи представник, ОХР, Босна и Херцеговина, Дејтонски споразум, међународна заједница...

---

¹ Msr. Petar Đukić, doktorand na Fakultetu bezbednosti, Univerzitet u Beogradu, Viši asistent na Univerzitetu modernih znanosti, Mostar; petar.djukic96@yahoo.com

1. UVOD

Bosna i Hercegovina je državna zajednica koja je formirana na tlu prethodne Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, po okončanju građanskog rata 1995. godine, i to potpisivanjem „Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini“ (u daljem tekstu: Dejtonski sporazum), dakle, međunarodnim ugovorom (Kuzmanović i Dmičić, 2011). Čine je dve državotvorne jedinice (dva entiteta) – Republika Srpska i Federacija Bosne i Hercegovine, kao i Brčko distrikt Bosne i Hercegovine (jedinica lokalne samouprave pod suverenitetom BiH, čija je teritorija u zajedničkoj svojini entiteta). U njoj žive tri konstitutivna naroda – Srbi, Hrvati i Bošnjaci. Imajući u vidu da je Federacija BiH sačinjena od deset kantona (od kojih je pet sa bošnjačkom većinom, tri sa hrvatskom većinom, a dva imaju poseban status i mješovito bošnjačko-hrvatsko stanovništvo), dok je Republika Srpska unitarno uređena, jasno je da je državno uređenje BiH složeno i asimetrično (Vlaški, 2019:256).

Pitanje konstitucionalizma i organizacije javne vlasti u Bosni i Hercegovini opterećeno je burnim događajima iz prošlosti, kao i svim onim regionalnim bezbednosnim dinamikama koje su, vekovima, bile karakteristične za balkansko podneblje. Mirovna konferencija koja je za cilj imala prekid rata rezultirala je nastankom federalne države sa određenim konfederalnim elementima državnog uređenja, a usled uticaja velikih sila, u bosanskohercegovački federalizam su inkorporirani određeni elementi protektorata (Vlaški, 2019). Naime, pored toga što su članice Kontakt grupe inicijatori, predlagači, kreatori sadržaja i, u konačnici, svedoci potpisivanja Dejtonskog sporazuma i što je, pod njihovim uticajem, zaključen mir, one su nastavile uticati i na implementaciju istog, pre svega kroz instituciju Visokog predstavnika međunarodne zajednice u BiH (u daljem tekstu: OHR ili visoki predstavnik). U kontekstu navedenog, bosanskohercegovački federalizam možemo poistovetiti sa onim što se, u inostranoj literaturi, naziva prinudni federalizam (Woelk, 2012).

Pitanje legalne zasnovanosti i granica ovlašćenja visokog predstavnika je jako složeno pravno, (geo)političko, ali i bezbednosno pitanje. Na ovo pitanje ne gledaju isto konstitutivni narodi i federalne jedinice BiH, a različito se ispoljava i odnos spoljnih faktora, pre svega velikih sila – svedoka Dejtonskog sporazuma (članica Kontakt grupe), ali i prvih suseda Bosne i Hercegovine – njegovih potpisnika. Svedoci smo da su odluke visokog

predstavnik imale i imaju potencijal da izazovu ozbiljne političke krize u zemlji. U tom smislu, predmet ovog rada jeste odnos prema uticaju visokog predstavnika na implementaciju Dejtonskog sporazuma u BiH, a koji se ispoljava kroz različite i promjenjive stavove ključnih unutrašnjih i spoljnih političkih aktera prema ovoj instituciji. U kontekstu ovog odnosa, cilj rada je da pokušamo odgovoriti na pitanje da li je funkcija OHR-a nešto što, zaista, omogućava implementaciju Dejtonskog sporazuma ili je, pak, na duže staze, sabotira. Prema tome, sagledaćemo unutrašnje kontroverze vezane za OHR u BiH, odnosno ko se, unutar države, protivi ovoj instituciji, a ko je podržava. Nakon toga, pokušaćemo objasniti odnos relevantnih spoljnih sila prema Visokom predstavniku međunarodne zajednice u BiH.

2. VISOKI PREDSTAVNIK ZA BOSNU I HERCEGOVINU – ORGANIZACIJA I OVLAŠĆENJA

Institucija visokog predstavnika (OHR) je ad hoc međunarodna institucija uspostavljena Aneksom H Dejtonskog sporazuma (Sporazum o civilnom sprovođenju mirovnog rešenja). Prema Aneksu H, OHR ima status diplomatske misije u Bosni i Hercegovini. Članom 1. ovog Aneksa, između ostalog, propisano je da su strane potpisnice saglasne da će sprovođenje civilnih aspekata mirovnog rešenja obuhvatiti široku lepezu aktivnosti – humanitarna pomoć, obnova infrastrukture i ekonomska obnova, uspostavljanje političkih i ekonomskih insitucija u BiH, unapređenje poštovanja ljudskih prava i povratak raseljenih lica i izbeglica, održavanje slobodnih i pravednih izbora. Visoki predstavnik saraduje sa građanima i institucijama Bosne i Hercegovine, te međunarodnom zajednicom, kako bi osigurali da se Bosna i Hercegovina razvije u mirnu i održivu demokratsku zemlju, na putu ka integracijama u evro-atlantske institucije (Dmičić, 2011; OHR, 2015a). Visoki predstavnik je označen kao vrhovni tumač civilnih aspekata Dejtonskog sporazuma i nema nikakve ingerencije u pogledu vojnih pitanja (McCan, 2007). Njega bira Savet za provođenje mira (PIC), koji uključuje aktivne predstavnike 55 zemalja.

Ovlašćenja visokog predstavnika regulisana su članom 2. Aneksa H Dejtonskog sporazuma, a najvažnija su:

- praćenje implementacije Dejtonskog mirovnog sporazuma;
- održavanje bliskih kontakata sa stranama potpisnicama Sporazuma u cilju afirmacije punog poštovanja svih civilnih aspekata Sporazuma;

- koordinacija aktivnosti međunarodnih civilnih organizacija i agencija u Bosni i Hercegovini s ciljem osiguranja efikasne implementacije civilnih aspekata Dejtonskog sporazuma;
- pomaganje, kada to smatra neophodnim, u rešavanju svih poteškoća koje se jave u vezi sa implementacijom civilnog dela Sporazuma;
- učestvovanje na sastancima organizacija donatora;
- podnošenje periodičnih izveštaja o postignutom napretku Ujedinjenim nacijama, Evropskoj uniji, Sjedinjenim Američkim Državama, Ruskoj Federaciji i drugim zainteresovanim vladama, stranama i organizacijama (Dmičić, 2011).

OHR, takođe, usmerava aktivnosti na uspostavljanje vladavine prava, što je početna tačka i ključni uslov za napredak u svim drugim oblastima reforme (McCan, 2007; OHR, 2015b). Visoki predstavnik, po potrebi, može ustanoviti subordinirana zajednička civilna tela na lokalnim nivoima u BiH, kao i druga civilna tela unutar i izvan BiH, da bi olakšao izvršenje svog mandata. Takođe, ima pravo imenovati određena lica, ako to smatra potrebnim, da bi obezbedio pomoć u sprovođenju zadataka koji su sadržani u Aneksu H (Dmičić, 2011:147). Kada se analizira Aneks X, vidi se da su ovlaštenja visokog predstavnika ovim Aneksom jasno određena te da su na njihov pristale strane ugovornice. Ono što treba istaći jeste da on „olakšava vlastite napore strana ugovornica, pokreće i, po potrebi, koordinira aktivnosti“, dakle „pomaže domaćim institucijama, nadgleda, savetuje, ali ne stvara pravni poredak i ne određuje politiku“ (Pilipović, 2017:419).

Kancelarija Visokog predstavnika sastoji se iz sledećih organizacionih jedinica:

- Politički i finansijski odjel - daje savete visokom predstavniku o civilnim aspektima implemetacije mira u Bosni i Hercegovini i podeljen je na više odseka i jedinica;
- Odjel za pravna pitanja - predstavlja tim domaćih i međunarodnih pravnika koji se bave pravnim pitanjima u svim oblastima u vezi sa provođenjem civilnog dela Opšteg okvirnog sporazuma za mir;
- Odjel za stratešku komunikaciju i medije – predstavlja politiku visokog predstavnika u javnosti;

- Odeljenje za administrativno-finansijske poslove i transformaciju (OHR, 2015v).

3. ODNOS UNUTRAŠNJIH POLITIČKIH AKTERA U BOSNI I HERCEGOVINI PREMA VISOKOM PREDSTAVNIKU

Kao što smo videli iz prethodno rečenog, mandat Visokog predstavnika proizilazi iz Aneksa H Dejtonskog sporazuma, koji se isključivo odnosi na civilne aspekte mirovnog rešenja. Međutim, već je prvi visoki predstavnik u BiH, Karl Bilt, uvideo da velike sile nemaju političku strategiju za provedbu mandata iz ovog Aneksa, te da će mu samostalno delovanje mnoštva aktera i centara moći u međunarodnim strukturama znatno otežati misiju (Franić, 2013). Pored toga, usporene reforme i očigledna konsolidacija moći nacionalnih stranaka, dovele su do toga da međunarodna zajednica odluči da proširi ovlašćenja visokog predstavnika, što je potvrđeno na Konferenciji u Bonu 1997. godine (Bonska ovlašćenja²), a kasnije i od strane Saveta bezbednosti UN-a, rezolucijom 1144. Ovim je pozdravljena namera Visokog predstavnika da koristi svoj autoritet za donošenje obavezujućih odluka (često se koristi izraz „nametanje odluka“), i to bez ikakve kontrole od strane neke domaće ili međunarodne institucije (Franić, 2013; Pilipivoć, 2017). Tako je, u jednoj osobi, objedinjena izvršna, sudska i zakonodavna vlast, a visoki predstavnik je postao "najuticajnija institucija u Bosni i Hercegovini i jedina koja nije formalno zasnovana na podeli vlasti"³ (Bieber, 2004:91-92). U primeni bonskih ovlašćenja najdalje je otišao Pedi Ešdaun – samo u jednom danu smenio je 59 političkih funkcionera iz Republike Srpske,

---

² Savet za implementaciju mira, na Konferenciji u Bonu, doneo je Zaključke kojim je proširio ovlašćenja Visokog predstavnika. Zahvaljujući ovim Zaključcima, kasnije nazvanim Bonska ovlašćenja, ojačana je njegova pozicija, odnosno data mu je mogućnost da deluje preventivno u svrhu izgradnje pravnog i političkog sistema kao jednog od ciljeva sprovođenja civilnih aspekata Dejtonskog sporazuma, putem amandiranja ustavnih akata entiteta, donošenja i amandiranja zakona, statuta gradova i opština, kao i donošenja privremenih mera u slučajevima kada zainteresovane strane u institucijama Bosne i Hercegovine nisu mogle postići dogovor. Istovremeno, Visoki predstavnik je dobio i mogućnost da preduzme i represivne mere donošenjem odluka o lustraciji, odnosno zabrani političkog delovanja izabranih narodnih predstavnika i smenjivanju funkcionera i javnih službenika za koje se utvrdi da krše obaveze iz mirovnog sporazuma (Dimitrijević, 2021).

³ У периоду од 1997. до 2012. године, Високи представник је наметнуо око 900 различитих одлука (Бајровић, 2019).

donosio je čak i zakonske propise i imao je presudan uticaj u reformi policije u BiH (Beširović, 2020). Zbog svega toga često je bio izložen žestokim kritikama, ne samo u zemlji, nego i u inostranstvu. Usledile su i kritike od strane Evropske unije, Knaus i Koks (2003) nazvali su Ešdauna "evropskim radžom", dok je njegov naslednik, Kristijan Švarc Šiling, njegov pristup nazvao „kolonizatorskim“. Šiling je, za razliku od svog prethodnika, smatrao da bonska ovlašćenja treba primenjivati samo u iznimnim slučajevima, a njegov mandat obeležen je najavom zatvaranja OHR-a od strane Saveta za implementaciju mira (Franić, 2013). Ipak, OHR je opstao u BiH, ali je uloga Šilingovih naslednika, Miroslava Lajčaka i Valentina Incka, takođe bila prilično pasivna. Ipak, rad svih navedenih visokih predstavnika, uključujući i aktuelnog – Kristijana Šmita, stalna je tema domaće i međunarodne javnosti. Pri tome, odnosi i stavovi ključnih unutrašnjih činilaca, odnosno konstitutivnih naroda i njihovih političkih predstavnika prema visokom predstavniku se bitno razlikuju, a vremenom su se, svakako, menjali. Kritike na rad OHR-a ticale su se, u prvom redu, širine moći ove institucije, dok su neki kritikovali njenu neaktivnost. U tom kontekstu, kritike i pohvale na račun OHR-a od strane predstavnika sva tri konstitutivna naroda, najčešće su imale političko-interesnu pozadinu, usmerenu na formiranje javnog mnjenja i animiranje biračkog tela.

Antagonizam prema Visokom predstavniku i najveće kritike na njegov rad dolazile su od strane srpskog činioca u BiH. U prvi ozbiljan „sukob“ te vrste upustio se drugi po redu Visoki predstavnik – Karlos Vestendorp, koji je inicirao zauzimanje i suspenziju odašiljača javnog RTV servisa Republike Srpske od strane snaga SFOR-a, 1997. godine. U tom smislu, sam Vestendorp, u svom govoru, kazuje kako se suočavao s onima koji "manje ili više otvoreno gaje ideje o secesiji ili ujedinjenju sa susednim državama, pokušavajući opstruisati, odgoditi i minimalizirati proces izgradnje zajedničkih institucija"⁴ (Prema: Franić, 2013:48). Dakle, ovo je bio prvi ozbiljniji sukob OHR-a i političkih elita bosanskih Srba, a koji svakako prevazilazi okvire civilnih aspekata mirovnog rešenja. Dvanaest godina nakon toga, u Informaciji Vlade Republike Srpske o efektima prenosa ustavnih ovlašćenja s Republike Srpske na Bosnu i Hercegovinu, podnesenoj Narodnoj skupštini Republike Srpske, 23. aprila 2009. godine, ističe se da je „za jedanaest godina postojanja OHR u Bosni i Hercegovini, OHR doneo više od 800 odluka, zatim oko 300 propisa i izvršio oko 500 smena, te da to

---

⁴ Westendorp, C. *Speech to the Peace Implementation Council*. Bonn, 9. 12. 1997.

što čine međunarodni predstavnici nema nikakvo uporište u Dejtonskom sporazumu, niti u međunarodnom pravu“ (Karan, 2015). Neaktivnost (čitaj: uzdržavanje od primene Bonskih ovlašćenja) visokog predstavnika koja je pratila godine koje su usledile vrlo često je kritikovana od strane Bošnjaka, ali i Hrvata u BiH. Bošnjački političari su priželjkivali nastavak reformskih procesa započetih od strane Pedija Ešdauna, Hrvati su se smatrali majorizovanim u većem delu BiH, dok su predstavnici srpskog naroda koristili svaki, pa i najmanji „ekscses“ Valentina Incka da ospore legitimitet i potrebu njegovog angažmana u zemlji. Osvrnućemo se samo na stavove trojice „nacionalnih lidera“ u BiH – Milorada Dodika, Dragana Čovića i Bakira Izetbegovića. Tokom svog obraćanja na neformalnom forumu, pred Savetom bezbednosti UN-a, 24. 11. 2020. godine, Milorad Dodik, član Predsedništva BiH iz reda srpskog naroda, izjavio je sledeće: „Umorni smo od tuđih zahtjeva. Incko nema nikakvu podršku na lokalnom nivou, ali Incko radi protiv dva konstitutivna naroda koja žele očuvati mir. Zaustavite tog monstruma koji nam pokušava nametati rješenja koja ne želimo. On je neizabrani stranac maloga znanja, zlonamjereni čovjek koji će dovesti do raspada BiH.“ Na istom događaju, Visokog predstavnika kritikovao je i Dragan Čović, predsednik HDZ BiH: „Bosna i Hercegovina se temelji na načelu jednakopravnosti tri konstitutivna naroda – Bošnjaka, Hrvata i Srba, koji zbirno predstavljaju preko 97% svih njenih građana. Određeni koraci visokog predstavnika u BiH su doveli do problema. Najviše problema za hrvatski narod izazvale su izmjene Izbornog zakona koje su dovele do toga da je u tri navrata izbornim inženjeringom realizirana impozicija na poziciji hrvatskog člana Predsjedništva BiH.“ Za razliku od prvog dvojca, neformalni lider Bošnjaka i predsednik Stranke demokratske akcije, Bakir Izetbegović, poziva Visokog predstavnika u pomoć: „Pozivamo visokog predstavnika da reaguje i iskoristi Bonske ovlasti. Pozivamo ga da poništi odluke Narodne skupštine entiteta Republike Srpske o dodjeli odlikovanja Radovanu Karadžiću i drugim osuđenim ratnim zločincima“(govor nakon sednice predsedništva stranke, 21. 2. 2020. godine) – (Petke, Čorsulić, 2021:3).

Valentin Incko se, ipak, „probudio“ svega nekoliko dana pred istek njegovog mandata u BiH i nametnuo dopune Krivičnog zakona BiH, kojima se zabranjuje i kažnjava negiranje gonocida. Milorad Dodik odmah je sazvao posebnu sednicu republičkog parlamenta i, u svom stilu, najavio mogućnost otepljenja Republike Srpske, i to „već sutradan“. Sa druge strane, iz bošnjačkih udruženja rekli su da je Incko „prespavao mandat“, ali su mu izrazili zahvalnost što je, na kraju, „smogao snage da nametne ovu odluku“

(Maksimović, 2021). Dalje zaoštavanje odnosa kulminiralo je imenovanjem Inckovog naslednika, nemca Kristijana Šmita, koje je produbilo unutrašnje političke i bezbednosne dinamike, ali i dovelo do konfrontacije političkog Zapada sa Rusijom i Kinom, o čemu ćemo pisati u nastavku rada.

Na kraju ovog dela, pomenućemo jedno istraživanje uticaja visokog predstavnika na stabilnost i bezbednost u BiH (Vojinović, 2022). Ovo istraživanje rađeno je na osnovu upitnika od 12 kreiranih stavki koje su ocenjivanje primenom Likertove skale. Na osnovu ocenjivanja 15 donosilaca odluka u BiH, primenjen je Bonferoni agregator, koji pokazuje da su oni, u većini situacija, bili približnih preferencija, dodelivši veoma niske ocene. Primera radi, odgovori ispitanika teže ka nesaglasnosti sa stavkom da OHR uliva poverenje građanima. Slične vrednosti odnose se i na pitanja koja se tiču uticaja visokog predstavnika na poboljšanje ekonomskih uslova, smanjenje korupcije, povećanje međusobnog poverenja različitih etničkih grupa u BiH, smanjenje potencijalnog rizika od terorističkih napada, te na pozitivan uticaj na bezbednost u državi i pozitivan uticaj na stabilnost u državi. U radu se zaključuje da, pri ovim stavkama, donosioci odluka izražavaju svoje poprilično neslaganje, te da rezultati govore da Kancelarija visokog predstavnika nema pozitivan angažman ili uticaj na trenutno stanje.

4. ODNOS RELEVANTNIH SPOLJNIH SILA PREMA VISOKOM PREDSTAVNIKU U BOSNI I HERCEGOVINI

Velike sile (pre svega mislimo na SAD i Rusiju), uz predstavnike Evropske unije, Veliku Britaniju, Nemačku i Francusku, predstavljaju inicijatore, predlagače, kreatore sadržaja i svedoke Dejtonskog sporazuma. Te sile su, preko Saveta za implementaciju mira i, naravno, visokog predstavnika, pratile implementaciju mirovnog rešenja u BiH. U vremenu od potpisivanja Dejtonskog sporazuma pa na ovamo, uticaj Rusije je konstantno rastao i dobijao na značaju. Takođe, u bosansku jednačinu u kojoj su, do tada, relevantne jedinice isključivo bile navedene članice nekadašnje Kontakt grupe, ulazi i Narodna Republika Kina. Naime, NR Kina se odlučila da, 2021. godine, zajedno iskorači sa Rusijom kao izazivač Zapada na relativno, za NR Kinu, bezazlenom pitanju. Ova velika sila je tada, pred Savetom bezbednosti UN-a, podržala ruski predlog rezolucije kojom bi pozicija OHR-a u BiH bila potpuno eliminisana. Veliko je pitanje da li bi NR Kina, koja je

napustila Savet za implementaciju mira još 2000. godine, učestvovala u ovoj akciji da nije bilo krize izazvane pandemijom korona virusa i, samim tim, njene potrebe da popravi svoj narušeni svetski imidž. U nastavku rada pokušaćemo objasniti odnos svih pomenutih spoljnih sila prema OHR-u.

Politički Zapad, predvođen SAD-om, Velikom Britanijom i ključnim zemljama Evropske unije (Nemačka, Francuska), tradicionalno podržava visokog predstavnika i njegovo delovanje u BiH. Sjedinjene Američke Države su dale podršku i Kristijanu Šmitu, nakon što je, leta 2022. godine, najavio da će posegnuti za Bonskim ovlašćenjima, odnosno da će nametnuti Izborni zakon BiH. Tada je glasnogovornik State Department-a rekao da se odluke o korištenju Bonskih ovlašćenja daju isključivo visokom predstavniku, da je on taj koji bira hoće li, kada i kako ih koristiti, te da će SAD podržati bilo koju odluku koju visoki predstavnik donese (Muratović, 2022). Podršci koju je dao SAD pridružila se i Velika Britanija, nakon što je Šmit realizovao svoju najavu, tokom izborne noći. Naime, nedugo nakon što je Šmit obznanio da je nametnuo odluku o izmenama Izbornog zakona BiH, oglasio se ambasador V. Britanije u BiH, rekavši da Ujedinjeno Kraljevstvo podržava ulogu koju imaju visoki predstavnik i njegova Kancelarija, te da žali što su ovlašćenja visokog predstavnika i dalje potrebna u Bosni i Hercegovini (Glas Amerike, 2022). Ovakvi stavovi američkih i britanskih zvaničnika jasno pokazuju da ove dve države i dalje podržavaju postojanje i delovanje OHR-a u BiH. Zemlje Evropske unije, uključujući Nemačku i Francusku, u načelu i dalje podržavaju mandat OHR-a u ovoj zemlji. Ipak, grupa od preko 25 poslanika iz Evropskog, nemačkog, holandskog i francuskog parlamenta uputila je otvoreno pismo visokom predstavniku, u kom su izrazili „najdublju zabrinutost“ zbog korištenja Bonskih ovlašćenja pred sam kraj izbornog dana. Oni smatraju da takva odluka „ne svedoči o velikom poštovanju demokratskih prava građana BiH“, te da ista ima potencijal da podrije autoritet OHR-a na duže staze. Ističući da su oni uvek podržavali mandat OHR-a u BiH, kao i da će tako činiti i u budućnosti, potpisnici pisma su pozvali visokog predstavnika da opozove odluku o nametanju izbornog zakona (N1, 2022). Ovakvi stavovi, ipak, ukazuju na činjenicu da Evropa više nije ujedinjena u smislu davanja pune, bezrezervne podrške visokom predstavniku, iako su načelni stavovi o podršci i dalje prisutni u izjavama evropskih parlamentaraca i zvaničnika.

Ukoliko analiziramo uticaje Rusije i NR Kine na proces implementacije mira u Bosni i Hercegovini, njih moramo razdvojiti po akterima i po formatima projekcije interesa dve velike države. Nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma, Rusija je zauzela mesto u Savetu za implementaciju mira, dok je NR Kina ovaj Savet napustila 2000. godine (Petrovskaya, 2021; OHR, 2015g). Upravni odbor Saveta Ruska Federacija napušta 28. jula 2021., a 17. februara 2022. službenom notom najavljuje obustavljanje finansiranja ovog tela. Finansiranje Visokog predstavnika Rusija je obustavila aprila 2022. godine (Trkanjec, 2022).

Uticaj Rusije na mirovni proces u Bosni i Hercegovini je uvek imao širu sliku ruskih strateških ciljeva, dok je uticaj NR Kine, sve do 2013. godine, bio vrlo pasivan po pitanju Bosne i Hercegovine, pa i Zapadnog Balkana uopšte, bar u političkom smislu. Dinamike uticaja obe velike sile su se, poslednju deceniju, itekako intenzivarele. U odgovoru na te dinamike, zapadni kreatori politike će morati da odvoje rizike vezane za Rusiju od onih koji su domaći ili regionalni. Sve ukazuje na to da je pretnja miru u Bosni prvenstveno domaća i regionalna, dok Rusija igra ulogu „kočničara“, tamo gde to može učiniti po niskoj ceni (Ruge, 2022). Ukoliko razložimo spoljnopolitički prioritet Ruske Federacije na Zapadnom Balkanu, dolazimo do zaključka da je jedan od značajnijih ciljeva sprečavanje članstva u NATO-u Bosne i Hercegovine, a o čemu je govorio i ruski ambasador Kalabuhov, koji je naglasio da će, u slučaju članstva u NATO, „Moskva reagovati“ (EURACTIV, 2022).

Kroz postupak imenovanja Kristijana Šmita za visokog predstavnika, Kina i Rusija su demonstrirale konfrontaciju sa političkim Zapadom. Naime, Rusija i Kina pojačavaju pritisak na zapadne partnere u eskalirajućoj krizi oko Bosne i Hercegovine, pri čemu je sve veća aktivnost Pekinga na ovom frontu primećena prvi put još od kraja ratova 1990-ih. (Petrovskaya, 2021). U tom smislu, Rusija i Kina su prosledile nacrt rezolucije Saveta bezbednosti UN kojom bi se odmah oduzela ovlašćenja međunarodnom visokom predstavniku i kojom bi njegova pozicija bila potpuno eliminisana za godinu dana (Lederer, 2021). Rezolucija Rusije i NR Kine nije bila usvojena, ali to nije sprečilo Rusku Federaciju da, u obraćanjima na sednicama Saveta bezbednosti, spori legitimitet Kristijana Šmita, nazivajući ga „privatnim licem“, a ne visokim predstavnikom (Security Council, 2021). Poznato je da Rusija već dugi niz godina zahteva zatvaranje kancelarije OHR-a, što su SAD i druge zapadne zemlje okarakterisale kao direktan uticaj na proces implementacije mira i podrivanje autoriteta visokog predstavnika, a čime se

ostavlja prostor domaćim akterima za dodatnu konfrontaciju. Uključenje NR Kine u podršku ruskoj rezoluciji treba tumačiti kao redefinisanje njenog spoljnopolitičkog pristupa u celini. Naime, NR Kina se nalazi u procesu reafirmacije svog globalnog liderstva, nakon izbijanja pandemije korona virusa koja je uticala na njen negativan svetski imidž. Upravo u kontekstu toga treba posmatrati intencije ove velike sile da se uključi u tzv. bosansku jednačinu, dajući podršku ruskoj rezoluciji.

U kontekstu prethodno rečenog, treba reći i to da je ruska i kineska ekonomska poluga uticaja na Bosnu i Hercegovinu vrlo mala, pa čak i zanemariva prema ekonomskoj statistici (Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2022). Dakle, možemo očekivati da će uticaj i pritisak ove dve sile biti u direktnoj proporciji odnosa sa političkim Zapadom. Za to vreme, unutrašnje dinamike se zaoštravaju, upravo zbog novog korištenja Bosnih ovlašćenja i nametanja odluke o izmenama Ustava Federacije BiH i Izbornog zakona Bosne i Hercegovine od strane „nemačkog turista“ Kristijana Šmita (kako ga je nazvao Milorad Dodik), tokom izborne noći u BiH. Ovo je izazvalo oštre reakcije Bošnjaka i njihovih predstavnika, po prvi put od kada OHR postoji. Tako je istaknuti bošnjački akademik, prof. dr Esad Duraković, bio kategoričan, rekavši da nikad nije imao poverenje u Šmita, da je on „laureat HDZ-a“, te da je Šmit na neki način kupljen i nije dobro da takav čovek dolazi u BiH u ovako važnom trenutku (Slobodna Bosna, 2022). Ostaje da se vidi kako će dinamike novih unutrašnjih odnosa prema visokom predstavniku biti propraćene od strane spoljnih sila.

5. ZAKLJUČAK

Bosna i Hercegovina je država kojoj se često pripisuju atributi protektorata, a njen federilizam se poistovećuje sa tzv. prinudnim federalizmom, upravo zbog postojanja Visokog predstavnika međunarodne zajednice. Za ovu instituciju kaže se da je tumač odredaba Dejtonskog sporazuma. Kao takav, visoki predstavnik zadužen je da nadgleda i olakšava implementaciju mirovnog rešenja. Nakon Bonske konferencije, kojom mu je omogućeno donošenje obavezujućih odluka, on se javio i u ulozi stvaraoca prava, donoseći zakone, menjajući ustave i smenjujući javne funkcionere. Ne ulazeći u ocenu da li je on imao pravno uporište u svojim odlukama, definitivno je da su iste produkovale brojne političke krize u BiH. Odnos unutrašnjih političkih aktera prema visokom predstavniku tokom godina se menjao, obično u zavisnosti od toga čije interese je konkretna odluka direktno pogađala. Treba nagalsiti i to da su različite osobe koje su obnašale

funkciju visokog predstavnika ispoljavale potpuno različit stepen aktivnosti, odnosno neaktivnosti. Najveći kritičari i protivnici visokog predstavnika bili su politički predstavnici Srba, Hrvati su se obično držali po strani, dok su poslednje odluke aktuelnog visokog predstavnika, Kristijana Šmita, izazvale revolt u bošnjačkim političkim strukturama. Dakle, i pored njegove izvorne uloge da olakšava napore strana ugovornica u provođenju mira, visoki predstavnik je, nekim svojim postupcima, izazivao političke krize u zemlji i produbljivao postojeće. Pored toga, odnos ključnih spoljnih činilaca prema njemu se, takođe, menjao. Politički Zapad, predvođen SAD-om i ključnim zemljama Evropske unije, tradicionalno podržava visokog predstavnika i njegovo delovanje u BiH, dok su Rusija i Kina, pogotovo u poslednjih nekoliko godina, otvoreno protiv ove institucije.

Činjenica da i sada, dvadeset sedam godina nakon Dejtonskog sporazuma, institucija visokog predstavnika postoji i donosi odluke, sama za sebe govori u prilog tezi da on nije uspeo da ostvari svoju primarnu ulogu – olakša primenu mirovnog rešenja, pre svega njegovih civilnih aspekata (ekonomski oporavak, zaštita ljudskih prava, slobodni i pravedni izbori i dr.). Nasuprot tome, on se javljao, u dosta slučajeva, kao inhibirajući faktor, izazivajući različite reakcije i interakcije samih potpisnika Dejtonskog sporazuma, ali i njegovih svedoka – ključnih svetskih sila.

LITERATURA

1. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2022). Saopštenje - Statistika robne razmjene BiH s inostranstvom, januar-juli 2022. Godina XVIII, Broj 7, Sarajevo, 22. 8. 2022. Preuzeto 3. 10. 2022. godine sa: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopstenja/2022/ETR_01_2022_7_1_HR.pdf
2. Bajrović, E. (2019). Bonske ovlasti u teoriji i praksi, 12. novembar 2019. Preuzeto 1. 10. 2022. godine sa: <https://www.slobodnaevropa.org/a/bonske-ovlasti-bih-valentin-incko/30266525.html>
3. Beširović, B. (2020). The Role of Paddy Ashdown as High Representative in Bosnia and Herzegovina. Pregled, 2020, Vol. 61 Issue 2, p. 159-181.
4. Bieber, F. (2004). Institucionaliziranje etničnosti: postignuća i neuspjesi nakon ratova u Bosni i Hercegovini, Kosovu i Makedoniji. Sarajevo: CEEOL Forum Bosnae , Issue 25 /2004.

5. Vlaški, B. (2019). Organizacija javne uprave u Federalizmu – posebno u Bosni i Hercegovini, doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet.
6. Vojinović, N. (2022). Uloga Kancelarije visokog predstavnika u razvoju politike bezbjednosti Bosne i Hercegovine. *Bezbednost*, 2/2022, str. 204-227. DOI: 10.5937/bezbednost2202204V.
7. Glas Amerike (2022). Visoki predstavnik nametnuo izmjene Izbornog zakona BiH. Podržale SAD i V. Britanija, 2. oktobar 2022. Preuzeto 9. 12. 2022. sa: <https://ba.voanews.com/a/bih-ohr-nametanje-promjene-izborni-zakon/6772655.html>
8. Dimitrijević, D. (2021). Teritorije pod međunarodnom upravom – Bosna i Hercegovina –slučaj sui generis. Centar za lobiranje.
9. Dmičić, M. (2011). Ustavno pravo – dopuna osnovnoj literaturi. Banja Luka: Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.
10. EURACTIV (2022). Russian Ambassador says BiH can join NATO, but Moscow will react, Mar 17, 2022. Preuzeto 3. 10. 2022. godine sa: https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/russian-ambassador-says-bih-can-join-nato-but-moscow-will-react/
11. Lederer, M. E. (2021). Russia and China try to end Bosnia's international overseer, July 14, 2021. Preuzeto 10. 10. 2022. godine sa: <https://apnews.com/article/europe-russia-china-united-nations-0ca800a4fb55c22962415d64bc6ffa14>
12. OHR (2015a). Opšte informacije. Preuzeto 10. 9. 2022. sa: <http://www.ohr.int/o-ohr-u/opce-informacije/>
13. OHR (2015b). Mandat. Preuzeto 10. 9. 2022. sa: <http://www.ohr.int/o-ohr-u/mandat/>
14. OHR (2015v). Odjeli. Preuzeto 10. 9. 2022. sa: <http://www.ohr.int/o-ohr-u/odjeli/>
15. OHR (2015g). Savjet za provođenje mira. Preuzeto 4. 10. 2022. sa: <http://www.ohr.int/medunarodna-zajednica-u-bih/vijece-za-provedbu-mira/>
16. Petke, S., Čorsulić, S. (2021). "Budućnost kao dužnost" – visoki predstavnik za Bosnu i Hercegovinu. Predstavništvo Fondacije Konrad Adenauer u Bosni i Hercegovini. Preuzeto 12. 9. 2022. sa: <https://www.jstor.org/stable/resrep28915>

17. Karan S. (2015). Ustavnopravna i politička priroda Odluka Visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini. *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka*, godina 5, broj 5, Banja Luka, jul 2015., str. 69-83.
18. Knaus, G., Cox, M. (2005). The "Helsinki moment" in Southeastern Europe. *Journal of Democracy*, (16), 39-53.
19. Kuzmanović, R., Dmičić, M. (2011). *Ustavno pravo*. Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova.

20. Maksimović, D. (2021). Incko nametnuo zakon o negiranju genocida, 23. 7. 2021. Preuzeto 2. 10. 2022. godine sa: <https://www.dw.com/sr/incko-nametnuo-zakon-o-negiranju-genocida/a-58612032>
21. Muratović, A. (2022). State Department: SAD će podržati bilo koju odluku visokog predstavnika, 26. juli 2022. Preuzeto: 9. 12. 2022. godine sa: <https://ba.voanews.com/a/state-department-sad-ce-podrzati-bilo-koju-odluku-visokog-predstavnika-/6673923.html>
22. McCan, L. (2007). Bases of Legitimacy and Problems of Accountability in International Administrations: An Examination of the Office of the High Representative (OHR) in Bosnia and Herzegovina. In: *Leading the Future of the Public Sector: The Third Transatlantic Dialogue* Newark, Delaware: 31 May - 2 June 2007.
23. N1 (2022). HR Schmidt to explain his recent decision before European Parliament Committee, 14. 10. 2022. Preuzeto 12. 10. 2022. godine sa: <https://ba.n1info.com/english/news/hr-schmidt-to-explain-his-recent-decision-before-european-parliament-committee/>
24. Petrovskaya, J. (2021). Russian-Chinese Crisis Alliance in the Balkans, 21 October 2021. Preuzeto 2. 10. 2022. godine sa: <https://ridl.io/russian-chinese-crisis-alliance-in-the-balkans/>
25. Pilipović, M. (2017). Revizija Ustava BiH kroz odluke visokog predstavnika. U: *Zbornik radova „Dvadeset godina Dejtonskog mirovnog sporazuma“*, Istočno Sarajevo, str. 418–441.
26. Ruge, M. (2022). The past and the furious: How Russia’s revisionism threatens Bosnia, 13 September 2022. Preuzeto 10. 10. 2022. godine sa: <https://ecfr.eu/publication/the-past-and-the-furious-how-russias-revisionism-threatens-bosnia/>
27. Security Council – United Nations (2021). The situation in Bosnia and Herzegovina, 8896th meeting Wednesday, 3 November 2021, 3 p.m. New York, S/PV.8896. Preuzeto 11. 10. 2022. sa:

- https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_pv.8896.pdf
28. Schwegmann, C. (2000). The Contact Group and its impact on the European institutional structure. Institute for Security Studies, Western European Union.
  29. Slobodna Bosna (2022). Akademik Esad Duraković: "Od početka nemam povjerenja u Šmita, uvijek treba imati u vidu da je on laureat HDZ-a", 15. oktobar 2022. Preuzeto 16. 10. 2022. sa: https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/271859/akademik_esad_durakovic_od_pocetka_nemam_povjerenja_u_schmidta_uvijek_treba_imati_u_vidu_da_je_on_laureat_hdz_a.html
  30. Trkanjec, Ž. (2022). Russia suspends financing of High Representative in BiH, Apr 20, 2022. Preuzeto 2. 10. 2022. godine sa: https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/russia-suspends-financing-of-high-representative-in-bih/
  31. Woelk, J. (2012). Bosnia-Herzegovina: Trying to Build a Federal State on Paradoxes. In: Constitutional Dynamics in Federal Systems, Sub-national Perspectives (Michael Burgess and G. Alan Tar eds.), London: Forum of Federations and McGill-Queen's University Press.
  32. Franić, D. (2013). „Bonski sustav“ u Bosni i Hercegovini. Političke analize, broj 13, ožujak 2013, str. 47-52.

THE ATTITUDE OF INTERNAL AND EXTERNAL POLITICAL ACTORS TOWARDS THE HIGH REPRESENTATIVE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract

The topic of the legal basis, legitimacy and limits of authority of the High Representative of the International Community in B&H is a very complex legal, (geo)political, but also security issue. The constitutive nations and the federal units of B&H do not perceive this issue in the same way, and the relationship of external factors, first of all - the great powers towards the high representative, also manifests itself differently. We have witnessed that the decisions of the high representative had and have the potential to cause serious political crises in the country. In this sense, the subject of this paper is the attitude towards the influence of the high representative on the implementation of the Dayton Agreement in Bosnia and Herzegovina, which is manifested through different and changing attitudes of key political actors and external forces towards this institution. In the context of this relationship, the aim of the paper is to try to answer the question whether the function of the high representative is something that really enables the implementation of the Dayton Agreement or, in the long run, sabotages it. Therefore, we will look at the internal controversies related to this institution in B&H, that is, who, within the country, opposes this institution and who supports it. After that, we will try to explain the attitude of the relevant external powers towards the High Representative of the International Community in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: High Representative, OHR, Bosnia and Herzegovina, Dayton Agreement, international community...

NARKOMANIJA - PROBLEM SAVREMENOG DOBA

Apstrakt

U celom svetu narkomanija predstavlja problem koji se svakodnevno širi i sa kojim se veoma teško izlazi na kraj.

Svakodnevno povećanje obima zloupotrebe opojnih droga i značaj sprečavanja istog doveli su do zaključka da je neophodna zajednička i efikasna aktivnost na međunarodnom planu u postupku suzbijanja zloupotreba opojnih droga.

Korisnici nedozvoljenih supstanci se pojavljuju u sve većem broju i sebe dovode do psihičke i fizičke zavisnosti kojima uništavaju svoj organizam i narušavaju svoje zdravlje.

Lica koja konzumiraju drogu najčešće gube interes za obavljanje mnogih aktivnosti, depresivni su i svoje stanje pokušavaju da poprave, ali pogrešnim postupcima, odnosno daljim korišćenjem droge i tako sebe dovode u još teže stanje, koje najčešće prelazi u zavisnost.

U radu će biti osvrst na pojavu narkomanije kod mladih, uticaja pojedinih faktora na pospešavanje lica na korišćenje droge, socijalno psihološkom profilu narkomana i aktuelnoj situaciji u Srbiji.

Ključne reči: narkomanija, zavisnost, štetnost, promet pojnih droga, vrste droga.

---

¹ Doktorand Pravnog fakulteta Megatrend, Beograd. Email: teacimburovic93@yahoo.com

1. UVOD

Društvo je odavnina znalo za postojanje opojnih droga znalo i za njihovo dejstvo i uticaj na organizam čoveka.

Na prostoru današnjeg Iraka ljudi su gajili mak i koristili ga u religijske svrhe. U pojedinim državama u verskim obredima korišćen je meksički kaktus kao sredstvo otklanjanja gladi i umora (žvakanjem).

Starokineska medicina je upotrebljavala je sok indijske konoplje kao lek protiv određenih zdravstvenih problema, a stari grci su drogu koristili kao terapeutsko sredstvo.

U društvenim zajednicama su vremenom, drogu koristile određene grupe ljudi kao što su: čarobnjaci, vrači, plemenske poglavice, plemenske vođe i prvosveštenici, jedni kao nosioci duhovne, drugi svetovne, a treći i duhovne i svetovne vlasti.

Opojne droge su se u određenom vremenskom periodu gajile slobodno, bez ikakve kontrole i zabrane, u čitavoj Evropi, kao i u mnogim zemljama sveta.

Sa novootkrivenim aktivnim principima biljnih droga počinje masovna proizvodnja psihoaktivnih droga (narkotika i dr.), u medicinske, ali i nemedicinske svrhe.

Veliki broj država u Evropi počinje proizvodnju velike količine opijuma, u čemu je prednjačila Engleska.

Tako je droga postala vrlo moćno sredstvo, za ostvarivanje monopolističkih ciljeva.

Teško je odrediti tačno vreme nastanka droga.

Postoje mnoga istorijska svedočanstva koja ukazuju da je čovek već u mlađem paleolitu (40000-10000. god. pre n.e.) znao za opojne droge prirodnog (biljnog) porekla, i imao iskustva sa njenim dejstvom i efektima na ljudski organizam.

Od tada, pa sve do nove ere, opojne droge su koristili mnogi narodi na razne načine i u različite svrhe.

Stari Grci su drogu koristili u medicinske svrhe, kao lek. Prema jednom grčkom istoričaru, opijum se koristio kao terapeutsko sredstvo (7. vek pre n.e.), a mudri lekar sa ostrva Kosa, Hipokrat, piše o uspavljujućem dejstvu opijuma

Sasvim drugačiji primer upotrebe droga, takođe u staroj Grčkoj, je za određene namene u ratnim i lovačkim pohodima, kao i za vreme svetkovina.

2. ŠTA JE NARKOMANIJA

Pod narkomanijom u širem smislu uglavnom se podrazumeva strast za uzimanjem opojnih droga.

Narkomanija je bolest zavisnosti, nesavladiva želja, strast za uživanjem droga, nastala posle dužeg konzumiranja i fizičke i psihičke zavisnosti.

Reč droga u izvornom obliku označava neprerađeni lek ili svaku materiju (biljnu, životinjsku ili mineralnu) koja može služiti za pravljenje lekova.

Prema definiciji Svetske zdravstvene organizacije, narkomanija je, periodična ili hronična intoksikacija, štetna po ličnost i društvo, prouzrokovana unošenjem prirodnih ili sintetičkih droga zbog kojih ličnost ima neodoljivu želju ili potrebu da nastavi sa uzimanjem droge, ispoljavajući tendenciju da dozu poveća, postajući tako psihički i fizički zavisna od droge.

Svetska zdravstvena organizacija, drogu definiše kao svaku supstancu, koja je u stanju da, kada se nađe u živom organizmu, modifikuje njegovu jednu ili više funkcija i da nakon ponovljene upotrebe dovede do psihičke i fizičke zavisnosti.

Drogom se smatra svaka supstanca ili materija koja svojim unošenjem u organizam menja jednu ili više njegovih funkcija (fiziološke – rad unutrašnjih organa ili sistema; psihičke – svesti, mišljenje, opažanje, ponašanje).

Narkomanija je stanje periodičnog ili hroničnog trovanja štetnog za pojedinca i društvo prouzrokovano ponovljenim uzimanjem prirodnih ili sintetičkih opojnih droga ili psihotropnih supstancija.²

Definicija narkomanije kao "strasti za uživanjem" u drogama je davno prevaziđena, jer je narkomanija evoluirajući poprimila mnogo šire dimenzije i prerasla opseg obične strasti, i razvijajući se, na negativnu stranu po ljude postala obeležje jedne cele kulture i jednog novog principa i načina života, postala bolest.

S medicinskog stanovišta, narkomanija je bolest čitavog organizma čoveka, prvo centralnog, vegetativnog, a potom i perifernog nervnog sistema sa trajnim posledicama. Još jedna prateća i opaka bolest koja se zvanično javila 1984. godine, a karakteriše naše doba, jeste virus side (AIDS).

---

² Jovašević, D., *Leksikon kriminalistike*, Službeni list SRJ, Beograd, 1988, str. 262.

3. RAZLOZI KORIŠĆENJA NEDOZVOLJENIH SUPSTANCI

Razvojni period (adolescentno doba) je prepun previranja i bunta, nesklada psiho-socijalnog i telesnog razvoja, kao i nesklad između želja i mogućnosti, a sve to pogoduje razvoju narkomanije.

Posledice takvog stanja kod školske dece i omladine su napuštanje škole i bilo kakvog korisnog rada, vegetiranje, uljuljkivanje u laži, obmanama i prevarama, maloletnički kriminal i prerana smrt.

Narkomani (zavisnici) koji intervenski unose drogu u organizam lako i brzo prenose ovu infekciju, o čemu svedoči i podatak da je sida do sada odnela na stotine života, a mnoge je prevela u manifestni oblik bolesti s fatalnom prognozom u krajenjem ishodu, što još više usložnjava i opterećuje problem narkomanije i kod nas i u svetu

Mladalačka radoznalost i istraživački duh vođen snažnom željom da što pre uđe u svet odraslih, navodi mladu osobu na razna iskušenja. Takođe, uticaj mnogih rizičnih faktora svojim prisustvom u mladalačkom dobu vaspitanja i razvoja, doprinose asocijalnom ponašanju dece i omladine.

Upotreba duvana (pušenje cigareta) je početak ka usvajanju loših navika, tj. razvoju asocijalnog ponašanja mladih. Ova pojava je veoma raširena kod nas i u svetu (u nekim istočnoazijskim zemljama - Turska, Avganistan, Indija - ima tradicionalan karakter), širi se i poprima epidemijsko - pandemijski karakter., put je na stvaranju uslova u razvoju drugih negativnih pojava na sociomedicinskom planu življenja.

Zloupotreba opojnih droga i psihoaktivnih supstanci je kompleksan problem gde su jednostavni opisi i objašnjenja nedopustivi. Splet mnogobrojnih faktora i njihovim interakcijskim delovanjem, u savremenim uslovima snažno utiču na početnu upotrebu psihoaktivnih supstanci i opojnih droga, što dovodi do zavisnosti - narkomanije.

Polazeći od najčešće upotrebe društveno prihvatljivih supstanci (cigarete, alkohol, negde i marihuana - Holandija, Kanada) su prethodnica na putu ka narkomaniji. Stoga se i nameću društveni i sredinski faktori koji utiču na dostupnost droge. Tamo gde je dostupnost psihoaktivnim supstancama i opojnim drogama lakša, veći je broj zavisnika.

Takođe, brz tehnološki razvoj i visok stepen mobilnosti čine drogu dostupnom u svim krajevima sveta (svim uzrastima potrošača), ali treba reći da je droga mnogo skuplja u zemljama potrošača (Zapadna Evropa, Kanada i SAD), nego u zemljama proizvođača.

Naša zemlja se nalazi na raskršću puteva između Istoka i Zapada što je čini pogodnom za prelazak i krijumčarenje droge i PAS.

Tradicionalan način življenja na prostorima Balkana, slavlja i svetkovine su uslovi za sticanje (u samoj porodici) negativnih navika konzumiranja kafe i alkoholnih pića, te mladi posmatrajući odrasle (stečeno ponašanje-posmatranjem) prerano kreću primerima roditelja, rođaka i prijatelja.

Ako se tome doda posrnuli autoritet roditelja, usmerava mlade u gang, grupa vršnjaka u svetu profita i novca postaje "obećana zemlja, vrhunsko božanstvo", za druženje, emotivnu bliskost, pa i nepromišljeno uključivanje u psihološki začaran trougao "cigareta-alkohol-droga".

Zasigurno je i to da genetsko-socijalna podložnost kod nestabilnih emotivnih odnosa u porodici i negativni uticaj šire socijalne sredine povećavaju rizik da mlada osoba uplovi u svet droga.

Negativni stavovi koji se danas mogu čuti među mladima koji su protiv svakog rada, obaveza i odgovornosti, ali uvek za pristojan ili, bolje rečeno, visok džeparac.

Negovanju takvog stava doprinose i pojedini roditelji koji tvrde da su deca opterećena mnogim školskim obavezama, nakon čega sledi nepoštovanje starijih, uvažavanje roditelja i njihovih zahteva.

Nakon prvih uzimanja, osoba više dana nakon toga sabira utiske, procenjuje da li joj "doživljaj" odgovara ili ne. Najčešće počinje lepo i sa bezbroj divnih osećanja, zavodljivo i opčinjavajuće, i gotovo uvek se loše završi.

Droga vremenom podmuklo pokriva duševno i fizičko zdravlje, tako da osoba ulazi u stanje psihičke, fizičke ili i psihičke i fizičke zavisnosti.

Pošto mnogi hronični uživaoci droga donekle znaju šta ih očekuje u bližoj ili daljoj budućnosti, na osnovu tuđih i delimično svojih iskustava, mogu da zažele da ponovo probaju drogu ili da donesu odluku da to više nikada ne čine.

Društvo i okruženje u kojem se odrasta višestruko je opterećeno promenama karakterističnim za savremenu civilizaciju kao i velikim prisustvom korisnika nedozvoljenih supstanci, te je lice izloženo raznim iskušenjima i željom za dokazivanjem i preuzimanja primata u društvu.

Mladi vole oponašati ponašanje odraslih, što za njih znači biti slobodan, donositi sopstvene odluke.

Poruke koje im govore što to znači biti odrastao mladi primaju iz različitih izvora i to: neposredno od roditelja, putem medija, od vršnjaka i sl.

Primljene poruke mladi potom tumače, posmatrajući model koji imaju u roditeljima i drugim odraslim osobama i na taj način uče.

Veoma je važno od samog početka ponuditi dobar model ponašanja detetu kako bi se tokom procesa odrastanja i separacije od roditelja izbegla ili barem svela na minimum sva ona potencijalno opasna ponašanja vezana uz konzumaciju opojnih sredstava.

Mladi tragaju za kreativnijim prostorima u kojima će ispoljiti svoju individualnost i zadovoljiti potrebe da pripadaju društvu.

Ponekad se događa da članovi grupe kojoj žele pripadati puše, piju ili konzumiraju drogu. U želji da se uklopi, mlada osoba i sama počinje da se ponaša na sličan način.

Potrebno je naučiti kako se odupreti prikrivenom ili direktnom nagovaranju na uzimanje bilo kojeg psihoaktivnog sredstva, kako pravilno reagovati u rizičnim situacijama, kako izgraditi čvrste odnose, jasno i bez straha od odbacivanja izraziti svoje mišljenje i rešavati probleme.

Iako mladi često govore kako više nauče od svojih vršnjaka nego od odraslih, pokazalo se da o takvim važnim stvarima ipak žele učiti od svojih roditelja, učitelja i ostalih odraslih koji se brinu za njih.

Uticaj vršnjaka u velikoj meri raste u vreme adolescencije, ali uticaj roditelja može i dalje ostati snažan ukoliko je razvijena dobra međusobna povezanost tokom detinjstva.

Današnjoj deci neke društvene prilike poprilično otežavaju odrastanje i sazrevanje.

Svi ovi razlozi mogu doprineti tome hoće li mlada osoba posegnuti za drogama, misleći hoće li joj to pomoći zaboraviti neki problem ili će se jednostavno zabaviti i dobro osećati.

Preduzimanje rizika je sastavni deo odrastanja; mlade osobe moraju preduzeti određene rizike da bi uvideli lične mogućnosti i ograničenja. Kako bi se osamostalilo, dete mora istražiti i naučiti mnoga ponašanja koja sa sobom nose rizik neuspeha.

Mladi se u tom razdoblju života osećaju nedodirljivima. Strahuju kakav će utisak ostaviti na svoje vršnjake, ali ne veruju da postoji bilo što na svetu što bi ih moglo i fizički ugroziti.

Razlozi uzimanja droge ne nalaze se samo u ličnosti koja poseže za uživanjem tih supstanci, već se oni nalaze u trouglu: sredina-ličnost-droga.

Sredina u kojoj je ličnost odrastala, razvija se i u kojoj živi, je snažan faktor koji utiče na uzimanje droge.

Porodica ima veoma važnu ulogu, odnosi i komunikacija u porodici koji se često prekidaju, konfliktni su, manipulativni, lažni. Roditelji često nemaju vremena za svoju decu, čime su deca nezadovoljna.

Negativna svojstva porodica čija se deca drogiraju su: odsustvo autoriteta, neproaktivne komunikacije i isticanje ličnih ciljeva. Shodno tome, deca utehu traže van svojih porodica.

Veoma veliki uticaj na drogu ima i škola.

Predavanja koja se održavaju u onim školama gde je droga uveliko uzela maha su od velike koristi. Škola se zalaže za to da se najpre informišu nastavnici, roditelji, pa zatim učenici.

Na taj način škola je postala aktivan učesnik u lancu preventivnih aktivnosti, a ne samo pasivni receptor.

U krugu vršnjaka razvijaju se odnosi privrženosti, prihvatanja, solidarnosti, ali se ti odnosi stvaraju samo oko jednog motiva – droge.

Oni mogu sa mnogo upornosti, snage, ljubavi i strpljenja i pomoći drugovima da se izleče od te opake bolesti zavisnosti.

U grupu “normalnih” vršnjaka spadaju zdravi vršnjaci koji imaju veoma snažan uticaj na motivaciju za lečenje obolelih pacijenata.

Droga kao kolokvijalan pojam, koristi se da oznaci hemijsku supstancu, koja uneta u organizam menja jednu ili više njegovih funkcija.

Svi lekovi su droge koje se koriste da bi ublažili smetnje različitih vrsta, da bi otklonili simptome različitih oboljenja (bolovi, poremećaj spavanja, preterana napetost i sl.) ali nisu sve droge lekovi, tako da ne znaci da svi moraju da postanu narkomani.

4. SOCIJALNO PSIHOLOŠKI PROFIL NARKOMANA

Narkoman je osoba s neutoljivom željom i neodložnom potrebom za konzumiranjem neke vrste droge. Takve osobe, uglavnom, nemaju vrednosni odnos prema moralnim i pravnim normama, prihvataju obrasce različitih oblika asocijalnog ponašanja.

Za razliku od drugih devijanata, narkomani se karakterišu po izraženoj grupnoj identifikaciji, sa posebnom subkulturom, po specifičnim oblicima ponašanja, komunikacije, normama i vrednostima koje prohvataju ili odbacuju.

Direktne posledice uticaja droge na ličnost narkomana takve su da ga čine devijantnim u mnogostrukom značaju.

Narkoman je u mnogim elementima asocijalna osoba, nepouzdana, sa brojnim psihičkim poremećajima u sferi voljne aktivnosti i nagonskog ispoljavanja agresije ili depresije.

Ponašanje narkomana u okruženju manifestuje se kroz vidljive znake poremećaja raspoloženja ili poremećaja ponašanja.

Niko nije zaštićen od toga da postane narkoman.

Početak konzumiranja droge, upadljive promene se zapažaju u sferi raspoloženja koje ide od stanja ushićenosti do duboko depresivnih epizoda. Takvo lice se često povlači u osamu svojih soba, a izbegava bilo kakav kontakt sa društvom, a naročito roditeljima.

Istovremeno, sa promenama u ponašanju počinju da se uočavaju i prvi znaci fizičkog propadanja usled gubitka apetita i toksičkih efekata droge: pad telesne težine, blede lice, upali obrazi, promene na koži lica, mutan pogled i tamni podočnjaci, pad fizičke kondicije, pojačana fizička zamorljivost...

Lica koja upotrebljavaju drogu nisu učinioci krivičnih dela, ali oni vrlo često da bi obezbedili narkotik koji im je u njihovoj zavisnosti postao neophodno potreban čine brojna krivična dela.³

5. SPECIFIČNOSTI NARKOMANIJE I NARKOMANA

Uživaoci droga prepoznaju se po uočljivim karakteristikama koje se pojavljuju kao:

-neodoljiva želja da se nastavi sa uzimanjem droge i da se ona nabavi po svaku cenu;

-postojanje tolerancije usled dugotrajnog uzimanja droge (povećanje doze narkotika koji se unosi u organizam);

-postojanje psihičke ili fizičke zavisnosti,

-pojava apstinencijalnog sindroma posle naglog prekida uzimanja droge, i

-izmena ponašanja narkomana, sa svim štetnim posledicama.

Zavisnost konzumiranja droge se manifestuje, kao:

Psihička zavisnost je potreba da se narkoman u rešavanju različitih problema stalno "oslanja" na supstancu, najčešće kada dođe u neprijatna stanja napetosti, neizvesnosti, strepnje, straha...

---

³ Opširnije: Cetinić, M., *Krivična odgovornost narkomana*,(2000), Srpsko udruženje za krivično pravo, Kopaonik, str.91.

Znak psihičke zavisnosti je i ritualno uključivanje droge u razne aktivnosti, pri čemu se osoba oseća nekompletnom ako nije uzela svoju dozu droge.

Ukoliko su narkomani samo psihički zavisni, oni ne prihvataju lečenje jer smatraju da još uvek imaju kontrolu nad svojim drogiranjem.

Posledice su još dobro prikrivene, a funkcionisanje u porodici i društvu relativno usklađeno zahvaljujući needukovanosti i neprepoznavanju narkomanije od strane bližnjih i šire socijalne sredine.

Fizička zavisnost jeste fiziološka zavisnost tkiva od supstance (droge), gde organizam ne može ni jedan dan bez supstance, što znači da je organizmu potrebna stalna koncentracija droge u krvi da bi mogao "normalno" da funkcioniše.

Naglo prekidanje drogiranja dovodi do apstinencijalne krize! Zbog toga narkoman počinje da stvara zalihe, javlja se jutarnje drogiranje itd.

Tolerancija na droge je stanje u koje organizam dolazi nakon dugotrajnog uzimanja tog sredstva pri čemu je za održanje dobrog funkcionisanja potrebno povećavati dozu.

To znači da korisnik mora uzimati sve više droge da bi postigao isti efekat koji ona stvara.

Za supstance koja imaju slična svojstva i način delovanja javlja se kombinovana (ukrštena) tolerancija.

Apstinencijalni sindrom ili krizu (u žargonu) predstavlja grupa simptoma koja se javlja po prekidu unošenja psihoaktivne supstance od koje je osoba zavisna.

Početak i tok apstinencijalne krize je vremenski ograničen i zavisi od vrste i količine supstance koja se uzima.

Simptomi apstinencijalne krize mogu biti izraženi na psihičkom i na fizičkom, telesnom nivou.

Apstinencija, koja se kod redovnih korisnika može javiti i nekoliko sati po zadnjem unošenju droge, stvara nervozu, nemir, gubljenje sna, agresivnost, bunilo, gubitak moći rasuđivanja, nepovezan govor, bol u kostima i mišićima, dijareju i povraćanje, osećaj hladnoće, groznica praćena ježenjem kože, trzanje nogu, samoubilačke tendencije, sklonost krađi i druge simptome.

Najjači intenzitet apstinencijalne krize se javlja između 24 i 72 sata po uzimanju droge.

Simptomi počinju da opadaju posle sedam dana.

Psihička zavisnost je posebno stanje svesti koje se sastoji u želji i potrebi nekih ljudi za efektima droge koje oni doživljavaju kao prijatne i donose im zadovoljstvo ili izmenjen doživljaj realnosti, predstavlja neobuzdanu, neodoljivu potrebu, želju, žudnju za supstancom.

Fizička zavisnost je specijalno stanje organizma koje nastaje usled prilagođavanja organizma na stalno prisustvo droga tako da ona postaje sastavni deo rada ćelije odnosno biohemijskih procesa koji se odigravaju u njoj.

Kod nekih ljudi apstinencijalna kriza traje i po nekoliko meseci.

Iznenadna apstinencijalna kriza kod teških zavisnika koji su lošeg zdravstvenog stanja može biti fatalna.

6. AKTUELNA SITUACIJA U REPUBLICI SRBIJI

Imajući u vidu da je Republika Srbija je u prethodnom periodu bila izložena ratu u okruženju, raspadu bivše države i dolasku velikog broja izbeglica i interno raseljenih lica, međunarodnim ekonomskim sankcijama i NATO bombardovanju, u takvim uslovima tranzicije i socijalno-ekonomske krize zloupotreba droga je sve zastupljenija pojava i postaje značajan društveno-medicinski problem.

Položaj Republike Srbije i njeno mesto na međunarodnom putu droge koji spaja istok sa zapadom („Balkanska ruta“) doprinose da velike količine droge prolaze, ali se i zadržavaju u našoj zemlji.

U Republici Srbiji, na povećanje broja korisnika droge posebnu ulogu ima:

- prisustvo sve više vrsta droga na ilegalnom tržištu, naročito sintetičkih;
- porast korišćenja svih vrsta droga;
- trend istovremenog korišćenja različitih vrsta droga (politoksikomanija);
- zastupljenost u svim sredinama, a ne samo u velikim gradovima;
- prisutnost u svim društvenim slojevima, nacionalnim i verskim zajednicama;
- i
- pomeranje starosne granice ka mlađem uzrastu.

Korišćenje nedozvoljenih supstanci često ima velike posledice po zdravlje lica koja ih upotrebljavaju, što dovodi i do smrtnih ishoda, kako u svetu, tako i u Republici Srbiji.

Grafikon 1. prikazuje da je kao posledica korišćenja droge u Republici Srbiji je u periodu od 2015. do 2019. godine, preminulo je 188 lica.

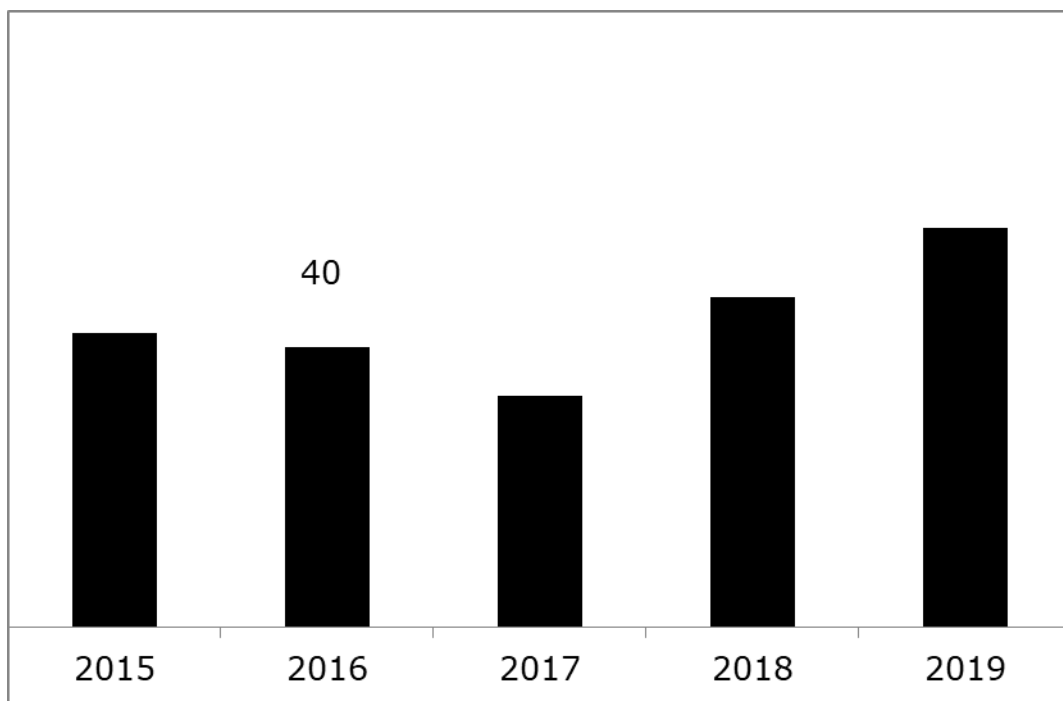
Od toga u 2015. godini preminulo je 41 lice a u 2016. godini 40 lica, što u procentima iznosi 2,44 % manje u odnosu na prethodnu godinu.

U 2017. godini od posledica konzumiranja droge preminulo je 33 lica, što iznosi 17,5 % manje u odnosu na prethodnu 2016. godinu, dok je u 2018. godini život izgubilo 47 lica, odnosno 42 % više nego u prethodnoj 2017. godini.

Najveći broj lica od posledica korišćenja droge za period 2015. - 2019. godina preminuo je u 2019. godini, i to 57. lica, što znači za 21,3% više u odnosu na prethodnu 2018. godinu.

Upoređujući analizirani period, može se zaključiti da je u 2019. godini u odnosu na 2015. godinu, preminulo 16 lica ili 39 % više.

Analizirajući navedene statističke podatke može se konstatovati da se u poslednje analizirane godine uvećava broj smrtnih slučajeva prouzrokovanih velikim konzumiranjem nedozvoljenih supstanci.

Grafikon broj 1. Broj preminulih od posledica vezanih za korišćenje droge u Republici Srbiji, za period 2015-2019. godine.⁴

⁴ Podaci Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije za period 2008 - 2019. godinu.

Kada se sagleda broj umrlih korisnika droge prema starosti u periodu 2015- 2019. godine, da se zaključiti da je najkritičniji uzrast od 20 do 44 godine, što je i prikazano, po godinama, u tabeli broj 1 koja sledi.

	2015	2016	2017	2018	2019	Ukupno
20 do 24 godine	4	3	2	1	1	11
25 do 29 godine	3	6	3	7	6	25
30 do 34 godine	20	13	6	9	15	63
35 do 39 godine	5	5	11	15	12	48
40 do 44 godine	1	6	7	5	14	33
Ukupno	33	33	29	37	48	180

Tabela broj 1. *Broj umrlih prema starosti u pet najkritičnijih uzrasta u periodu 2015-2019. godine*⁵

U 2015. godini 33 lica starosti od 20 do 44 godine, umrlo je od posledica uzimanja droge. Od toga u ovoj godini, preminulo je 4 lica starosti 20 do 24 godine, 3 lica starosti 25 do 29 godina, 20 lica starosti 30 do 34 godine, 5 lica starosti 35 do 39 godina i 1 lice starosti 40 do 44 godine. Najveći broj preminulih u 2015. godini bio je starosti od 30 do 34 godine, što iznosi 33,3 % više u odnosu na broj preminulih iste starosti u 2019. godini.

Tokom 2016. godine ukupan broj preminulih bio je takođe 33 lica starosti od 20 do 44 godine, kao u prethodnoj 2015. godini. Od toga u ovoj godini, preminulo je 3 lica starosti 20 do 24 godine, 6 lica starosti 25 do 29 godina, 13 lica starosti od 30 do 34 godine, 5 lica starosti 35 do 39 godina i 6 lica starosti 40 do 44 godine.

Najveći broj preminulih u 2016. godini bio je takođe, starosti od 30 do 34 godine, što iznosi 35 % manje u odnosu na broj preminulih lica u 2015. godini. Broj umrlih lica starosti 25 do 29 godina uvećan je za 50 % u odnosu na broj umrlih iste starosti u 2015. godini, dok je broj lica starosti od 35 do

---

⁵ Ibid

39 godina isti sa 2015. godinom, a broj lica starosti od 40 do 44 godina uvećan je šest puta u odnosu na 2016. godinu.

U 2017. godini ukupan broj preminulih od posledica uzimanja droge bio je 29 što iznosi 12 % manje u odnosu na ukupan broj preminulih lica upoređujući sa prethodnom 2016. godinom, a broj umrlih lica starosti 20 do 24 godine je 2 lica, starosti od 25 do 29 godina broj preminulih je 3 lica, dok je preminulo 6 lica starosti od 30 do 34 godine, 11 lica starosti od 35 do 39 godina i 7 lica starosti od 40 do 44 godine. U ovoj godini smanjen je broj lica starosti od 30 do 34 godine za 54%, a povećan je broj smrtnih slučajeva u odnosu na lica starosti 35 do 39 godina za 55 % upoređujući sa prethodnom 2016. godinom.

Tokom 2018. godine, od posledica uzimanja droge umrlo je ukupno 37 lica, što je u odnosu na prethodnu godinu 27,6 % više. Preminulo je 1 lice starosti 20 do 24 godine, 7 lica starosti 25 do 29 godina, 9 lica starosti 30 do 34 godine, 15 lica starosti 35 do 39 godina i 5 lica starosti 40 do 44 godine.

U 2019. godini ukupan broj preminulih bio je 48 lica, od kojih 1 lice starosti 20 do 24 godine, 6 lica starosti 25 do 29 godina, 15 lica starosti 30 do 34 godine, 12 lica starosti 35 do 39 godina i 14 lica starosti 40 do 44 godine.

Podaci pokazuju da je u 2019. godini preminulo 14 lica starosti od 40 do 44 godine što je 9 lica više u odnosu na prethodnu 2018. godinu.

Analizirajući prezentirane statističke podatke, može se konstatovati da se svake godine usled konzumiranja droge povećavao broj umrlih lica.

7. PREVENTIVNA DELATNOST U SUZBIJANJU NARKOMANIJE

U cilju smanjivanja korišćenja droge u Republici Srbiji predviđene su određene mere, kao: - sprečavanje krijumčarenja opojnih droga efikasnim nadzorom državne granice sa akcentom na otkrivanje i razbijanje međunarodnih kanala kojima se krijumčare opojne droge kroz Republiku Srbiju („Balkanska ruta”);

- stalno stručno usavršavanje pripadnika granične policije kao i pripadnika Uprave carina na području suzbijanja krijumčarenja opojnih droga i prekursora;

- tehničko opremanje graničnih prelaza u skladu sa evropskim standardima; -

- u postupku uvozno-izvoznog carinjenja pojačanje kontrole uvoza i izvoza na temelju dozvola i važećih lista za lekove, psihoaktivne supstance i prekursore;

- nabavljanje i na granične prelaze distribuiranje priručnih testova za otkrivanje i detekciju opojnih droga radi korisnog i pravovremenog delovanja.

U preventivnom radu s mladima valja stalno imati na umu motive i razloge zbog kojih se oni odlučuju da probaju pojedina sredstva zavisnosti i preventivno uticati na njih, na sledeći način:

-ako je to želja za samopotvrđivanjem, onda ih treba učiti kako da to čine (a da to ne bude na takav rizičan i primitivan način kao što je to npr. pušenje cigareta);

-ako je to zbog pritiska vršnjaka i straha da će biti ismejani ili isključeni, treba im pokazati kako održati prijateljstvo i mesto među vršnjacima ne popuštajući njihovim pritiscima, čime će još ojačati i afirmirati svoj JA (učenje socijalnih veština);

-ako je to zbog životnih problema, treba im pomoći kako se nositi s njima i kako ih rešavati i pri tom imati na umu da uzimanjem droge ne samo da nismo rešili problem već da smo izazvali još jedan više;

-ako je to zbog osećaja inferiornosti i niskog samopoštovanja, treba pronaći način da ih ojačamo i uverimo da su vredni;

-ako je to zbog toga što su vrlo neurotični ili depresivni, treba ih motivisati da radije provedu lečenje pod nadzorom stručnjaka nego da se upuste u samolečenje uzimanjem droga;

-ako je to zbog toga što žele uživati u životu, pokažimo im kako će to činiti dugo, s malim rizikom i zdravo: najveći je užitak biti fizički i psihički uravnotežen i zdrav;

-ako je to zbog osećaja da život nema smisla, pomozimo im da oblikuju životnu filozofiju koja neće biti tako pesimistična;

-ako je radi dosade, naučimo ih kako da postanu kreativni i zdravo dinamični;

-ako je to zbog neznanja, recimo im istinu o drogama.

U istom smislu supostavljeni i sledeći ciljevi:

- usvajanje odgovornog ponašanja u vezi sa zdravljem dece u cilju poboljšanja zdravstvenog stanja;
- promovisanje zdravih stilova života mladih;
- podizanje nivoa znanja i svesti kod dece i školske dece o štetnom uticaju droga; i
- povećanje nivoa znanja vaspitača, nastavnika, pedagoga i psihologa o štetnim uticajima droga na telesno, socijalno i mentalno zdravlje dece.

8. ZAKLJUČAK

Narkomanija po svojoj proširenosti i sledstvenim višestrukim štetnim posledicama predstavlja opasnost demokratskom i materijalnom razvoju društva.

Najefikasnije i jedino specifične mere primarne prevencije se ogledaju u sveobuhvatnoj edukaciji i informisanju pojedinaca i cele društvene zajednice.

Ovome treba dodati i izgrađivanje sistema vrednosti i stavova, koji mogu pomoći pojedincima da samostalno i kritički donose odluke i rešavaju probleme svakodnevnog življenja.

Naravno, efikasne su i represivne mere kao i mere sprovodljive u užoj i široj društvenoj zajednici.

Naročito veliku ulogu i odgovornost imaju mediji - informativne kuće i sredstava masovnog komuniciranja (štampa, radio i TV).

Represivne - zakonske i policijske mere takođe su vrlo efikasne i deo su multidisciplinarnog pristupa.

Takođe, veoma efikasni su i savetodavni centri u opštinama i mesnim zajednicama, kao informativni centri za davanje informacija i podrške putem telefona.

Uživanje psihoaktivnih supstanci deluje veoma štetno na korisnika istih, njegov život a često i na okolinu.

Neophodno je aktivno delovanje svakog društva i pojedinca u postupku suzbijanja i odvikavanja onih lica koja konzumiraju drogu, i uticaj na ta lica da shvate da im ta pojava donosi opasnost po zdravlje i život.

Posledice korišćenja opojnih droga da život i zdravlje ljudi su katastrofalne.

Svaka psihoaktivna supstanca, bez obzira kojoj grupi pripadala, predstavlja veliko zlo, koje od korisnika čini ozbiljnog bolesnika, koji se mora podvrgavati odvikavanju i lečenju, jer je to jedini način da se uključi u društveni život.

Narkomanija kao jedna od bolesti zavisnosti ne poznaje rase, pol, ekonomsko stanje, uzrast ili nacionalnost.

Mađutim, mladi ljudi su najpodložniji za eksperimentisanje sa drogama i kasniji razvoj zavisnosti.

Jedan od najznačajnijih faktora je nedovoljno informacija i nedovoljno znanje o delovanju i štetnim posledicama droga.

Može se reći da je stanje zabrinjavajuće i zbog činjenice da mladi često negiraju štetene posledice droga.

Konstatujemo da čitavo društvo mora biti zainteresovano za jedinstvenu, upornu i organizovanu akciju, aktivnim uključivanjem svih društvenih faktora, na polju suzbijanja zloupotrebe droga, i razvoju narkomanije.

U tom smislu naša država ima organizovanu borbu protiv širenja narkotika, i u tom postupku u prvim redovima učestvuju policijske snage, sudovi i posebne organizacije za borbu protiv narkomanije.

LITERATURA

1. Aleksić, Ž., Škulić, M. (1998), *Kriminalistika*, Beograd, Pantenon.
2. Aleksić, Ž., Milovanović, Z. (1995), *Leksikon kriminalitike*, Beograd: Glosarijum.
3. Bošković, M., (1999), *Kriminološki leksikon*, Novi Sad: Matica srpska.
4. Bukelić, J., (1977), *Droga u školskoj klupi*, Beograd: Želnid.

5. Jovašević, D., (2002) *Leksikon krivičnog prava*, Beograd: Službeni list SRJ.
6. Jović, N., (2007), *Porodica u vrtlogu droge*, Sremski Karlovci: Point pres.
7. *Krivični zakonik Republike Srbije*, („Sl. glasnik RS“ br.85/05, 88/05- ispr.,107/05- ispr., 72/09,111/09, 121/12, 104/13, i 94/16), Beograd.
8. Nikolić, D.,(2001), *Narkomanija - zločin ili kazna*, Beograd: Srpsko udruženje za krivično pravo.
9. Petrović, B., (2004), *Narko kriminal*, Sarajevo: Pravni fakultet.
10. *Statistički podaci RZZS za 2008-2019. godinu*, (2020), Beograd.
11. Hadžić, P., Kalaba, B., (2007), *Sintetičke droge*, Sremski Karlovci: Kairos.
12. Cetinić, M., *Krivična odgovornost narkomana*,(2000), Srpsko udruženje za krivično pravo, Kopaonik.

SOCIAL ASPEKT OF DRUG ABUSE AMONG YOUTH

Abstract

All around the world, drug addiction represents a problem that is constantly spreading and it is something that's very difficult to deal with.

Daily increase in the volume of narcotics abuse, and the importance of preventing it, led to the conclusion that joint and effective activity, on international level, is necessary in order to fight against the abuse of narcotic drugs.

The number of consumers of illegal substances is constantly on the rise. Use of narcotics leads to psychological and physical addiction that harms body and overall health.

People who consume these type of drugs, frequently suffer from lost interest for performing many activities and are generally depressed. In the attempt to improve their condition, they often engage in further drug abuse, bad coping mechanism, which causes much more difficult situation, that usually results in addiction.

In further text we'll look into narcotic drug abuse among young people, the influence of individual factors on the promotion of drug use, the socio-psychological profile of drug addicts and the current situation in Serbia.

Key words: drug addiction, addiction, damage, traffic in narcotic drugs, types of narcotics.

UPUTSTVO ZA AUTORE

-koji žele da se njihov naučni rad objavi u časopisu DRUŠTVENI ODGOVOR-

DRUŠTVENI ODGOVOR je časopis koji se bavi proučavanjem društvenih nauka i to: sociologije, prava, kriminalistike, bezbednosti, vojnih nauka, političkih nauka, menadžmenta i biznisa, ekonomije i teologije.

DRUŠTVENI ODGOVOR je periodična štampana publikacija, koja izlazi dva puta godišnje (u maju i decembru) tokom kalendarske godine.

DRUŠTVENI ODGOVOR vrši recenziju radova i objavljuje samo radove koji su prošli recenziju.

Objavljeni naučni radovi predstavljaju rezultat sopstvenog ili koautorskog teorijskog i empirijskog istraživačkog rada.

Autori i koautori imaju obavezu i zadatak da u svojim radovima poštuju autorska prava drugih autora i koautora.

Prilikom slanja rukopisa rada, autori su dužni da dostave potpisanu autorsku izjavu, kojom se garantuje da je rad koji se želi objaviti u časopisu DRUŠTVENI ODGOVOR rezultat sopstvenog ili koautorskog rada, te da rad predstavlja autentično autorsko ili koautorsko delo. Teks izjave predstavlja sastavni deo ovog Uputstva.

Već objavljeni radovi, koji se po sadržini podudaraju više od 50 posto sa nekim već objavljenim radom u DRUŠTVENOM ODGOVORU ili nekoj drugoj naučnoj publikaciji, neće biti objavljeni.

Autori su dužni da poštuju sledeća uputstva i pravila u izradi radova:

DRUŠTVENI ODGOVOR objavljuje samo radove koji su usklađeni sa ovim uputstvima za izradu rada.

Radovi se pišu u elektronskoj formi u programu „Microsoft Office Word, u fontu Times New Roman na latinici (Serbian Latin), veličina slova

12 pt, razmak između redova 1, margine 2,5 sa gornje i donje strane, leve i desne). Tekst mora biti poravnan sa obe margine (Format).

Reči se ne dele na slogove na kraju reda. Sve stranice moraju biti numerisane na sredini stranice.

Dužina radova: jedan autorski tabak (ne kraće od 13, ne duže od 16 stranica)

NASLOV: Treba da na što bolji način ukaže na sadržinu rada. Piše se velikim slovima (14 pt) boldovan, obavezno na srpskom i engleskom jeziku, s tim što engleski naslov rada ide na sam kraj teksta.

Ispod naslova se navodi ime/imena autora/koautora, kojih može biti najviše dva i to tako što se navede prvo: prezime, ime, naučna i stručna afilijacija, naziv ustanove u kojoj radi, a u fusnoti se navodi kontakt e-mail adresa svih autora.

APSTRAKT: Obavezno se navodi na srpskom jeziku i na engleskom, s tom što engleska verzija ide na sam kraj teksta, ispod engleskog naslova rada i podataka o autoru/autorima. Apstrakt predstavlja kratki prikaz samog rada, dajući kratke smernice o sadržini rada, ciljevima i metodama korišćenim u radu. Dužina apstrakta treba da bude do 250 reči. Apstrakt na srpskom jeziku se piše odmah ispod naslova i podacima o autoru/autorima.

KLJUČNE REČI: Predstavljaju reči koje tematski, teorijski, metodološki i disciplinarno upućuju na sadržaj rada. Treba da ih bude do pet. Pišu se ispod apstrakta, boldovano i italikovano. Pišu se na srpskom i engleskom jeziku, s tim da se na engleskom pišu ispod apstrakta na engleskom jeziku na samom kraju rada.

PODNASLOVI: Predstavljaju podnaslov jedne tematske celine u radu. Treba da iskažu o čemu se govori u toj celini. Zavise od teme i sadržine čitavog rada. Pišu se boldovano 12 pt. Podnaslovi se numerišu arapskim brojevima sa tačkom iza broja.

OSTALO: Svaki početni red novog pasusa se uvlači tabulatorom.

Strane reči, izrazi, fraze i izreke se pišu italikovano sa transkripcijom na srpski jezik u zagradi, gde se za time javlja potreba. Izuzetak su opštepoznate fraze, koje se koriste i u našem jeziku kao odomaćeni termini. Strana imena i prezimena se pišu transkribovano, s tim da se u zagradi

italikovano može navesti ime i prezime u originalnim pismu, ako autor/i smatra/ju da za time postoji potreba.

Kad se navode normativni izvori, bilo domaći, bilo strani, neophodno je navesti njihov pun naziv, a u fusnoti navesti broj službenog glasila u kojem je taj akt objavljen, sa svim izmenama i dopunama. Kad se navode sudske presude i odluke, potrebno je navesti naziv suda ili ustanove koja je donela presudu ili odluku, uz navođenja broja odluke i godina donošenja iste (Npr: Apelacioni sud u Beogradu, Gž. br. 1055/2020).

IZVORI: Neophodno je citirati izvore koji su korišćeni pri izradi rada. Citiranje se vrši u fusnoti, koja se otvara (*) na kraju rečenice koja predstavlja završetak citata. U fusnoti se obavezno navodi prezime, početno slovo imena autora, godina objavljivanja rada, naslov rada i naslov publikacije, mesto izdavanja i broj stranice na kojoj se citirana rečenica/ce nalazi/ze. (Npr. Životić, I (2020) „Adaptibility of Organized Criminal Groups to the Situation Caused by the COVID 19 Pandemic”, Institute of knowledge International Journal Vol.43.5, Skopje, pp. 40-42. Ako je dva ili više autora: Životić, I; Antonović, R. (2021) “Security Challenges and Risks During the Pandemic COVID”, The world after/in global pandemic, National Security Department, University of Veliko Trnovo, Bulgaria, pp 37-39) U slučaju da se ponavlja isti izvor, u fusnoti se stavlja samo Ibid. ili Ibidem sa navođenjem broja strane na kojoj se citat nalazi. Ako se autor/i poziva/j una elektronski izvor, u fusnoti se obavezno navodi veb adresa sa datumom i časom kad je sajt posećen (Npr: https://www.academia.edu/50805965/Security_Challenges_and_Risks_During_the_Pandemic_COVID, posećeno dana 22.02.2022. godine u 9 časova)

Molimo autore da ne koriste irelevantne i neproverene izvore, kao što su novinski članci, tekstovi sa sumnjivih sajtova i druge naučno bezvredne literature!

LITERATURA: Navodi se na kraju rada po abecednom redu, gledano po prvom slovu prezimena autora čiji rad se navodi. Navode se svi štampani izvori najpre, potom normativni akti i na posletku se navode elektronski izvori.

DOSTAVA RADOVA: Vrši se isključivo u elektronskoj formi na adresu redakcije: **redakcija@czsa.org**, najkasnije 30 dana pre objavljivanja **DRUŠTVENOG ODGOVORA**.

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

DRUŠTVENI odgovor / glavni i odgovorni urednik Ratomir Antonović. –
2023- (Beograd : Skripta Internacional). – 25 cm

Polugodišnje. – Tekst na srp. i engl. jeziku.
ISSN 2955-9049 = Društveni odgovor
COBISS.SR-ID 69752073